

Toplum Bilimleri Dergisi (TBD)

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

Yıl: 17 Sayı: 34

Ocak - Haziran 2023

ISSN 1306-7877

E-ISSN 2147-5644

Journal of Social Sciences (JSS)

Semi-Annual Academic Journal

Vol: 17 Num: 34

January - June 2023

ISSN 1306-7877

E-ISSN 2147-5644

Toplum
Bilimleri
Dergisi

Journal of Social Sciences

Hakemli Bilimsel Dergi/Semi-Annual Academic Journal

Cilt: 17 Sayı: 34 / Volume: 17 Number: 34
Ocak - Haziran 2023 / January - June 2023

Sahibi/Owner

Asos Eğitim Bilişim Danışmanlık Otomasyon Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Editör/Editor

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU - Doç. Dr. Hüsamettin KARATAŞ

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Dr. Öğr. Üyesi Emrah YAVUZ
Doktora Öğrencisi Necmiye DURMUŞ

Yazı İşleri Sorumlusu/Editorial Secretariat

Doktora Öğrencisi Necmiye DURMUŞ

Sekreteryaya ve Redaksiyon/Secretariat & Proof Reading

Dr. Öğr. Üyesi Emrah YAVUZ
Doktora Öğrencisi Necmiye DURMUŞ

Yayın Kurulu/Editorial Board

İhsan Çapcıoğlu (Ankara Üniversitesi), Hüsamettin Karataş (Fırat Üniversitesi), Siham Zengi (Bağdat Üniversitesi), Abdumurad Tilavov (Taşkent Devlet Üniversitesi), Hüsnü Ezber Bodur (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi), Serdar Yavuz (Fırat Üniversitesi), Niyazi Akyüz (Ankara Üniversitesi), Cavide Memmedova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi), Celalettin Çelik (Erciyes Üniversitesi), Özcan Bayrak (Fırat Üniversitesi), Najdat Yashar Murad (Bağdat Üniversitesi), Kemalettin Taş (Süleyman Demirel Üniversitesi), Mehmet Cem Şahin (Ankara Üniversitesi), Emrah Yavuz (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi), Mustafa Fedai Çavuş (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi), Ahmet Fethi Durmuş (İnönü Üniversitesi).

Danışma Kurulu/Advisory Board

Abdurrahman Aliy (İstanbul Üniversitesi, Türkiye), Adil Çiftçi (Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye), Adnan Jahic (Tuzla Üniversitesi, Bosna-Hersek), Ahmet Cevat Acar (İstanbul Üniversitesi, Türkiye), Ahmet Nedim Serinsu (Ankara Üniversitesi, Türkiye), Ali Bardakoğlu (Türkiye), Asad L. Asad (Stanford University, ABD), Ashirbek K. Muminov (Tashkent State University, Özbekistan), Ayşe Kadioğlu (Sabancı Üniversitesi, Türkiye), Ayşe Saktanber (ODTÜ, Türkiye), Beylü Dikeçligil (Türkiye), Cemal Kurnaz (Gazi Üniversitesi, Türkiye), Christopher G. Ellison (University of Texas at San Antonio, ABD), Ebrahim Moosa (Notre Dame University, ABD), Ercan Ömirbayev (Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan), Erdal Toprakçayan (Universität Tübingen, Almanya), Grace Davie (University of Exeter, UK), Hakan Kırımlı (Bilkent Üniversitesi, Türkiye), Halil Aydınalp (Marmara Üniversitesi, Türkiye), Hans-Georg Babke (Hildesheim University, Almanya), Hayati Beşirli (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye), Hüsnü Ezber Bodur (Türkiye), İbrahim Sadavi (Tunus Üniversitesi, Tunus), İsmail Hakkı Ünal (Ankara Üniversitesi, Türkiye), John Valk (New Brunswick University, Kanada), Kenan Çayır (İstanbul Bilgi Üniversitesi, Türkiye), Liliana Elena Boşcan (University of Bucharest, Romanya), Martin Thurner (Ludwig Maximilian University, Almanya), Mehmet Ak (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye), Mehmet Bayraktar (Yeditepe Üniversitesi, Türkiye), Mehmet Görmez (İslam Düşünce Enstitüsü, Türkiye), Metin Heper (Bilkent Üniversitesi, Türkiye), Mustafa Durmuş (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye), Mustafa Macit (Atatürk Üniversitesi, Türkiye), Nevin Güngör Ergan (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye), Niyazi Akyüz (Ankara Üniversitesi, Türkiye), Numan Aruç (Makedonya Bilim ve Sanat Akademisi, Makedonya), Özgür Arun (Akdeniz Üniversitesi, Türkiye), Patrick Baert (University of Cambridge, İngiltere), Peter J. Kivisto (Augustana College, ABD), Phil Zuckerman (Pitzer College, ABD), Recai Doğan (Ankara Üniversitesi, Türkiye), S. Abulhasan Navab (University of Religions, İran), Serdar Sağlam (Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye), Şaban Ali Düzgün (Ankara Üniversitesi, Türkiye), Şahin Kesici (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye), Şefika Şule Erçetin (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye), Ünver Günay, (Türkiye), Yasser Mohamed (Al-Madinah International University, Malezya), Zaynabidin Acimamatov (Osh Devlet Üniversitesi, Kırgızistan), Zeki Salih Zengin (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Emrah Yavuz (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi), Mustafa Fedai Çavuş (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi), Ahmet Fethi Durmuş (İnönü Üniversitesi).

Hakem Kurulu/Reviewer Board

Toplum Bilimleri Dergisi, en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayınlanmamaktadır.

Journal of Social Sciences uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Reviewer names are kept strictly confidential.

Toplum Bilimleri Dergisi/Journal of Social Sciences

ISSN 1306-7877

E-ISSN 2147-5644

Asos Eğitim Bilişim Danışmanlık Otomasyon Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.
Fırat Teknokent Çaydaçıra Mahallesi, Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 63, 23350
Merkez/Elâzığ
toplumbilimleridergisi@gmail.com

EDİTÖRDEN

Çok değerli okurlarımız,

Toplum Bilimleri Dergisi'nin 34. sayısını yayımladığımız 2023 Haziran sezonunda, siz değerli okurlar ile tekrar buluşmanın heyecanını yaşıyoruz.

Dergimiz, 2006 yılından itibaren okur kitlesini günden güne genişletmeyi hedef edinerek sosyal bilimler içerisinde farklı alanlardan makalelere ev sahipliği yapmaktadır. Dergi yayıncılığı yolculuğumuzda, geçtiğimiz aylarda yaşadığımız büyük deprem felaketi bizleri derinden sarsmış olsa da bu sayımızda da ilk zamanlardaki coşku ve kararlılığımızı sürdürmekteyiz.

2023 Haziran sayımızda, sosyal bilimlerin farklı alanlarından 2 araştırma makalesi, 1 yöntembilimsel makale ve 1 kitap tanıtımı yer almaktadır. 34. sayımıza hazırladıkları çalışmalarla katkı sunan değerli araştırmacılara, gönderdiğimiz çalışmalarını yoğunlukları içerisinde zaman ayırarak dikkatle değerlendiren, yorumlar yapan çok kıymetli hakemlere ve her sayıda olduğu gibi bu sayımıza da katkılarından dolayı yayın kurulumuza teşekkürlerimizi sunarız.

2023 Aralık sezonunda yayımlanacak 35. sayımıza yapacağınız değerli katkılarınızı bekler, sağlık ve esenlikler dileriz.

Editörler

Doç. Dr. Hüsamettin KARATAŞ

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri

1-37

**Orta Demir Çağı Mezarlarında Bulunan Kişisel Süs Eşyaları: Anadolu'daki
Urartu Dönemi**

**Personal Ornamental Items Found in Middle Iron Age Tomb: Urartian Period
in Anatolia**

Selma SANCAK

Yenal SÜRÜN

Sinan KILIÇ

Hakan YILMAZ

1-17

**Uzaktan Eğitimde Öğretmenlerin Karşılaştığı Sorunlar (Antalya-Korkuteli
Örneği)**

**Problems Faced by Teachers in Distance Education (Antalya-Korkuteli
Example)**

Semanur ÇIVİOĞLU

Kemaleddin TAŞ

18-37

Yöntembilimsel Makale

38-53

**Bir Nitel Yaklaşım Deseni Olarak Etnografi
Ethnography as a Qualitative Approach Pattern**

Figen BALAMİR

38-53

Kitap Tanıtımı

54-58

***“Alternative Sociologies of Religion, Through Non-Western Eyes” Üzerine Bir
Değerlendirme***

**An Evaluation on “*Alternative Sociologies of Religion, Through Non-Western
Eyes*”**

H. Şule ALBAYRAK

54-58

**Orta Demir Çağı Mezarlarında Bulunan Kişisel Süs Eşyaları: Anadolu'daki Urartu Dönemi
Personal Ornamental Items Found in Middle Iron Age Tomb: Urartian Period in Anatolia**

Selma SANCAK

Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Van, Türkiye

Ph.D. Student, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters
Van, Türkiye

 <https://orcid.org/0000-0002-5427-4731>

Yenal SÜRÜN

Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Van, Türkiye

Ph.D. Student, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters
Van, Türkiye

yenalsrn@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-6846-5467>

Sinan KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Van, Türkiye

Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters
Van, Türkiye

sinankilic@yyu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-3424-4081>

Hakan YILMAZ

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Van, Türkiye

Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters
Van, Türkiye

cerok_73@yahoo.com

 <https://orcid.org/0000-0002-2399-5085>

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sancak, S., Sürün, Y., Kılıç, S. ve Yılmaz, H. (2023). Orta demir çağı mezarlarında bulunan kişisel süs eşyaları: Anadolu'daki Urartu dönemi, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 17(34), 1-17.

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.69226>

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Submission Date: 04.04.2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 14.04.2023

Yayımlanma Tarihi / Publication Date: 22 Haziran / June 2023

Yayımlanma Sezonu / Publication Season: Haziran / June 2023

Cilt / Volume: 17

Sayı / Issue: 34

Sayfa / Pages: 1-17

ORTA DEMİR ÇAĞI MEZARLARINDA BULUNAN KİŞİSEL SÜS EŞYALARI: ANADOLU'DAKİ URARTU DÖNEMİ¹

ÖZ

Bu çalışmada Anadolu'nun doğusunda MÖ 9-7. yüzyıllara ait mezarlarda ele geçen kişisel süs eşyaları yaş ve cinsiyetlere göre değerlendirilmektedir. Ayrıca kişisel süslemenin önemi üzerinde durularak kadın, erkek ve çocuklarda farklılıkların olup olmadığı incelenmektedir. Buna ek olarak Anadolu'daki Urartu mezarlarında ele geçen kişisel süs eşyaları da tanımlanmaktadır. İncelenen mezarlar sosyoekonomik düzeyi yüksek bireylere ait kişisel süs eşyalarıdır. Mezarlardaki objelerin (mühürler, takılar, egzotik deniz kabuğu boncuğu gibi) nitelikli işçiliği bireylerin sosyoekonomik durumunu ifade etmektedir. Bu eşyalar cinsiyete göre değerlendirildiğinde kadınların erkeklere göre daha çok kişisel süs eşyası taktıkları saptanmıştır. Cinsiyet açısından kişisel süs eşyalarında belirgin bir çeşitlilik söz konusudur. Kişisel süs eşyaları erkek bireylerde de görülmele birlikte sayıca daha az olduğu incelenen mezarlardan anlaşılmaktadır. Bu araştırmanın sonucunda Anadolu'daki Urartu uygarlığında hiyerarşik bakımdan kadınların hem süslenme hem de söz sahipliği konusunda erkekler kadar hatta yer yer onlardan daha üstün bir konumda olduğu söylenebilir. Bu da kadınların mülk sahibi olabildiği ve mallarını miras bırakıp alabildiğini gösteriyor olabilir. Hatta bu durum Anadolu'daki Urartu uygarlığında bir kast sisteminin olmadığına da işaret eder.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Urartu, Mezar, Cinsiyet, Kişisel Süs Eşyası.

PERSONAL ORNAMENTAL ITEMS FOUND IN MIDDLE IRON AGE TOMB: URARTIAN PERIOD IN ANATOLIA

ABSTRACT

This study is an evaluation of personal ornaments which was found in the 9th-7th century BC tombs in eastern Anatolia according to age and gender, and also it was investigated whether there were differences in women, men and children by emphasizing the importance of personal ornament. The main point of the study is to define personal ornaments in Anatolian Urartian tombs. The tombs examined are personal ornaments belonging to individuals with high socioeconomic status. The quality workmanship of the objects in the tombs (such as seals, jewelry, and exotic marine shell beads) refers to the socioeconomic status of the individuals. It was determined that women wore personal ornaments more than men when personal ornaments were evaluated according to gender. There is an important variation in personal ornaments by gender. In addition, it can be said that in the political hierarchy in the Anatolian Urartian Period, women were in a position as much as men or even higher than men in the terms of both aesthetics and voice. Perhaps the presence of a wide variety of personal ornaments in women might even explain their ability to own and inherit property. It may even indicate that there was no caste system in the Anatolian Urartian Period.

Keywords: Anatolia, Urartian, Tomb, Gender, Personal Ornaments.

GİRİŞ

Anadolu'da Urartu uygarlığında ölü gömme geleneği, mezar mimarisinde kendisini açıkça göstermektedir. Bilindiği gibi Anadolu'daki Urartu ölü gömme geleneği genel olarak çoklu gömü uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak tekli, çiftli ölü gömme

¹ Bu çalışma, 2021 tarihinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanan "Demir Çağı Urartu Dönemi mezar buluntularının bioarkeolojik değerlendirilmesi: Mezar hediyesi mi kişisel eşya mı?" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

gelenekleri de söz konusudur. Mezar yapıları farklılık gösterse de ölü gömme uygulaması aynı kalmıştır.

Anadolu'daki Urartu mezarlarındaki birey sayıları mezar yapısının boyutları ve kullanım süreleri bakımından farklılık göstermektedir. Örneğin, Demir Çağı mezarlarından biri olan Van, Karagündüz Sevin ve Kavaklı'nın (1996) aktarımına göre;

... kabaca dikdörtgen planlı dromoslu oda mezarlar, tabanda 1.25-2.10 x 3.20-4.20 m aralıklarında ölçülere sahiptir. Karagündüz'ün oda-mezarlarında daima çok sayıda cesetler bulunmuştur. Bunlar sayı olarak bazen mezarın boyutlarıyla orantılı olup bu sayı 20'den 80'e değin değişebilmektedir. Bireyler hoker pozisyonunda ve yön birliği olmayan şekilde defnedilmişlerdir. Her yeni gömü defnedileceği zaman eski gömüler geriye doğru itilmektedir ya da mezar odasının herhangi bir yerinde toplanarak mezar odası içinde yer açılmışı sağlanır. Bunun sonucunda da eski gömüler mezar odasının genelde arka duvarlarına yığılır. Sonuçta mezar içinde en son gömü dönemin usulüne göre defnedilir.

Bu uygulamanın amacının yeni definlere yer açmak olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu uygulamanın bir diğer nedeni ise, mezarların uzun süre kullanılması, uygulamanın zaman içinde bir geleneğe dönüşmesi ve kümbet, türbe mezar mimari geleneğinin prototipi olduğu düşünülebilir.

Bu ölü gömme uygulamalarında bazı farklı davranışlarla da karşılaşmaktadır. Örneğin "Yoncatepe M3 mezarında bireylerin kafatasları belli bir yerde toplanmıştır, hatta bazı kafatasları çanaklar içine konulmuştur. "Karagündüz K10 mezarında ise yeni definlere yer açmak için bireylerin kafatasları toplanarak mezar içine açılan bir çukura yerleştirildiği görülmüştür" (Konyar, 2010, s. 224). Bu nedenle çoklu ölü gömme geleneğinde yeni definlere yer açma uygulaması mezarların uzun süreli kullanılmasıyla açıklanabilir. Dolayısıyla bu konuda bölgede yapılacak nekropol kazılarında elde edilecek yeni verilerle daha iyi anlaşılabilir.

Çoklu ölü gömme geleneğine sahip mezarlardaki kişisel süs eşyalarına bakıldığında bu tip mezarlarda "bilezik veya halhal (demir), elbise/süs iğneleri (demir veya tunç), yüzükler (demir ve tunç), hançer ve bıçaklar (demir), yarı değerli taşlardan üretilmiş boncuk kolyeler ve deniz kabukları" en sık belgelenen buluntular arasında yer almaktadır (Konyar, 2010). O hâlde bireylerin toplumsal konumundaki statülerini en iyi açıklayan mezarlardan ele geçen eşyalardır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken konu ortak kullanılan mezarlardan gelen mezar eşyalarının nasıl tanımlanması gerektiğiyle ilgilidir. Çünkü çoklu ölü gömme geleneklerinde mezarda bulunan kişisel süs eşyalarının kime ait olduğunu belirlemek zordur. Ayrıca bu eşyaların bireyin kendi kişisel süs eşyası mı? Yoksa gömü sırasında birey/bireyleri süslemek için üretilmiş eşyalar mı? Bu soruların cevaplarını ulaşmak için bu konuda etnoarkeolojik araştırmalar ve tekli gömülerde ele geçen mezar eşyalarının değerlendirilmesi bilgilendirici olacaktır (Renfrew ve Bahn, 2017). Genel görüş öteki dünya/ahiret inancına atfedilerek yerleştirilmiş olması yönündedir.

Yukarıda ifade edilen güçlülere rağmen Anadolu'nun doğusundaki Urartu çoklu mezarlarında bulunan mezar eşyalarının işlevlerine göre farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda bu farklılıkları belirlemek amacıyla mezar eşyaları arasında kişisel süs eşyalarının ayrı grup olarak değerlendirilmesi gerektiği genellikle göz ardı edilmiştir. Bu nedenle bu konuda ifade edilen bazı kavramların ayrıntısıyla üzerinde durulması gerekmektedir.

Kişisel Süs Eşyası Nedir?

Kişisel süs eşyası nedir sorusunu yanıtlamadan önce süslenme davranışı üzerinde durmak gerekir. Kişisel süslenme maddi kültür kategorileri arasında yer alan insanın

sosyalliğinin açıldığı kapı olarak tanımlanabilir. Yani kişisel süslenme grup ve/veya bireysel kimliğin bir ifadesi, bireylerin sosyal çevresiyle ilişki kurduğu dış görünüm ve bireylerin atalarının geçmişiyle bağlarını sürdürdüğü anımsatıcı bir araçtır (Skeates, 2010). Bununla birlikte kişinin kendi görünümünü değiştirmek için vücudunda yaptığı uygulamalar, toplumsal bakış açısına göre güzellik kavramını yansıtan nesnelere. Nitekim bedensel süslenme ifadesi (dövme ve farklı dövme biçimleri gibi vücut modifikasyonları) kişisel süslenme ile dönüşümlü olarak bazen aynı anlamda kullanılır. Ancak kişisel süslenme olgusu biraz daha kapsamlıdır; vücut/yüz boyası ve başlık gibi diğer çeşitli unsurlara da atıf yapılabilir (Mattson, 2021, s. 3). Bu durumda, kişisel süslenme tanımlanması zor bir kavram olarak karşımıza çıkmakta, ayrıca bu kavramın eski toplumlar için ne anlama gelmiş olabileceği sorusu önümüze daha da karmaşık bir alan açmaktadır. O hâlde basit bir söyleyişle Mattson'un (2021, s. 2) kişisel süslerin "insan vücuduna takılmış ve sergilenmek için yapılmış nesnelere" diye tanımlaması doğrudur.

Kişisel süs eşyası ise, yaygın bir kullanımı olmasına rağmen aslında estetik, kalite, gösteriş ve bireysel çağrışım yapan araçların tümünü tanımlayan terim olarak karşımıza çıkar (Baysal, 2019, s. 3). Dolayısıyla kişisel süs eşyası toplumun tüm sınıfları tarafından aynı şekilde serbestçe kullanılan takıları ifade eder. Kişisel süs eşyaları hem erkekler hem de kadınlar tarafından kolyeler, saç bantları, pazıbentler ve yüzükler olarak sıralanabilir. Ancak bunların kullanım durumları bazı toplumlarda cinsiyetlere göre farklılık gösterebilir. Örneğin kemerler, küpeler ve halhalların sadece kadınlar tarafından takıldığı toplumlar vardır (Mackay, 1931, s. 34). Baysal (2019) kişisel süslenme kavramının her şeyi kapsayan bir kategori olabileceğini belirterek bunları kolye, bilezik, küpe, burun halkası, başlık, yüz boyası (makyaj) ve dövmeler şeklinde örneklendirmektedir. Ancak bu bakış açısında kişisel süs eşyası ile kişisel süslenme kavramlarının farklı anlamları olduğu sanki göz ardı edilmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, burada özellikle boyalı yüz (makyaj) ile dövme gibi vücudun ve yüzün boyanması eylemini kişisel süslenmeye dâhil etmek gereklidir. Oysa kişisel süs eşyası, tanımı gereği dekoratif amaçlı olup, estetik dürtülerle vücudunun üzerine veya etrafına takılan görsel nesnelere. Bu nedenle kişisel süslenmenin estetik düşüncenin bir ürünü olduğu ifade edilmektedir (Baysal, 2019, s. 3-4). Ancak böyle bir yaklaşım kişisel süs eşyası (takı) seçiminin altında yatan duygusal, dünyevi ve sosyal yönleri görmezden gelmektedir. Bu nedenle modern dünyada takı olarak bilinen ya da nitelendirilen eşyaları aslında kişisel süs eşyası diye tanımlamamız gerekir.

Arkeolojik anlamda kişisel süslenme: korunma, atasal bağlam ve kullanım amacı modern dünya düşüncesiyle sınırlandırıldığında geçmiş toplumların, grupların ve kişilerin kişisel süslenme konusunun anlaşılmasını sınırlamaktadır. Tarih öncesi dönemlerden bu yana en çok kullanılan kişisel süs eşyası boncuklardır (pandantifler dâhil olmak üzere ipe dizilebilen delikli nesnelere). Bunun yanı sıra bilezikler, küpeler, halhallar, pazıbentler ve vücuda takılan her türlü diğer süs eşyaları da (dudak takıları, tıkaçlar vb.) kişisel süs eşyası sayılmalıdır.

Boncuklar bazen temel süs gruplarına dâhil edilerek daha karmaşık süs eşya kombinasyonuna dönüşebilir. Bu açıdan bakıldığında kombinasyonlu nesnelere toplumlar, gruplar ve kişiler tarafından koruma (kötü olarak adlandırılan her şeye karşı) ve tanımlayamadığımız sosyal anlamlar için kullanılırlar.

Kişisel süs eşyaları genellikle form, renk, malzeme, boyut ve üretim teknolojisinin izlerini kapsayan fiziksel özelliklerine göre sınıflandırılır. Ancak süs eşyaları, yalnızca üretim teknolojisi ve ekonomik değerlerden çok daha derin anlamlar taşıdıkları etnoarkeolojik çalışmalarda belgelenmiştir. Genel olarak kişisel süs eşyaları inanç, tıp, sihir, yaşam tarzı, maddi özellikler, statü, beceri, yaş, grup kimliği, bireysel kimlik, yaşam evresi gibi kavramlarla ilişkilendirilir (Baysal, 2019, s. 4).

Sonuç olarak kişisel süs eşyası kavramı içinde: "boncuklar, pandantifler, kolyeler, bilezikler, pazıbentler, halhallar, yüzükler gibi takı ve aksesuarlar yanında kemer, toka,

düğme, broş, iğne gibi kulak, burun, dudak ve saç süsleri ve giysilere dikilmiş, monte edilmiş ya da başka şekilde iliştilirilmiş nesnelere" değerlendirilmeye alınmaktadır (Mattson, 2021, s. 2-3).

Bu çerçevede, çalışmamızda MÖ 9-7. yüzyıl Anadolu'daki Urartu Dönemi kişisel süs eşyalarının tanımlanması, biçim ve malzemenin değişkenliği, mekânsal ve kronolojik dağılımı gibi konular tartışılacaktır.

Anadolu'daki Urartu Dönemi Mezarlarında Bulunan Kişisel Süs Eşyaları

Kişisel süs eşyalarının herhangi bir tahribata uğramadan mezar odalarına bırakılmış olmaları önemlidir (Özgüç, 1961, s. 256). Mezarlarda bulunan kişisel süs eşyalarının ölünün yaşarken kullandığı eşyalar olduğu ve her zaman sahibinin üzerinde yer aldığı kabul edilmelidir. Örneğin Erzincan, Altıntepe III mezarında, kadın lahdinde kişisel süs eşyası olarak tanımlanabilecek altın düğmeler, pullar, boncuklar ve gerdanlık bulunmuştur. Bu buluntular bireyin saraylı biri olduğunu açıkça göstermektedir.

Diğer bir önemli Urartu Mezarlığı Van, Altıntepe Nekropolü'dür. Burada yapılan kazılarda dönemin nekropol geleneğinin anlaşılmasını sağlamıştır. Kazılar esnasında 46 mezar açığa çıkarılmış ve farklı mezar tipleriyle karşılaşılmıştır. Bunlar oda mezarlar (tekli, çoklu), urne mezarlar ve basit toprak (inhumasyon) mezarlardır (Sevin, 2018, s. 257). Bu oda mezarların tahrip edilmiş olmaları mezar için konulan eşyaların (kişisel süs eşyalar dâhil) bireyler için mi, yoksa mezarın kendisi için mi yerleştirildiğini ya da her iki durum için mi konulduğunu belirlemek zordur. Ayrıca urnelerin nişlerin içine ya da oda zeminine yerleştirildiği belirtilmiştir. (Sevin, 2018, s. 258). İnhumasyon uygulamasından daha az olan urne mezarlar toplam yedi adettir. (Sevin, 2018, s. 258). Basit toprak mezarlarda (inhumasyon) ise cesetler çukura her zaman hoker durumda ve bireylerin çoğunun yüzü kuzeye dönük yatırılmıştır. Bunlar genellikle tek kişilik mezar olmakla birlikte en az altı bireyin üst üste gömüldüğü basit toprak mezarlar da açığa çıkarılmıştır (Sevin, 2018, s. 258). Nekropolde ortaya çıkarılan dört basit toprak mezardan TM 2 olarak adlandırılan mezar dikkat çekici buluntular sergilemiştir. Kadın bireye ait olan bu mezardaki iskelet üzerinden çok sayıda kişisel süs eşyası bulunmuştur. Bu eşyalar arasında, sol el parmağında altı düz tunç bir yüzük, başın her iki yanında birer tunç spiral biçimli küpe, kafatasının altında ve kaburgalar üzerinde iki adet tunçtan üretilmiş süs iğne görülmüştür. Ayrıca bireyin sol bileğinde cam boncuklardan bir bilezik ile akik, tunç, cam ve deniz kabuğundan (*Dentalium, Cypraea, Engina ve Nerita* türlerine ait) oluşan bir kolye bulunmuştur (Sevin, 2018, s. 259; Sevin vd., 2000, s. 425).

Bir başka kişisel süs eşyaların geldiği yer ise Van, Ayanis Kalesi'nin Dış kent olarak adlandırılan alanda, 0096 numarayla kaydedilen oda mezardır. Bu mezarda ortaya çıkarılan birey üzerinde "17 adet tunç küpe, bel hizasında bir adet tunç kemer ve boyun tarafında kemikten bir kolye ucu" ortaya çıkarılmıştır (Çilingiroğlu, 2009, s. 6-7).

Son yıllarda kazılan Urartu nekropollerinden biri olan Van, Çavuştepe Kalesi Nekropolü kişisel süs eşyası buluntuları açısından dikkate değer veriler sunmaktadır. 2017 yılı Nekropol kazılarında yarı *hoker* pozisyonunda farklı cinsiyetlere ait iki bireye rastlanılmıştır. Bireylerin ayak kemiklerin yanında bir tunç tepsi ortaya çıkarılmıştır. Bu tepsi içinde bir testinin ağız kısmı (sırlı) ve bir küçükbaş hayvana ait (koyun) omur kemiği ele geçmiştir. Bu mezardaki kadın bireyin kulak hizasında altın, gümüş ve bronzdan yapılmış küpelere yine kulak hizasında birer adet altından üretilmiş saç spirali ele geçmiştir. Bireyin kafatasının altın boyun omurları üzerinde gümüşten yapılmış boyun halkası, hançer kemiği üzerinde tunçtan yapılmış amulet, bel hizasında tunçtan bir kemer ve yine bireye ait aslan başlı bir altın süs iğnesi bulunmuştur. Belgeleme çalışmaları sırasında ise bireylerin kafatası hizasında akik taşından yapılmış bir adet damga mühür ele geçmiştir. Ayrıca bireylerin kafatasları arasında tunç bir fibula (çengelli iğne)

bulunmuştur. Erkek iskeleti üzerinde tunçtan apliklerle süslenmiş ve uçlarına tunç toka parçaları yerleştirilmiş deri bir kemer olabileceği düşünülen kalıntılar gün yüzüne çıkarılmıştır (Çavuşoğlu vd., 2019a, s. 286).

Çavuştepe'deki Nekropol alanında 2020 yılında yapılan çalışmalarda açığa çıkartılan bir diğer önemli buluntu takılarıyla gömülen bir kadın mezarıdır. Bu birey de iki kolunda tunç bilezik, sol elinde tunç yüzük, iki kulağında sarkaçlı küpeler, kafatasının altında süs iğnesi, birinci ve ikinci boynu omurları üzerinden yarı değerli taşlardan yapılmış bir kolye ile birlikte gömülmüş olması oldukça önemlidir (Şekil1) (Çavuşoğlu vd., 2022, s. 73).

Şekil 1. Çavuştepe Nekropolü'nde açığa çıkarılan basit toprak mezarı (Çavuşoğlu vd., 2022, s. 79).

Diğer bir örnek Çavuştepe Nekropolü'nde üç yaşlarında bir çocuk mezarıdır. Hoker pozisyonunda gömülmüş olan bu çocuğun üst kol kemiklerinde (humerus) ilk kez görülen küçük ejder başlı bir tunç bilezik, ikinci ve üçüncü boyun omuru hizasında kum taşından yapılmış zoomorfik amulet, bu amuletin sağ ve sol yanına dizilmiş boncuklardan oluşmuş kolye ele geçmiştir. Çocuk bireyin baş kısmına ise küçük bir kâse bırakılmıştır (Şekil 2) (Çavuşoğlu vd., 2022, s. 73).

Şekil 2. Çavuştepe Nekropolü'nde açığa çıkarılan basit toprak çocuk mezarı (Çavuşoğlu vd., 2022, s. 79).

Bingöl Kalehan II Barajı inşaatı sırasında gerçekleştirilen Bingöl/Murat Tepe II kurtarma kazılarında kişisel süs eşyası kategorisinde değerlendirilebilecek buluntulara rastlanılmıştır. Örneğin D-9 plan karesinde, "Mezar 1" olarak adlandırılan yarı hoker pozisyonunda bir basit toprak mezar ortaya çıkarılmıştır bu mezarda *in-situ* olarak kafatası üzerinde bir adet tunç iğne, kafatası yakınında bir adet tunç küpe ve kol kemiklerinin yanında bir adet tunç bilezik ele geçmiştir. Bunların yanı sıra mezar yakınında mezara ait olduğu düşünülen tunç eserler de bulunmuştur. Kafatası yanında bulunan iğnenin bir giysiye ait olduğu ve beden bu giysiye sarılarak gömüldüğünü düşünülmektedir (Özdemir ve Özdemir, 2021, s. 4).

Bingöl'deki, Murat Höyük kazı kazı çalışmalarında, U-17 plankaresinde, Orta Demir Çağı'na tarihlenen II. tabakaya ait bir adet basit toprak mezar ortaya çıkarılmıştır. Anıtsal bir yapının erken evresine ait duvarın üzerinde bulunan mezar "MH19 Mezarı" olarak adlandırılmıştır. Yarı hoker tarzda kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan mezarda, bir bireye ait kafatası ve az sayıda kol ve bacak kemikleri ele geçmiştir. Bireyin kafatasının yanında 19 adet tunç küpe ve kollarının yakınında dört adet bilezik ortaya çıkartılmıştır. Kişisel süs eşyası grubuna dâhil edilmesi gereken bileziklerin hepsi tunçtan yapılmıştır (Özdemir ve Özdemir, 2021, s. 5; Çavuşoğlu vd., 2021).

Yukarıda ifade edilen nekropollerde ortaya çıkarılan ve Murat Tepe'nin II. tabakasına ait kazılarda kişisel süs eşyası kategorisinde değerlendirilebilecek buluntulara II. tabakada rastlanılmış olması bireylerin toplumsal statüdeki yerini göstermiştir. Kadın bireylerde rastlanılan kişisel süs eşyalarının sayısal açıdan farklılık göstermesi, bu bireylerin giysileriyle gömüldüklerini düşündürür. Bu açıdan bakıldığında bireyler üzerinde rastlanılan bu objelerin kişisel süs eşyası kategorisinde değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Patnos/Dedeli mezar buluntuları arasında yine kişisel süs eşyalarıyla gömülen bireylerin varlığı tespit edilmiştir. Mezarın farklı yerlerin de 3 adet bilezik, fibula (çengelli iğne), 2 adet yüzük, 1 adet kemer ve 1 adet ahşap pudra kutusu bulunmuştur (Çevik, 2000, s. 77). Eski toplumlarda kadınlar gibi erkeklerin de kullandığı benzer birçok takının olması, takılar üzerinden cinsiyet belirlemenin sakıncalı olabileceğini göstermektedir (Çevik, 2000, s. 79). Çevik'in (2000) bu açıklamasına Renfrew ve Bahn (2017, s. 199) şu şekilde katkı sunmaktadır:

Bettina Arnold, bireylerin cinsiyete göre verilerin değerlendirmesinde karşılaşılan zorlukları Orta Fransa'nın doğusunda bulunan ve Vix Prensesi olduğu sanılan birey üzerindeki çalışmada işaret etmiştir. İncelenen iskelet bir kadın bireye aittir. Ancak mezardaki eşyaların zenginliği bir kadın bireye ait olamayacağını olsa olsa bir erkek bireye ait olabileceği ifade edilmiştir. MÖ 5. yüzyıl ait bu mezarın eşcinsel bir rahibe ait olması gerektiği iddia edilmiştir, çünkü bu dönemde bir kadının bu biçimde onurlandırılması düşünülmemektedir. Arnold mezar eşyaları üzerinde yaptığı dikkatli inceleme sonucunda, bireyin seçkin bir kadına ait olduğunu belirlemiştir. Bu inceleme sonrasında kadın bireylerin Avrupa Demir Çağı'nda toplumsal statüde önemli role sahip olduğunu göstermiştir. Sözü edilen mezar buluntuları ön yargılı cinsiyet değerlendirilmesinin önüne geçmiştir.

Bu açıklamaya ek olarak Baysal'ın (2019, s. 16) ifade ettiği gibi:

Cinsiyet algıları, süs eşyalarının geri kazanılması ve incelenmesi sırasındaki yaklaşımlar konusunda şüphesiz bir rol oynamıştır. Fakat kişisel süs eşyalarının sadece estetik ile değil aynı zamanda ekonomik veya üretim faaliyetleriyle de ilgili olduğu unutulmamalıdır. Süslenmenin yalnızca tek bir cinsiyet veya cinsiyetle ilişkili olmadığı, mezarlar tarih öncesinde boncukların ve diğer süs eşyalarının hem erkekler hem de kadınlar tarafından kullanıldığını gösterir.

Burney (1966) Muş, Kayalidere'de I. odada gümüş fibula ve yüzük, tunç gerdanlık gibi kişisel süs eşyaları ele geçtiğini belirtmektedir. V. oda da ise, gümüş bir yüzük ele geçmiştir.

Dilkaya Nekropolü'nde yapılan kazılar sonucunda kremasyon ve inhumasyon olmak üzere iki tür gömü biçimine rastlanılmıştır. Bu gömü biçimlerine bağlı olarak basit toprak mezar, taş sandık mezar, oda mezar ve urne mezar olmak üzere toplamda 4 mezar türüne rastlanılmıştır (Topaloğlu, 2006, s. 67). Dilkaya Nekropolü'nde Urartu Dönemine tarihlendirilen IV. grubunu urneler oluşturmaktadır. Yanmış kemik parçaları urne içine konduktan sonra kabın ağzı bir tabak ya da çömlek ile kapatılmış süs eşyaları ise ezilip kırılarak kabın içine ya da yanına bırakılmıştır. Urnelerin içinde boncuklar, tunç iğneler, küpeler, bilezikler ve kemer gibi süs eşyaları ele geçmiştir (Çilingiroğlu, 1992, s. 477).

Kalecik Nekropolü'nde ele geçen maden eserler hiç de azımsanmayacak sayıdadır. Gerek yüzeyde ve gerekse mezar odalarında, bazıları iskeletlerin yanında bir kısmı ise dağınık vaziyette birçok metal eser ele geçmiştir. Bunlar arasında şimdiye kadar bilinen Urartu süs eşyası örneklerini yineleyen altın kaplama iğne başı, gümüşten küpe, yüzük ve bir kadın mezarında kafatası yanında bulunan saç spiralleri, bazıları bir erkek kol kemiği üzerinde ele geçirilen tunçtan ejder başlı bilezik ve pazıbentler ile yüzük, küpe, fibula, kemer parçaları ve mühür yer almaktadır. Metal eserlerin yanı sıra çok sayıda kornalin, akik, firit, cam, taş ve tunçtan boncuk ele geçmiştir (Çavuşoğlu vd., 2008, s. 269).

Karagündüz'deki Nekropol alanında yapılan kazılar sonucunda Urartu Dönemine ait oda mezarlardan tanıdığımız çoklu gömülere rastlanılmıştır. Buradaki oda mezarlara boyutlarına göre 20-80 arasında insan gömülmüş olduğu ve her yeni ceset geldiğinde eskilerin geriye doğru toplanarak önde yer açıldığı anlaşılmıştır. İskeletler arasında demirden yapılmış bilezik, yüzük, küpe, süs iğnesi ile boncuk kolyeler ele geçmiştir (Topaloğlu, 2006, s. 69).

Erişkin bireyler dışında bebek ve çocuk mezarlarında da kişisel süs eşyalarına rastlanmaktadır. Örneğin, Karagündüz Nekropolü'nde ortaya çıkarılan K9 Mezarı'ndaki çocuk gömüsünde sağ omuz üzerinde *in-situ* durumda tomurcuk başlı iğne bulunmuştur. Bu iğne üzerinde mavi (göz) boncuğu, yarı değerli taş boncuklar, bezemeli Conus ve Dentalium deniz kabukları, disk biçimli amulet mühür (alçı taşı) bulunan bir sarkaç takıldığı görülmüştür (Durmuş, 2019, s. 24).

Genelde Anadolu'daki Urartu inhumasyon mezarlarında kişiler giysileriyle defnedildiği düşünülmektedir. Nitekim bu düşüncemizi destekler veriler kadın ve erkek bireylerin üzerinde rastlanılan çeşitli sayıda kişisel süs eşyalarında görülmüştür (Deniz, 1977, s. 19). Renfrew ve Bahn (2017, s. 199) bu durumu:

Mezar eşyaları bireyin yaşamı sırasında sahip olduğu ve kullandığı hatta sosyo-ekonomik statüsüne bağlı eşyaların aynısı olmayabilir. Mezarlıklar mezar ile hayatta olan akraba üyeleri arasında ilişkiyi sağlarlar. Aynı zamanda mezar ölüyü sembolize etmek ve ona hizmet vermek için tasarlanır. Bu da ölünün hayattaki rolü ve statüsüyle ilişkilidir. Araştırmacılar, defin uygulamalarında erkek ve kadın bireyler arasında nasıl bir farklılık olduğunu, farklılığın sosyo-ekonomik düzeyde nasıl ayrımı yapabileceği tespit edebilirler. Sosyo-ekonomik düzeyle ilgili bir başka ortak öge yaştır. Yaş, bireylerin defin uygulamasında gözle görülebilir bir çeşitlilik sergileyebilir. Ayrıca toplumlarda bireyin hayat boyunca kazanmış olduğu sosyo-ekonomik düzeyini toplumun ölü gömme geleneğinde de görülebilir. Ancak antik toplumları incelerken arkeologlar mevcut kanıtları bakarak bireyin durumun kazanılmış özellik mi yoksa doğuştan gelen bir statü mü olduğu sorgulanmalıdır. Bu durumu ayırt etmek zordur. Ancak çocuk mezarları bazı ipuçları sunabilir. Örneğin çocuk mezarlarında zengin hediyelerinin bırakılıp bırakılmadığı, bireyin soydan gelen imtiyazları açıklanabilir.

Renfrew ve Bahn tarafından önerildiği gibi kazanılan toplumsal mevki doğuştan mı yoksa sonradan mı kazanılmış olduğu konusunda da bilgi veren en iyi örnekler Çavuştepe Nekropolü'nde rastlanılmıştır. Buradaki kadın ve çocuk mezarlarında bulunan nesnelere gömülen bireyin doğuştan belli bir toplumsal mevkiye sahip olduğuna işaret etmektedir. Renfrew ve Bahn'ın (2017, s. 200) belirttiği "zenginlik birimleri ölçeğine" göre toplumsal mevkiye kadın soyundan geçtiği anlaşılmaktadır. Yine aynı nekropolde 2020 yılında açığa çıkarılan bir çocuk mezarında nesnelere bireyin soydan geçen toplumsal mevki olduğunu göstermektedir (Sancak, 2021, s. 86).

Bu konu Iğdır, Melekli Nekropolü'nde açığa çıkarılan inhumasyon ölü göme biçimine sahip mezarında da incelenebilir. Örneğin başsız kadın bir iskeletiyle birlikte iki çocuğun bulunduğu mezarda başsız kadın iskeletle ilişkilendirilmiş tunçtan pazıbendine (2 adet) rastlanılmıştır. Bu mezardaki çocuk iskeletlerle ilişkili ise demir ve tunçtan bilezikler, yarı değerli taşlardan (akik, cam, cam benzeri) ve tunçtan boncuklar (19 adet), tunçtan iğne parçası (2 adet), deniz kabuğu ve taştan yapılmış pandantif ortaya çıkarılmıştır. Bu çocuk iskeletlerindeki tüm buluntular kişisel süs eşyası olarak düşünülmüştür (Girginer, 1999, s. 256).

Iğdır, Melekli Nokta 2 diye tanımlanan gömüde ise bazı objeler ele geçmiştir. Bunlar tunçtan pazıbent (2 adet), küçük tunçtan tüp (2 adet), tunçtan kemer paçası ve yarı değerli (akik) taştan yapılmış boncuk bulunmuştur (Girginer, 1999, s. 256). Muhtemelen bu buluntular bireyin kişisel süs eşyalarıdır. Yine aynı mezarlıkta Nokta 3 ve Nokta 4 olarak adlandırılmış mezarlarda urneler (3 adet) açığa çıkmıştır ve bunların altında aslan başlı tunçta pazıbent (3 adet), 2 küçük tunçtan tüp, tunçtan kemer paçaları ve yarı değerli (akik) taştan yapılmış bir boncuğa rastlanmıştır (Girginer, 1999, s. 257). Nokta 5 mezar buluntu yerinde ise urneler (5 adet) altında yarı değerli (kalsedon) taş boncuk (yanmış), obsidyen yonga ve bir mühür ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca diğer bir urnenin altında bronzdan yapılmış aslan başlı pazıbent (2 adet) ele geçmiştir (Girginer, 1999, s. 258). Ayrıca; bir zincir parçası, bir tunçtan kemere ait parçaları, aslan başlı tunçtan pazıbent, tunçtan pazıbent (10 adet), tunçtan konik pandantif (4 adet), konik pandantif (2 adet) ve toplu hâlde cam boncuklara, akik ve tunçtan silindir damga mühürler bulunmuştur (Girginer, 1999, s. 262). Nokta 11 ve Nokta 13 mezar buluntuları içinde tunç kemer parçaları, bir bıçak (demir), bir cam boncuk, tunçtan aslan başlı pazıbent (3 adet) ve yanmış boncuklar ele geçmiştir (Girginer, 1999, s. 263). Iğdır, Melekli'deki tüm bu buluntular Renfrew ve Bahn'ın "zenginlik birimleri ölçeğine" göre, soydan geçen toplumsal mevkiye işaret ediyor şeklinde değerlendirilebilir.

Orta Demir Çağı nekropollerinde önemli bir diğer obje grubu ise iğnelerdir. Bu dönem mezarlarında rastlanılan yoğun iğnelerin Çevik'in yorumuna göre (2000, s. 79) insanların çoğunlukla giysili ya da bir örtüye sarılı gömüldüklerini gösterir. Ancak bu tip bir yorum çok geneldir. Çünkü iğnelerin tipleri, boyutları ve bireyin vücut kemiklerin hangisi üzerinde bulunduğu çok önemlidir. Bu tip bir araştırma aslında Orta Demir Çağı ölü gömme geleneğinde bireylerin giysili mi yoksa bir örtüye sarılıp sarılmadığı konusunu açıklayabilir.

Ayrıca, Orta Demir Çağ mezarların birçoğunda rastlanılan fibula (çengelli iğne), ve mühürler Urartu Dönemiyle ilişkilendirilen eserlerdir ancak Yoncatepe ve Karagündüz Erken Demir Çağı mezarlıklarında da bu objelere rastlanılmış olması, bunların Erken Demir Çağ ait olduğu anlamı çıkarılamaz (Khatchadourian, 2011, s. 474). Çünkü her iki mezarlıktaki mezar mimarisi bu yerlerin uzun süreli kullanılmasıyla alakalıdır.

Renfrew ve Bahn (2017, s. 200) mezarlardaki obje çeşitliliğinin sayısal dağılımıyla ilgili bir değerlendirmede bulunurlar. Sınıf konum sadece mezar buluntularıyla belli edilmez; gömütün bütün olarak biçimi bunu yansıtır. Joseph A. Tainter'ın da aralarında bulunduğu bazıları, çok geniş kapsamlı değişkenleri kullanmak suretiyle daha gelişmiş bir yaklaşım oluşturmuştur. Bu değişkenler listesi başka bir noktayı daha açıklar. İncelenmesi gereken kişisel mevki değil, bir bütün olarak sosyal yapıdır. Diğer taraftan, bütün bu

dikkat çekici gömütler kendi toplumlarında benzersiz derecede güçlü bireylere aittir. Hiyerarşik bir toplum hakkında daha kapsamlı bir resim elde etmek için, mevcut ölü gömme geleneklerini bir bütün olarak ele almak gerekir. Birçok durumda, yöneticinin altındaki sınıfta yer alan seçkinler hakkında fikir edinmek mümkün olmuştur (Renfrew ve Bahn, 2017, s. 217).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ölüm ve ritüeller toplumsal değerleri yansıtırken aynı zamanda onları şekillendiren önemli unsurlardır (Huntington ve Metcalf, 1979). Defin ritüeli sırasında süs eşyaları gibi sembolik maddi kültüre ait eşyalar sosyal düzen ile bireyler ve gruplar arasında ilişkilerin gözden geçirilmesini sağlar (Chapman, 1994). Bununla birlikte ölüm ve cenaze töreni odaklı yorumlar insanın varoluşu hakkında temel bilimsel teorilerin önemli varsayımları hakkında da bilgi verir (Huntington ve Metcalf, 1979). Hatta Huntington ve Metcalf (1979) "İnsanlığın ortaya çıkışına yönelik araştırmalar ağırlıklı olarak iki tür kanıt, aletlere ve mezar buluntularına dayanır" yorumunu yapmaktadır. Mezar eşyalarının toplumsal değerler ve inançlar hakkında hangi anlamları taşıdığı görülebilir, hatta bireylerin sosyal hayat içindeki durumlarına en güçlü şekilde işaret edebilir. Bu buluntular eski toplumların sosyal veya politik yapıları konusunda fikir verirler. Ancak bu tür değerlendirmelerde dikkatli gözlemler yapmak ve çok sayıda mezarı analiz etmek gerekir. Çünkü ölen bireye verilen sosyal veya politik kimlik kişinin hayattaki konumunu yanlış yorumlamamıza da neden olabilir. Ayrıca bu eşyaların mezarlara yaşayanlar tarafından koyulduğunu da unutmamak gerekir. Dolayısıyla defin ritüelleri ölen kişinin algısından ziyade yaygın olarak benimsenen toplum değerleriyle ilgilidir; toplumun geleneklerini yansıtır. Nitekim Yunanlılar, Etrüskler ve Romalılar dinlerinde mezar ve mezar eşyalarına önem vermektedirler. Bu sebepten mezara bırakmış oldukları çanak çömlekleri ile önde gelmektedirler. Bu buluntular klasik arkeoloji için önemli veri kaynağına dönüşmüş durumdadır.

Diğer bütün toplumlarda olduğu gibi Urartularda da ölümden sonraki yaşama inanıldığı açıktır. Cenaze ritüelleri bu nedenle gerçekleştirilmektedir. Anadolu'daki Urartu toplumunda mezar ve defin uygulamaları farklılık göstermektedir. Bu farklılık aslında Urartu toplumunun çok kültürlü olduğuna dair bir gösterge olarak kabul edilebilir. Son zamanlara kadar sadece bir varsayım olan bu sonuç artık önemli analitik veri kaynakları ve farklı coğrafyalardaki araştırmalar sayesinde kabul edilir duruma gelmiştir. Maalesef bu konuda yazılı metinlerin bulunmaması Anadolu'daki Urartu ölü gömme geleneği hakkında değerlendirmeleri zorlaştırmaktadır. Ancak hem stellerde hem de bazı objeler üzerindeki tasvirler bu konu hakkında yorumlar yapma imkânını sağlamaktadır. Nitekim Hegmon'un (1998) yazdığı gibi "objeler, üreticinin niyetleri, objeye atfedilen anlam ve objenin birey veya grup tarafından tüketilmesinin karmaşık bir birlikteliğin içinde yer alması" toplumsal statüde ölü gömme geleneğini açıklayabilir.

Mezar eşyaları genel anlamda ölü armağanı/hediyesi olarak tanımlanır. Bize göre bu doğru bir düşünce akımı değildir. Çünkü mezarlardaki bazı objelerin armağan/hediye olarak nitelendirilmeyebilir. Nitekim mezarlarda rastlanılan kişisel süs eşyaları ve ritüel sırasında kullanılan nesnelere (çanak, çömlek) mezar armağanı/hediyesi sınıfı içinde değerlendirilmesi zordur. Dolayısıyla kişisel süs eşyaları ve ritüel sırasında kullanılan nesnelere mezar ve/veya birey için bir armağan/hediye kategorisinde temellendirmek doğru bir yaklaşım olmayabilir. O hâlde, bu ayırım nasıl yapılmalıdır? Bu sorunun cevabını vermeden önce armağanın/hediyenin ne anlamına geldiğine bakmak gerekir. Sözlük anlamına göre armağan/hediye "birini sevindirmek, mutlu etmek, onurlandırmak, kutlamak için veya anı olarak verilen şeydir." Bu yüzden ölen kişinin ruh yolculuğu sırasında gittiği yerlerde hediye vermesi gerekecektir. Bu amaçla daha özel ve hediye olabilecek nesnelere cesedin yanında, başucunda ya da ayaklarının yanına bırakılmış olmalıdır. Bunlar bazen, Çavuştepe Nekropolü'nde de görüldüğü gibi, bir tepsi içinde

sunulabilir. İşte tam da bu noktada cesedin üzerinde yer alan objeler kişisel süs eşyaları grubuna dâhil edilirken, çevresinde duran nesnelerin armağan/hediye kategorisinde yorumlanabilir.

Mezarda bulunan çanak çömlekler ise bireyin ölümden sonraki hayatta kullanması amacıyla dinsel bir uygulamanın yaklaşım biçimiyle açıklanabilir. Nitekim mezarların kapatılmadan önce bireylerin yanlarına ya çanak çömlek içine ya da doğrudan mezar içerisine konulan hayvan kemikleri (muhtemelen yumuşak dokularıyla birlikte) ölü yemeği olarak tanımlanır. Dolayısıyla bu uygulamanın da mezar armağanı/hediyesi kategorisinde değerlendirilmemesi gerekliliğini ortaya çıkar.

Ayrıca mezar armağan/hediyeleri bazı mezarlara bırakılan tahrip edilmiş objeler de bulunmaktadır. Bu geleneğin altında yatan sosyal davranışların neler olduğuna bakmak gerekir. Bu uygulamaların aslında bir kültürel gelenek olduğu söylenebilir. Dolayısıyla uygulamanın anlamsal olasılıkları içinde, bunların çalınarak yeniden kullanılmasının önüne geçmek ya da insanlar gibi eşyaların da bir ruhu olduğuna ve bunların da ölmeleri gerektiği yönünde inançların varlığıyla açıklanabilir.

Kişisel süs eşyaları yukarıda ifade edilen anlamıyla değerlendirildiğinde göze çarpan bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Genellikle bu eşyaların neredeyse tümüne yakınının tahrip (şekil açısından) edilmediği görülmüştür. Bu da insanların bu eşyalara verdikleri değer farklı bir sosyal davranış yansımasıdır. Bu durumda sosyal davranışın ne olduğunun açıklanması gerekecektir. Bernard (2016), bu tip davranış biçimlerini “zihin kuramı” ile açıklamaktadır. Ona göre “zihin kuramı, amaçlılığın ikinci seviyesidir. Birinci seviye amaçlılık, bir şeyi inanmayı içerir ikinci seviye ise, başka birinin belli bir şeye inandığına inanmaktır.” Dolayısıyla kişisel süs eşyalarının bireyin zihnindeki amacına göre şekillenmesi söz konusudur. Anadolu'daki Urartu mezarlarında kişisel süs eşyalarının tahrip edilmemesi belli bir geleneğin uygulamasına işaret etmektedir. Bu varsayımdan yola çıkılırsa muhtemelen bu insanların yaşarken süslenmeye önem verdikleri ve süslenmenin yaygın bir yaşam biçimi olduğu sonucuna varılabilir. Bu nedenle kişisel süs eşyaları güzellik, sınıf belirleme, ekonomi, inanç, gelenek ve görenek, farkındalık gibi mesajlar içermesi açısından oldukça önemlidir.

Ayrıca kişisel süs eşyaları toplumlar arası kültürel karşılaştırmalarda ve değerlendirilmelerde kullanılacak bir araç olabilir. Dolayısıyla bu eşyaların insanlar üzerinde bırakmış olduğu etkileri düşünüldüğünde geçmişten günümüze kadar çok da fazla değişmeden gelmesinin nedenini açıklayabilir. Nitekim Anadolu'daki Urartu Dönemi mezarlarındaki kişisel süs eşyaları politik hiyerarşinin ve sosyo ekonomik düzeyin sınıfını belirleyebilir. Tabloda görüldüğü gibi amulet, mühür, metal takılar (altın, gümüş, ya da tunçtan), yarı değerli taş boncuklar, yine yarı değerli taşlara kazınmış zoomorfik ve antropomorfik gravürler ve bu tür taşlardan yapılmış figürünler, ithal deniz kabuğu boncukları gibi tüm bu kişisel süs eşyaları bir politik hiyerarşinin göstergeleri olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla bu politik hiyerarşiye sahip insanların süslenmeye önem verdiği varsayılabilir. Ancak Anadolu'daki Urartu Dönemine ait kırsal kesim mezarlarının henüz yeterince araştırılmamış olması, kırsal kesim insanların kişisel süs eşyaları hakkında maalesef bir değerlendirme yapılmasına imkân vermemektedir. Dolayısıyla Anadolu'daki Urartu toplumunun hiyerarşi arasında kişisel süs eşyalarının karşılaştırmalı değerlendirmesinin yapılmaması bu çalışmanın bir eksikliği olarak kabul edilebilir (Tablo 1).

Tablo 1: Orta Demir Çağı Mezarlarında Rastlanılan Kişisel Süs Eşyalarıyla İlgili Bilgiler.

Merkezler	Cinsiyet	Obje	Metal	Bezeme	Ölü Gömme Tipi
Erzincan Altıntepe	Kadın	Düğme	Altın	-	İnhumasyon
		Pul	-	-	
		Boncuk	-	-	
		Pendantif	-	-	
Van Altıntepe	Kadın	Yüzük	Tunç	-	İnhumasyon
		Küpe	-	Helezon	
		İğneler	Tunç	-	
		Bilezik	Cam	-	
		Kolye	Akik, Tunç, Deniz Kabuğu	-	
Bingöl Murat Tepe	-	İğneler	Tunç	-	İnhumasyon
		Küpe	Tunç	-	
		Bilezik	Tunç	-	
Bingöl Murat Höyük	-	Küpeler (19)	Tunç	-	İnhumasyon
		Bilezikler (4)	Tunç	-	
Ağrı, Patnos Dedeli	-	Bilezikler (3)	-	-	İnhumasyon
		Fibula	-	-	
		Yüzükler (2)	-	-	
		Kemer	-	-	
Van, Ayanis	-	Küpeler (17)	Tunç	-	İnhumasyon
		Kemer	Tunç	-	
		Kolye	Kemik	-	
Van, Çavuştepe (2017)	Kadın	Küpeler (19)	Altın, Gümüş, Tunç	-	İnhumasyon
		Saç Spirali	Altın	-	
		Boyun Halkası	Gümüş	-	
		Amulet	Tunç	-	
		Kemer	Tunç	-	
	İğne	Altın	Aslan Başlı		
Erkek	Kemer	Tunç	-	İnhumasyon	
Van, Çavuştepe (2020)	Kadın	Bilezik	Tunç	-	İnhumasyon
		Yüzük	Tunç	-	
		Küpe	Tunç	-	
		İğne	Tunç	Sarkaçlı	
		Boncuklar	Çeşitli Metal ve Taşlar	-	
Van, Çavuştepe	Çocuk	Bilezik	Tunç	Ejder Başlı	İnhumasyon

(2021)		Amulet	Kum Taşı	Balık Formlu			
		Boncuklar	Çeşitli Metal ve Taşlar	-			
Van, Dilkaya	-	Boncuklar	Çeşitli Metal ve Taşlar	-	Kremasyon		
		İğneler	Tunç	-			
		Küpelere	-	-			
		Bilezik	-	-			
		Kemer	-	-			
Van, Kalecik	-	İğne	Altın Kaplama	-	İnhumasyon		
		Küpe	Gümüş	-			
		Yüzük	Gümüş	-			
	Kadın	-	Saç Spirali	-	-	İnhumasyon	
			Erkek	Bilezik	-	Ejder Başlı	İnhumasyon
				Pazıbent	-	Ejder Başlı	
				Yüzük	-	-	
				Küpe	-	-	
				Fibula	-	-	
				Kemer	-	-	
Mühür	-	-					
Van, Karagündüz	-	Bilezik	Demir	-	İnhumasyon		
		Yüzük	-	-			
		Küpe	-	-			
		İğne	-	-			
		Boncuklar	-	-			
	Çocuk	-	İğne	-	Tomurcuk	İnhumasyon	
			Boncuk	-	-		
			Deniz Kabuğu	-	-		
			Amulet/Mühür	Alçı Taşı	Disk Biçimli		
Muş, Kayalıdere	-	Fibula	Gümüş	-	İnhumasyon		
		Yüzük	Gümüş	-			
		Pendantif	Tunç	-			
		Yüzük	Gümüş	-			
Bitlis, Adilcevaz H	-	Bilezikler (4)	-	-	İnhumasyon		
		Kemer (2)	-	-			
		Fibula	Altın	-			
		İğne (5)	Gümüş	-			
		Boncuklar	Çeşitli Metal ve Taşlar	-			
		Bilezikler	Demir-Tunç	-			

İğdir, Melekli	Çocuk	Boncuklar	Akik, Tunç, Cam	-	Kremasyon	
		İğne (2)	Tunç	-		
		Deniz Kabuğu		-		
		Pendantif/Mühür	Taş	-		
	-	Pazıbent (3)	Pazıbent (3)	Tunç	Aslan Başlı	Kremasyon
			Kemer	Tunç	-	
			Boncuk	Akik	-	
	-	Boncuk	Boncuk	Kalsedon	-	Kremasyon
			Mühür	-	-	
			Pazıbent	Tunç	Aslan Başlı	
	-	Zincir (2)	Zincir (2)	Tunç	Halka	Kremasyon
			Kemer	Tunç	-	
			Pazıbent	Tunç	Aslan Başlı	
			Pendantif (4)	Tunç	Konik	
			Damga Mühür	Tunç-Akik	Silindir	
	-	Kemer	Kemer	Tunç	-	Kremasyon
Boncuklar			Cam	-		
Pazıbent (3)			Tunç	Aslan Başlı		
-	Pazıbent	Pazıbent	Tunç	Aslan Başlı	Kremasyon	

Anadolu'daki Urartu toplumunda ölen kişiler çoğunlukla kişisel süs eşyalarıyla gömüldüğü tespit edilmiştir. Ancak bazı mezarlarda bireylerle beraber silah kategorisinde değerlendirilebilecek kama/hançerler olarak tanımlanmış olan objelere de rastlanılmıştır. Bu kama/hançerlerin hediye olarak verilmiş olmasının yanı sıra kişisel süs eşyaları olarak da bir kullanımın olduğu varsayılabilir. Nitekim bir silahın verilmesi veya alınması sosyal ilişkileri güçlendirip sağlamlaştırmanın yanı sıra sembolik bir değer göstergesi de olabilir (Bazelmans, 2000). Bu durum örneğin günümüzde farklı bölgelerde folklor oyunlarında erkek bireylerin üzerinde elbise aksesuarları olarak takılan kama/hançer gibi objelerin kişisel süs eşyası olarak kullanıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla Anadolu'daki Urartu toplumunda her iki cinsiyete ait mezarlarda kama/hançerler gibi buluntular ele geçmiş olması Bazelmans'ın "sembolik bir değer göstergesi" ifadesiyle açıklanabilir.

Tarih öncesi toplumlara ait mezar buluntuları içinde değerlendirilen kişisel süs eşyaları bireylerin kendilerini nasıl gördükleri ve kendilerini başkalarına nasıl göstermek istedikleri konusunda aydınlatıcı nesnelere tanımlanabilir. Tarih öncesi toplumlarda kişisel süs eşyalarının tek bir cinsiyetle veya salt cinsiyetle ilişkili olmadığı söylenebilir. Anadolu'daki Urartu toplumunda boncukların ve diğer süs eşyalarının hem erkek hem de kadınlar tarafından kullanıldığı mezar buluntularından belgelenmiştir. Ayrıca erkekler veya kadınlarda farklı kişisel süs eşyalarının kullanıldığını gösteren mezarlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla hem erkekler hem de kadınlar mezar eşyalarıyla gömüldükleri için Anadolu'daki Urartu Dönemindeki toplumsal statünün düzeyini bu eşyalarla açıklamak mümkündür.

Bu çalışmada Tablo 1'de incelenen mezarlar şu şekilde açıklanabilir. Anadolu'daki Urartu Dönemi kadınlarının sosyo-ekonomik düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir ve kadınlar muhtemelen bir elbise ile gömüldüğü anlaşılmaktadır. Kadın bireylerin saç (uzun saç) ya da peçe iğneleriyle (altın, gümüş, tunç), boyunlarında ithal deniz kabuklarıyla, kehribar, cam veya kristal boncuk dizileriyle süslandıkları görülmektedir. Yine boyunlarında amulet takmak için boyunluk, bel hizalarında genelde metal bir toka içeren kemerden asılı kama/hançerler, kafatasları yanında yada üst vücut kemikleri üzerinde rastlanılan cımbızlar, yine ön ve üst kol kemiklerin üzerinde görülen bilezikler ve pazıbentleri, apotropaik koruyucu nesnelere ve taşlar, farklı taş ve metalden yapılmış elbise düğmeleri gibi diğer çeşitli objelerin varlığı kadın bireylerde kişisel süs eşyalarının zenginliğini göstermektedir. Bu veriler, Anadolu'daki Urartu Dönemi kadınlarının kişisel süs eşyaları ve elbise aksesuarlarıyla birlikte gömüldüklerini gösterir. Dolayısıyla incelenen mezarlar kadın ve hatta çocukların erkek bireylere göre daha farklı kişisel süs eşyalarına sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu da Anadolu'daki Urartu Dönemi politik hiyerarşide kadınların hem estetik hem de söz sahipliği konusunda erkekler kadar, hatta onlardan daha üstün bir konumda olduğunu gösterir. Belki bu durum kadınların mülk sahibi olabildiğini ve miras alabildiğini bile açıklayabilir. Hatta bu veriler Anadolu'daki Urartu Döneminde bir kast sisteminin olmadığını da işaret edebilir.

Ayrıca, Anadolu'daki Urartu Dönemi erkek mezarlardaki eşya sayısı ve çeşitliliği kadın mezarlarındaki eşya sayısı ve çeşitliliğine göre daha az olduğu da belgelenmiştir. Genel anlamda bakıldığında Anadolu'daki Urartu Dönemi erkek mezarlarında kullanılan kişisel süs eşyalarının hem nitelik bakımından kadınlara göre farklılık gösterdiği hem de sayı bakımından daha az olduğu görülmüştür. Genel olarak erkek mezarlarında kama/hançer ve kemere rastlanıldığı görüşü hakim olsa da kadın ve çocuk mezarlarında da bu nesnelere rastlanıldığı tespit edilmiştir. Erkek bireylere ait mezarların hiçbirinde şimdiye kadar toplu hâlde mızrak, ok ucu, kalkan ve kılıç ele geçmemiştir. Bu da Anadolu'daki Urartu Dönemi erkek mezarlarında silah olarak tanımlanan nesnelere toplu hâlde bırakılmadığı belgelenmiştir. Dolayısıyla tüm bu veriler ışığında Urartu erkeklerinin günlük hayatta kadınlara göre daha az süslenmiş veya süslenmeye daha az önem verdiği ifade edilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

This study is an evaluation of personal ornaments which was found in the 9th-7th century BC tombs in eastern Anatolia according to age and gender, and also it was investigated whether there were differences in women, men and children by emphasizing the importance of personal ornament. The main point of the study is to define personal ornaments in Anatolian Urartian tombs. The material of the study is the finds recovered from the Anatolian Urartian Tombs. When the results of this study are examined by the way of personal ornaments, it has been observed that there was no deliberate (human hand) destruction of personal ornaments in the tombs of the Anatolian Urartian Period tombs are personal ornaments which belonging to royal or high socio-economic level tombs. It was determined that women wore personal ornaments more than men when personal ornaments were evaluated according to gender. There is an important variation in personal ornaments by gender. Based on this determination, it was concluded that this people probably gave importance to adornment was a common way of life. The most common personal ornaments (women and children) in the investigated Anatolian Urartian tombs: pins (hair or veil), hair spirals, rings, bracelets, biceps, fibula, tweezers, imported seashells, amber, glass or crystal beads, amulet necklaces for wearing, metal buckles that can be hung on a belt (metal, leather) and knives thought to be hung on them, apotropaic and protective objects and stones, clothes buttons made of different stones and metals. In addition, it can be said that in the political hierarchy in the Anatolian Urartian Period, women were in a position as much as men or even higher than men in the terms of both

aesthetics and voice. Perhaps the presence of a wide variety of personal ornaments in women might even explain their ability to own and inherit property. It may even indicate that there was no caste system in the Anatolian Urartian Period.

KAYNAKÇA

Baysal, E. L. (2019). *Personal ornaments in prehistory: An exploration of body augmentation from the palaeolithic to the early bronze age*. Oxbow books.

Bazelmans, J. (2000). Beyond power: Ceremonial exchanges in Beowulf. F. Theuvs and J. L. Nelson (Ed.), *Rituals of power: from late antiquity to the early Middle Ages, the transformation of the Roman world* içinde (ss. 311-375). Leiden Brill.

Bernard, A. (2016). *Simgesel düşüncenin doğuşu*. (M. Doğan, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. (Orijinali 2012'de yayımlanmıştır).

Burney, C. A. (1966). A first season of excavations at the Urartian citadel of Kayalıdere. *Anatolian Studies*, (16), 55-111.

Chapman, J. (1994). The living, the dead, and the ancestors: Time, life cycles and the mortuary domain in later European prehistory. J. Davies (Ed.), *Ritual and remembrance: responses to death in human societies* içinde (ss. 40-61). Sheffield Academic Press.

Çavuşoğlu, R., Özdemir, A ve Özdemir, A. (2021). Urartian Metalwork Discovered at Murat Höyük, Bingöl Province. *Anatolica*, 47, 259-276.

Çavuşoğlu, R., Biber, H. ve Başar, F. (2008). Van Kalecik kazıları 2004-2007 yılları. *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 269-290.

Çavuşoğlu, R., Biber, H., Kılıç, S. ve Yılmaz, H. (2019a). Van Çavuştepe kalesi ve Urartu nekropolü 2018 yılı çalışmaları. *40. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 275-296.

Çavuşoğlu, R., Biber, H., Yılmaz, H., Kılıç, S., Coşkun, İ., Levendoğlu, M. F., Varol, O., Haydaroğlu, C. ve Polat, E. (2022). Van Çavuştepe kalesi ve Urartu nekropolü 2019-2020 yılı çalışmaları. *42. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, 67-80.

Çevik, N. (2000). *Urartu kaya mezarları ve ölü gömme gelenekleri*. Türk Tarih Kurumu.

Çilingiroğlu, A. (1992). Van Dilkaya höyüğü kazıları kapanış. *14. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 469-492.

Çilingiroğlu, A. (2009). Ayanis kalesi kazıları, 2006-2008. *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 6-7.

Deniz, E. (1977). Urartu oda mezarları. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 114, 17-20.

Durmuş, D. (2019). *Urartu krallığı ölü gömme geleneğinde mezar armağanları*. [Yüksek Lisans Tezi, Kars Kafkas Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Girginer, S. (1999). Iğdır'da bir Urartu mezarlığı. *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 25, 253-306.

Hegmon, M. (1998). Technology, style and social practices: Archaeological approaches. M. T. Stark (Ed.), *The archaeology of social boundaries* içinde (ss. 264-279). Smithsonian Institution Press.

Huntington, R & Metcalf, P. (1979). *Celebrations of death: The anthropology of mortuary ritual*. Cambridge University Press.

Khatchadourian, L. (2011). The Iron Age in Eastern Anatolia. Sharon R. Steadman and Gregory McMahon (Ed.), *The Oxford handbook of ancient Anatolia (10,000–323 b.c.e.)* içinde (ss. 464-499). Oxford University Press.

Konyar, E. (2010). Urartu'da mezar tipleri ve gömü adetleri. K. Köroğlu ve E. Konyar (Ed.), *Urartu: Doğu'da değişim* içinde (ss. 236-233). Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.

Marshall, J. (1931). *Mohenjo-Daro and the indus civilization: Being an official account of archaeological excavations at Mohenjo-Daro carried out by the government of India between the years 1922 and 1927*. Asian Education Services.

Mattson, H. V. (2021). Personal adornment and identity construction in archaeology: An introduction. H. V. Mattson (Ed.), *Personal adornment and the construction of identity* içinde (ss. 1-24). Oxbow Books.

Özgüç, T. (1961). Altıntepe kazıları. *Belleten*, 25(98), 253-268.

Özdemir, A. ve Özdemir, A. (2021). Murat Tepe ve Murat höyük kazıları ışığında doğu Anadolu ölü gömme gelenekleri üzerine yeni gözlemler: İki yeni Urartu toprak mezarı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 1-14.

Renfrew, C. & Bahn, P. (2017). *Arkeoloji: Kuramlar, yöntemler ve uygulama*. (G. Ergin, Çev.). Homer Kitabevi. (Orijinali 2016'da yayımlanmıştır).

Sancak, S. (2021). *Demir çağı Urartu dönemi mezar buluntularının bioarkeolojik değerlendirilmesi: Mezar Hediyesi mi kişisel eşya mı?* [Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Sevin, V. (2018). Some considerations on Urartian burial rites. C. J. Stöckle (Ed.), *Culture and history of the ancient Near East* içinde (94), 257-265.

Sevin, V. ve Kavaklı, E. (1996). Van/Karagündüz erken demir çağı nekropolü. *Belleten*, 60(227), 1-34.

Sevin, V., Kavaklı, E., Özfırat, A. (2000). 1997-1998 Van-Altın-tepe Urartu nekropolü kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 21(1), 421-434.

Skeates, R. (2010). *An archaeology of the senses: Prehistoric Malta*. Oxford University Press.

Topaloğlu, Y. (2006). *Ardahan-Çıldır bölgesi tarihi ve arkeolojik araştırmaları*. [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Beyanlar (Disclosure Statements):

- 1. Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı (Contribution Rate):** 1. Yazar %30, 2. Yazar %20, 3. Yazar %20, 4. Yazar %30.
- 2. Çıkar Çatışması Beyanı (Conflict of Interest Statement):** Yazarların, araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

**Uzaktan Eğitimde Öğretmenlerin Karşılaştığı Sorunlar (Antalya-Korkuteli Örneği)
Problems Faced by Teachers in Distance Education (Antalya-Korkuteli Example)**

Semanur ÇİVİOĞLU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Isparta, Türkiye
Graduate Student, Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences
Isparta, Türkiye
semanurcivioglu@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8670-7925>

Kemaleddin TAŞ

Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Isparta, Türkiye
Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology
Isparta, Türkiye
kemaleddintas@sdu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-8759-5147>

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çivioğlu, S., Taş, K. (2023). Uzaktan eğitimde öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar (Antalya-Korkuteli örneği), *Toplum Bilimleri Dergisi*, 17(34), 18-37.

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.68362>

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Submission Date: 15.02.2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 18.03.2023

Yayımlanma Tarihi / Publication Date: 22 Haziran / June 2023

Yayımlanma Sezonu / Publication Season: Haziran / June 2023

Cilt / Volume: 17

Sayı / Issue: 34

Sayfa / Pages: 18-37

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved www.toplumbilimleri.com

UZAKTAN EĞİTİMDE ÖĞRETMENLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR (ANTALYA-KORKUTELİ ÖRNEĞİ)¹

ÖZ

Araştırma, ortaokullarda ve liselerde öğretim faaliyetleri gerçekleştiren öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştığı sorunları belirlemeyi amaç edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırmaya 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Antalya ili Korkuteli ilçesinde ortaokullarda ve liselerde öğretim faaliyetleri gerçekleştiren, pandemi sürecinde uzaktan eğitim uygulamalarıyla eğitim veren 135 öğretmen katılmıştır. Araştırma verileri, Metin ve Korkman tarafından geliştirilen “Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmenlerin Karşılaştığı Sorunları Belirlemeye Yönelik Ölçek” (2021) ve kişisel bilgi formu aracılığıyla toplanmıştır. Toplanan araştırma verileri SPSS 22.00 programında analiz edilmiştir. Araştırmada ölçekte yer alan maddelere katılım düzeyleri yüzde ve frekans dağılımları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş ve ölçekteki her bir maddenin aritmetik ortalamasına bakılarak derecelendirilmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda uzaktan eğitimde öğretmenlerin karşılaştığı sorunların ortalamasının 3,75 olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada öğretmenlerin teknolojik gelişmeleri yakından takip edebilmeleri, kendi gelişimlerine katkı sağlayabilmeleri için halk eğitim kurslarında eğitim verilebileceği ve öğretmenlerin uzaktan eğitimle ilgili olumsuz düşüncelerini bertaraf etmek ve uzaktan eğitimi etkili kullanabilmelerini sağlamak için konferans vb. etkinlikler düzenlenebileceği önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Uzaktan Eğitim, Öğretmen, Sorun, Pandemi.

PROBLEMS FACED BY TEACHERS IN DISTANCE EDUCATION (ANTALYA-KORKUTELİ EXAMPLE)

18

ABSTRACT

The research aimed to determine the problems faced by teachers who carry out teaching activities in secondary schools and high schools in distance education. For this purpose, 135 teachers who carried out teaching activities in secondary schools and high schools in Korkuteli district of Antalya province in the 2021-2022 academic year and provided education with distance education applications during the pandemic participated in the research. The research data were collected through the “Scale for Determining the Problems Faced by Teachers in the Distance Education Process” (2021) developed by Metin and Korkman and the personal information form. The collected research data were analyzed in the SPSS 22.00 program. The levels of participation in the items included in the scale were evaluated by considering the percentage and frequency distributions and were rated by looking at the arithmetic average of each item on the scale. As a result of the statistical procedures performed, it has been determined that the average of the problems encountered by teachers in distance education is 3,75. In the study, teachers can be trained in public education courses so that they can closely follow technological developments, contribute to their own development, and in order to eliminate negative thoughts of teachers about distance education and ensure that they can use distance education effectively, conferences, etc. it was suggested that events could be organized.

Keywords: Education, Distance Education, Teacher, Problem, Pandemic.

¹ Bu çalışma, şu an yazmakta olduğum “Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime Bakışları Bağlamında Bir Değerlendirme (Antalya-Korkuteli Örneği)” başlıklı yüksek lisans tezimin bir bölümünden türetilmiştir.

GİRİŞ

İlk olarak Çin'in Hubei eyaletine bağlı olan Wuhan'da ortaya çıkan koronavirüs, kısa sürede diğer dünya ülkelerine de yayılarak insan hayatını tehdit etmeye başlamıştır. Türkiye'de de ilk vakanın tespit edilmesinin ardından salgının yayılımını en aza indirmek amacıyla hızlı bir şekilde birtakım tedbirlerin alınması sağlanmıştır. Bu tedbirler arasında camilerde toplu şekilde ibadet yapılmasına izin verilmemesi, kalabalık yerlerde maske kullanımının zorunlu hâle gelmesi, seyahat ve sokağa çıkma kısıtlamalarının getirilmesi vb. uygulamalar yer almıştır. Ayrıca eğitim-öğretime ara verilerek uzaktan eğitime geçiş yapılmasına da yer verilmiştir. Teknolojinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan ve pandemi olarak adlandırılan Covid-19 salgını sürecinde etkin bir şekilde kullanılan uzaktan eğitim, iş ve aile hayatında yer edinerek bireylere hayat boyu öğrenme fırsatı sunan alternatif eğitim modellerinden biri olmuştur. Formal eğitimde örgün bir şekilde gerçekleştirilen öğretim faaliyetleri teknolojinin eğitimdeki yaygın kullanımıyla birlikte farklı ortamlarda yapılabilir hâle gelmiştir (Altunçekiç, 2021, s. 418). Uzaktan eğitim de örgün eğitim ortamından bağımsız şekilde gerçekleştirilen bir eğitim modeli olarak Covid-19 pandemisi sürecinde eğitimin kesintiye uğramadan devam etmesini sağlamıştır.

Uzaktan eğitimle ilgili literatür incelendiğinde uzaktan eğitimin çeşitli tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Halis (2002, s. 161) uzaktan eğitimi "farklı ortamlarda bulunan öğrenci ve öğretmenlerin, öğrenme-öğretme faaliyetlerini, iletişim teknolojileri ve posta hizmetleri ile gerçekleştirdikleri bir eğitim modeli" olarak tanımlamıştır. Kaya (2002, s. 21-22) tarafından yapılan tanıma göre "Uzaktan eğitim; geleneksel öğrenme-öğretme yöntemlerinin sınırlılıkları nedeniyle sınıf içi etkinliklerini yürütme olanağının bulunmadığı durumlarda, eğitim etkinliklerini planlayıcılar ile öğrenciler arası, iletişim ve etkileşimin özel olarak hazırlanmış öğretim üniteleri ve çeşitli ortamlar yoluyla belirli bir merkezden bir öğretim yöntemidir."

Elcil ve Sözen Şahiner'in (2014, s. 23) de belirttiği gibi "Çağımızın yükselen değeri bilgidir ve her alanda yaşanan değişimler eğitim alanını da etkilemekte ve değiştirmektedir." Nitekim Covid-19 pandemisi de sadece sağlık alanını etkilemekle kalmamış, toplumu birçok yönde etkileyen sosyal bir olgu olmuştur. Covid-19 pandemisinde yüz yüze eğitim yerine uzaktan eğitimin uygulanması da onun eğitime olan yansımadır. Uzaktan eğitimin her ne kadar Covid-19 salgınıyla birlikte hayatımıza girdiği düşünülse de aslında uzaktan eğitim yıllardır var olan bir eğitim uygulamasıdır ve Covid-19 bu uygulamanın önemini daha çok açığa çıkarmıştır. "2020 yılının başından itibaren yaşanan pandemi, tüm kurumların bir anda ve büyük oranda hazırlıksız biçimde uzaktan öğretime katılmalarını gerektirmiş ve kurumlar uzaktan öğretime yönelik kalıcı politikalarını oluşturmaya başlamışlardır" (Çekerol, 2020, s. 42). Dolayısıyla da hayatımızın her alanında uzaktan eğitimi görmek mümkün hâle gelmiştir.

Hayatımızda vazgeçilemeyecekler arasında konumlandığımız teknoloji geliştikçe birçok şey daha kolay yapılabilir hâle gelmiştir ve bunun sonucunda eğitimde de birtakım değişiklikler söz konusu olmuştur. İşman'ın (2011, s. 484) da ifade ettiği gibi "Örgün eğitimde eğitim mekânının sabit olması, uzakta olan öğrencilerin buralarda eğitim görme zorluğu, eğitici sayısının kısıtlı olması ve ders kaynaklarına ulaşım kısıtlılığı gibi sorunlar eğitim sektörünü de teknolojinin kullanılmasına sevk etmiştir. Uzaktan eğitim ile öğrenci istediği yerden derslere katılabilir, ders materyallerine istediği an ulaşabilir ve ayrıca eğitimci ile kolayca iletişim kurabilir."

Önceden bilgiye ulaşmak sınırlı iken günümüzde bu sınırlar ortadan kalkmış ve İnternet aracılığıyla bilgiye kolay bir şekilde ulaşılma imkânı elde edilmiştir (Demir E. , 2014, s. 203). Uzaktan eğitim de İnterneti bu yönüyle kullanmakta ve İnternetin uzaktan eğitimdeki rolü yadsınamayacak derecede önemli olmaktadır. "Her ne kadar katılım ve etkileşimi sağlamada internet, UE uygulamaları için önemli bir seçenek olsa da ekonomik, eğitsel ve teknolojik nedenlerle kullanımı henüz istenen düzeyde yaygınlaşamamıştır" (Yurdakul, 2019, s. 284). Bu durum uzaktan eğitimle ilgili yapılan çalışmaların hız

kazanmasını sağlamıştır. Uzaktan eğitimle ilgili literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların ilkökul, ortaokul, lise ya da üniversite olmak üzere belli bir eğitim kademesinde görev yapan eğitimcilere, bu kademelerde eğitim alan öğrencilere ya da öğrenci velilerine yönelik yapıldığı görülmektedir. Fakat yapılan incelemeler neticesinde farklı eğitim kademelerinde ve farklı okul türlerinde öğretim faaliyetleri gerçekleştiren öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştığı sorunları ele alan bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma farklı eğitim kademelerinde ve farklı okul türlerinde öğretim faaliyetleri gerçekleştiren öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştığı sorunları birlikte ele alan bir araştırma olması yönüyle farklı bir örnekleme alandaki diğer çalışmalara katkı sağlayacaktır. Bundan dolayı araştırma, ortaokullarda ve liselerde öğretim faaliyetleri gerçekleştiren öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştığı sorunları belirlemeyi amaç edinmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Ortaokullarda ve liselerde öğretim faaliyetleri gerçekleştiren öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştığı sorunları belirlemeyi amaç edinen bu araştırmaya 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Antalya'nın Korkuteli ilçesinde bulunan ortaokullarda ve liselerde görev yapan 135 öğretmen katılmıştır. Öğretmenlere ilişkin demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlere İlişkin Demografik Özellikler

	N	%
Cinsiyet		
Bay	78	57,8
Bayan	57	42,2
Toplam	135	100,0
Yaş		
21-25	3	2,2
26-30	9	6,7
31-35	29	21,5
36-40	22	16,3
41-45	34	25,2
46-50	21	15,6
51 yaş ve üzeri	17	12,6
Toplam	135	100,0
Mesleki Kıdem		
1-5 yıl	12	8,9
6-10 yıl	28	20,7
11-15 yıl	21	15,6
16-20 yıl	29	21,5
21 yıl ve üzeri	45	33,3
Toplam	135	100,0
Okul Türü		
Ortaokul	30	22,2
İmam Hatip Ortaokulu	15	11,1
Fen Lisesi	28	20,7
Anadolu Lisesi	29	21,5
Anadolu İmam Hatip Lisesi	20	14,8
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	13	9,6
Toplam	135	100,0

Tablo 1. Devamı Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

	N	%
Branş		
Türkçe	9	6,7
Matematik	17	12,6
Fen Bilimleri	6	4,4
Sosyal Bilgiler	3	2,2
İngilizce	14	10,4
Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi	12	8,9
Beden Eğitimi	6	4,4
Görsel Sanatlar	3	2,2
Teknoloji ve Tasarım	2	1,5
Müzik	4	3,0
Bilişim Teknolojileri	3	2,2
İHL Meslek Dersleri	8	5,9
Rehber Öğretmen	6	4,4
Fizik	5	3,7
Kimya	5	3,7
Biyoloji	5	3,7
Tarih	6	4,4
Coğrafya	3	2,2
Türk Dili ve Edebiyatı	13	9,6
Diğer	5	3,7
Toplam	135	100,0

Araştırmada kişisel bilgi formuyla birlikte Metin ve Korkman tarafından geliştirilen “Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmenlerin Karşılaştığı Sorunları Belirlemeye Yönelik Ölçek” (2021) kullanılmıştır. Ölçeğin analizleri Metin ve Korkman (2021) tarafından yapılmıştır. Araştırmada aynı ölçeğin kullanılmasından dolayı analizler tekrar yapılmamıştır. Beşli likert tipindeki ölçek, 5 faktörden ve 34 maddeden oluşmuştur. Araştırma verileri SPSS 22.00 programında analiz edilmiştir. Araştırmada ölçekteki maddelere katılım düzeyleri yüzde ve frekans dağılımları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş ve her bir maddenin aritmetik ortalamasına bakılarak derecelendirilmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Bu kısımda ölçekteki maddelere katılım düzeylerinin bulguları, yüzde ve frekans dağılımlarını gösteren tablolar ile birlikte verilmiştir.

Tablo 2. (M1) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Öğrencinin Derslere Zamanında Katılmaması Dersin Akışını Etkiler.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	5	3,7
Katılmıyorum	6	4,4
Kararsızım	17	12,6
Katılıyorum	25	18,5
Kesinlikle Katılıyorum	82	60,7
Toplam	135	100,0

Tabloda görüldüğü gibi öğretmenlerin %79,2’si uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin derslere zamanında katılmamasının dersin akışını etkilediğini düşünmekte iken, %12,6’sı bu konuda kararsızlık göstermekte, %8,1’i ise bu görüşe katılmamaktadır.

Sonuçlar doğrultusunda, öğretmenlerin uzaktan eğitimde öğrencinin derslere zamanında katılmamasının dersin akışını etkilediği görüşünü genel olarak kabul ettiklerini söylemek mümkündür.

Tablo 3. (M2) Öğrenci Ders Süresince Uygulamaya Katılamazsa Dersi Telafi Etmede Sıkıntı Yaşanır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,2
Katılmıyorum	2	1,5
Kararsızım	13	9,6
Katılıyorum	36	26,7
Kesinlikle Katılıyorum	81	60,0
Toplam	135	100,0

Tablodaki bulgular incelendiğinde öğretmenlerin %86,7 gibi büyük bir kısmı öğrenci ders süresince uygulamaya katılmadığında dersi telafi etmede sıkıntı yaşadığı kanaatine sahip iken, %9,6'sı bu konuda kararsız kalmakta, geriye kalan %3,7 oranında küçük bir kısım ise bu görüşe katılmamaktadır. Bulgulardan hareketle, öğrenci ders süresince uygulamaya katılmadığında dersi telafi etmede sıkıntı yaşandığı görüşünün öğretmenlerin çoğunluğu tarafından kabul edildiği söylenebilir.

Tablo 4. (M3) Uzaktan Eğitim Uygulaması İçin Gerekli Teknolojik Aletlerin Öğrencilerde Olmaması Derse Katılımı Güçleştirir.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	1	0,7
Katılmıyorum	1	0,7
Kararsızım	6	4,4
Katılıyorum	21	15,6
Kesinlikle Katılıyorum	106	78,5
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında örneklem grubunun tamamına yakını oluşturulan %94,1'i uzaktan eğitim uygulaması için gerekli teknolojik aletlerin öğrencilerde olmamasının derse katılımı güçleştirdiğini düşünmektedir. Bu konuda kararsız olanlar %4,4, aksi görüşte olanlar ise %1,4 oranındadır. Görüldüğü gibi örneklem grubu, büyük çoğunluk itibarıyla uzaktan eğitim için gereken teknolojik aletlerin öğrencilerde bulunmamasının derse katılımı güçleştirdiğini ifade etmektedir.

Tablo 5. (M4) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Öğrenci İle Ders İçi İletişim Sınırlı Kalır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,5
Katılmıyorum	6	4,4
Kararsızım	11	8,1
Katılıyorum	46	34,1
Kesinlikle Katılıyorum	70	51,9
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında öğretmenlerin %86'sı uzaktan eğitim uygulamasında öğrenci ile ders içi iletişimin sınırlı kaldığını belirtmekte, %8,1'i bu konuda kararsızlık göstermekte, %5,9'u ise bu görüşe katılmamaktadır. Veriler doğrultusunda örneklem grubunun büyük çoğunluğunun bu görüşü kabul ettiğini söylemek mümkündür.

Tablo 6. (M5) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Öğrencinin İlgisiz Davranışı Öğretmenin Motivasyonunu Düşürür.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	1	0,7
Katılmıyorum	3	2,2
Kararsızım	9	6,7
Katılıyorum	46	34,1
Kesinlikle Katılıyorum	76	56,3
Toplam	135	100,0

Tablodaki bulgular incelendiğinde öğretmenlerin %90,4'lük büyük bir kısmı uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin ilgisiz davranışının öğretmenin motivasyonunu düşürdüğünü ifade etmekte iken, %6,7'lik kısım bu konuda kararsız kalmakta, %2,9'lük kısım ise bu görüşe katılmamaktadır. Sonuçlardan da anlaşılacağı üzere uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin ilgisiz davranışının öğretmenin motivasyonunu etkileyerek düşmesine sebep olması örneklem grubunun çoğunluğu tarafından desteklenen bir görüştür.

Tablo 7. (M6) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Öğrencilere Öğrenme Düzeylerine Yönelik Geri Dönüt Verilmede Sıkıntı Yaşanır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,2
Katılmıyorum	10	7,4
Kararsızım	15	11,1
Katılıyorum	50	37,0
Kesinlikle Katılıyorum	57	42,2
Toplam	135	100,0

Tablodaki bulgular incelendiğinde öğretmenlerin %79,2'si uzaktan eğitim uygulamasında öğrencilere öğrenme düzeylerine yönelik geri dönüt verilmede sıkıntı yaşadığını düşünmekte iken, %11,1'i bu konuda kararsızlık göstermekte, %9,6'sı ise bu görüşe katılmamaktadır. Bulgulardan hareketle bu görüşün öğretmenler tarafından genel olarak kabul gördüğü söylenebilir.

Tablo 8. (M7) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Öğrencilerle Grup Çalışması Yapmak Sıkıntılı Olur.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,5
Katılmıyorum	9	6,7
Kararsızım	18	13,3
Katılıyorum	47	34,8
Kesinlikle Katılıyorum	59	43,7
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında öğretmenlerin %78,5'i uzaktan eğitim uygulamasında öğrencilerle grup çalışması yapmanın sıkıntılı olduğu kanaatine sahiptir. Bu konuda kararsız olanlar %13,3, aksi görüşte olanlar ise %8,2 oranındadır. Görüldüğü gibi uzaktan eğitim uygulamasında öğrencilerle grup çalışması yapmanın sıkıntılı olduğu görüşü örneklem grubu tarafından daha çok oranda temsil edilmektedir.

Tablo 9. (M8) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Öğretmen Sınıf Disiplinini Sağlamada Sorun Yaşar.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	12	8,9
Katılmıyorum	29	21,5
Kararsızım	25	18,5
Katılıyorum	34	25,2
Kesinlikle Katılıyorum	35	25,9
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında öğretmenlerin %51,1'i uzaktan eğitim uygulamasında sınıf disiplinini sağlamada sorun yaşadığını ifade etmekte iken, %18,5'i bu konuda kararsız kalmakta, %30,4'ü ise bu görüşe katılmamaktadır. Elde edilen verilere göre öğretmenlerin net bir tutum sergilememekle beraber, yaklaşık yarısının bu görüşü kabul ettiği görülmektedir.

Tablo 10. (M9) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Öğrencinin Ders Esnasında Davranışlarını Kontrol Etmek Zor Olur.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	4	3,0
Katılmıyorum	11	8,1
Kararsızım	14	10,4
Katılıyorum	43	31,9
Kesinlikle Katılıyorum	63	46,7
Toplam	135	100,0

Tablodan da anlaşılacağı gibi örneklem grubunun %78,6'sını oluşturan büyük bir kesim uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin ders esnasında davranışlarını kontrol etmenin zor olduğunu belirtmekte iken, %10,4'ü bu konuda kararsız kalmakta, %11,1'i ise bu görüşe katılmamaktadır. Verilerden hareketle, öğretmenlerin çoğunun bu görüşü kabul ettiği söylenebilir.

Tablo 11. (M10) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Video Kullanımında Güçlük Yaşanır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	42	31,1
Katılmıyorum	37	27,4
Kararsızım	15	11,1
Katılıyorum	25	18,5
Kesinlikle Katılıyorum	16	11,9
Toplam	135	100,0

Tablodan da anlaşılacağı gibi örneklem grubunun %30,4'ünü oluşturanlar uzaktan eğitim uygulamasında video kullanımında güçlük yaşadığı fikrinde iken, %11,1'lik bir kesim bu konuda kararsızlık göstermekte, %58,5'lik bir kesim ise bu görüşe karşı çıkmaktadır. Elde edilen verilere göre örneklem grubunun çoğunluğu uzaktan eğitim uygulamasında video kullanımında güçlük yaşanmadığını ifade etmektedir.

Tablo 12. (M11) Uzaktan Eğitim Uygulamasında İstediklerimiz İçeriği Kullanmada Sıkıntı Yaşanır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	32	23,7
Katılmıyorum	37	27,4
Kararsızım	23	17,0
Katılıyorum	28	20,7
Kesinlikle Katılıyorum	15	11,1
Toplam	135	100,0

Tabloda görüldüğü gibi öğretmenlerin %31,8'i uzaktan eğitim uygulamasında istedikleri içeriği kullanmada sıkıntı yaşadıklarını ifade etmekte iken, %17'si bu konuda kararsız kalmakta, %51,1'i ise bu görüşe karşı çıkmaktadır. Görüldüğü gibi öğretmenlerin yaklaşık yarısı uzaktan eğitim uygulamasında istedikleri içeriği kullanmada sıkıntı yaşamadıklarını belirtmektedirler.

Tablo 13. (M12) Uzaktan Eğitim Uygulaması Farklı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri Kullanarak İçerik Hazırlamayı Sınırlandırır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	15	11,1
Katılmıyorum	24	17,8
Kararsızım	33	24,4
Katılıyorum	41	30,4
Kesinlikle Katılıyorum	22	16,3
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında örneklem grubunun %46,7'si uzaktan eğitim uygulamasının farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanarak içerik hazırlamayı sınırlandığını belirtmektedir. Bu konuda kararsız olanlar %24,4, aksi görüşte olanlar ise %28,9 oranında örneklem grubunda temsil edilmektedir. Görüldüğü gibi öğretmenler bu konuda net bir fikre sahip değillerdir. Ancak uzaktan eğitim uygulamasının farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanarak içerik hazırlamayı sınırlandığını ifade edenler yüzde itibarıyla diğer gruplara nazaran daha fazladır.

Tablo 14. (M13) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Ders Ataması Yapmakta Sıkıntılar Yaşanır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	28	20,7
Katılmıyorum	41	30,4
Kararsızım	25	18,5
Katılıyorum	26	19,3
Kesinlikle Katılıyorum	15	11,1
Toplam	135	100,0

Tablodaki bulgular incelendiğinde öğretmenlerin %30,4'lük bir kısmı uzaktan eğitim uygulamasında ders ataması yapmakta sıkıntılar yaşadığını ifade etmekte iken, %18,5'lik kısmı bu konuda kararsızlık göstermekte, %51,1'lik kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır. Görüldüğü gibi öğretmenlerin net bir tutumu olmamakla beraber, yaklaşık yarısı uzaktan eğitim uygulamasında ders ataması yapmakta sıkıntılar yaşanmadığını ifade etmektedir.

Tablo 15. (M14) Uzaktan Eğitim Uygulamasına Yönelik İçeriği Belirlemek Uzun Sürer.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	23	17,0
Katılmıyorum	43	31,9
Kararsızım	34	25,2
Katılıyorum	23	17,0
Kesinlikle Katılıyorum	12	8,9
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında örneklem grubunun %25,9'unu oluşturan bir kesim uzaktan eğitim uygulamasına yönelik içeriği belirlemenin uzun sürdüğü kanaatinde iken, %25,2'sini oluşturan kesim kararsız kalmakta, %48,9'unu oluşturan kesim ise bu görüşe karşı çıkmaktadır. Veriler neticesinde, örneklem grubunun çoğunluğunun uzaktan eğitim uygulamasına yönelik içeriği belirlemenin uzun sürmediği fikrinde olduğu söylenebilir.

Tablo 16. (M15) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Üzerinde Değişiklik Yapabileceğimiz İçerikleri Bulmada Zorlanılır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	20	14,8
Katılmıyorum	39	28,9
Kararsızım	34	25,2
Katılıyorum	31	23,0
Kesinlikle Katılıyorum	11	8,1
Toplam	135	100,0

Tablodaki bulgular incelendiğinde öğretmenlerin %31,1'i uzaktan eğitim uygulamasında üzerinde değişiklik yapılabilecek içerikleri bulmada zorlanıldığını belirtmekte iken, %25,2'si bu konuda kararsızlık göstermekte, %43,7'si ise aksi yönde görüş belirtmektedir. Bulgulardan da anlaşılacağı üzere öğretmenler bu konuda net bir fikre sahip değillerdir. Ancak uzaktan eğitim uygulamasında üzerinde değişiklik yapılabilecek içerikleri bulmada zorlanıldığı görüşüne karşı çıkanlar yüzde itibariyle diğer gruplara nazaran daha fazladır.

Tablo 17. (M16) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Kullanılacak İçerikler Sınırlı Kalmaktadır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	24	17,8
Katılmıyorum	40	29,6
Kararsızım	25	18,5
Katılıyorum	34	25,2
Kesinlikle Katılıyorum	12	8,9
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında örneklem grubunun yaklaşık üçte birine karşılık gelen %34,1'ini oluşturan bir kesim uzaktan eğitim uygulamasında kullanılacak içeriklerin sınırlı kaldığı fikrinde iken, %18,5'i bu konuda kararsız kalmakta, %47,4'ü ise aksi yönde görüş belirtmektedir. Görüldüğü gibi örneklem grubunun arasında en büyük yüzdeyi uzaktan eğitim uygulamasında kullanılacak içeriklerin sınırlı kaldığı düşüncesine karşı çıkanlar oluşturmaktadırlar.

Tablo 18. (M17) Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Yönelik İçerik Hazırlamak Maliyetli Olur.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	25	18,5
Katılmıyorum	59	43,7
Kararsızım	26	19,3
Katılıyorum	16	11,9
Kesinlikle Katılıyorum	9	6,7
Toplam	135	100,0

Tabloda görüldüğü gibi örneklem grubunun %18,6'sını oluşturan bir kısım uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik içerik hazırlamanın maliyetli olduğunu ileri sürerken, %19,3'ü bu konuda kararsız kalmakta, örneklem grubunun yarısından fazlasını oluşturan %62,2 oranındaki kısım ise bu görüşe katılmamaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda öğretmenlerin yarısından fazlasının uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik içerik hazırlamanın maliyetli olmadığı fikriyle öne çıktıklarını söylemek mümkündür.

Tablo 19. (M18) Velilerin Öğrencileri Canlı Derse Yönlendirmesi Yetersiz Kalmaktadır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	-	-
Katılmıyorum	9	6,7
Kararsızım	27	20,0
Katılıyorum	36	26,7
Kesinlikle Katılıyorum	63	46,7
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında örneklem grubunun çoğunluğunu oluşturan %73,4'ü velilerin öğrencileri canlı derse yönlendirmesinin yetersiz kaldığını iddia etmekte iken, %20'si bu konuda kararsızlık göstermekte, %6,7 oranındaki küçük bir kısım ise bu konuda aksi yönde görüş bildirmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda velilerin öğrencileri canlı derse yönlendirmesinin yetersiz kaldığı görüşünün örneklem grubu tarafından genel olarak kabul gördüğü söylenebilir.

Tablo 20. (M19) Uzaktan Eğitimde Ders Sırasında Velilerin Öğrenciden Taleplerde Bulunması Sorun Oluşturur.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	-	-
Katılmıyorum	7	5,2
Kararsızım	18	13,3
Katılıyorum	51	37,8
Kesinlikle Katılıyorum	59	43,7
Toplam	135	100,0

Tablodaki bulgular incelendiğinde öğretmenlerin %81,5 gibi büyük bir kısmı uzaktan eğitimde ders sırasında velilerin öğrenciden taleplerde bulunmasının sorun oluşturduğu kanaatine sahip iken, %13,3'ü bu konuda kararsızlık göstermekte, %5,2 oranında küçük bir kısım ise bu görüşe katılmamaktadır. Görüldüğü gibi öğretmenlerin büyük çoğunluğu uzaktan eğitimde ders sırasında velilerin öğrenciden taleplerde bulunmasının sorun oluşturduğunu ifade etmektedir.

Tablo 21. (M20) Velilerin Uzaktan Eğitimle Derse Olan Müdahaleleri Artmıştır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	5	3,7
Katılmıyorum	16	11,9
Kararsızım	27	20,0
Katılıyorum	43	31,9
Kesinlikle Katılıyorum	44	32,6
Toplam	135	100,0

Tabloda görüldüğü gibi örneklem grubunun yarısından fazlasını oluşturan %64,5'i velilerin uzaktan eğitimle derse olan müdahalelerinin arttığı fikrinde iken, %20'si bu konuda kararsızlık göstermekte, %15,6'sı ise bu hususa katılmamaktadır. Örneklem grubunun çoğunluğunun velilerin uzaktan eğitimle derse olan müdahalelerinin arttığı ifade etmesiyle birlikte, bu konuda kararsız kalanların ve bu görüşe katılmayanların oranı da kayda değerdir.

Tablo 22. (M21) Uzaktan Eğitimde Velilerin Dersin İşlenişini Etkileyecek Şekilde Davranması Sıkıntı Oluşturur.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,5
Katılmıyorum	10	7,4
Kararsızım	18	13,3
Katılıyorum	54	40,0
Kesinlikle Katılıyorum	51	37,8
Toplam	135	100,0

Tablodan da anlaşılacağı gibi öğretmenlerin %77,8'i uzaktan eğitimde velilerin dersin işlenişini etkileyecek şekilde davranmasının sıkıntı oluşturduğunu iddia etmektedir. Bu konuda kararsız olanlar 13,3, aksi yönde görüş belirtenler ise %8,9 oranında örneklem grubunda temsil edilmektedir. Görüldüğü gibi öğretmenlerin çoğu uzaktan eğitimde velilerin dersin işlenişini etkileyecek şekilde davranmasının sıkıntı oluşturduğunu ifade etmektedirler.

Tablo 23. (M22) Uzaktan Eğitimde Ders Yapılırken Velilerin Gürültü Çıkarması Dersin İşlenişini Etkiler.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,5
Katılmıyorum	15	11,1
Kararsızım	11	8,1
Katılıyorum	48	35,6
Kesinlikle Katılıyorum	59	43,7
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında öğretmenlerin %79,3'lük bir kesimi uzaktan eğitimde ders yapılırken velilerin gürültü çıkarmasının dersin işlenişini etkilediğini belirtmektedir. Bu konuda kararsız olanlar %8,1, bu görüşe katılmayanlar ise %12,6 oranındadır. Bu veriler neticesinde uzaktan eğitimde ders yapılırken velilerin gürültü çıkarmasının dersin işlenişini etkilediği düşüncesinin örneklem grubunun çoğunluğu tarafından kabul gördüğünü ifade etmek mümkündür.

Tablo 24. (M23) Veliler Uzaktan Eğitim Uygulaması İçin İnternet Tedarikinde Sıkıntı Yaşarlar.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	4	3,0
Katılmıyorum	14	10,4
Kararsızım	32	23,7
Katılıyorum	37	27,4
Kesinlikle Katılıyorum	48	35,6
Toplam	135	100,0

Tabloda da görüldüğü gibi öğretmenlerin %63'ü velilerin uzaktan eğitim uygulaması için internet tedarikinde sıkıntı yaşadıklarını düşünmektedir. Bu konuda kararsız olanlar %23,7, aksi görüşte olanlar ise %13,4 oranındadır. Bu sonuçlara göre velilerin uzaktan eğitim uygulaması için internet tedarikinde sıkıntı yaşadıkları görüşünün, bu konuda kararsız olanlara ve aksi yönde görüş belirtenlere göre daha fazla taraf bulunduğu söylenebilir.

Tablo 25. (M24) Uzaktan Eğitimde Velilerin Derste Sorulan Sorulara Öğrenci Yerine Cevap Vermesi Sorun Olur.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	9	6,7
Katılmıyorum	18	13,3
Kararsızım	15	11,1
Katılıyorum	44	32,6
Kesinlikle Katılıyorum	49	36,3
Toplam	135	100,0

Tablodaki bulgular incelendiğinde öğretmenlerin %68,9 gibi bir kısmı uzaktan eğitimde velilerin derste sorulan sorulara öğrenci yerine cevap vermesinin sorun olduğunu ifade etmekte iken, %11,1'lik bir kısım bu konuda kararsızlık göstermekte, %20'lik kısım ise bu görüşe karşı çıkmaktadır. Bulgulardan da anlaşılacağı üzere öğretmenlerin çoğu bu görüşü kabul etmektedir.

Tablo 26. (M25) Uzaktan Eğitimde Velilerin Ders Anlatırken Öğretmenle Dersle İlgisiz İletişim Kurması Sıkıntı Oluşturur.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	7	5,2
Katılmıyorum	17	12,6
Kararsızım	13	9,6
Katılıyorum	41	30,4
Kesinlikle Katılıyorum	57	42,2
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında örneklem grubunun %72,6'sı uzaktan eğitimde velilerin ders anlatırken öğretmenle dersle ilgisiz iletişim kurmasının sıkıntı oluşturduğu fikrinde iken, %9,6'sı bu konuda kararsız kalmakta, %17,8'i ise bu görüşe karşı çıkmaktadır. Sonuçlardan da anlaşılacağı üzere bu görüş örneklem grubunun çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir.

Tablo 27. (M26) Uzaktan Eğitim Süreciyle Birlikte Velilerin Beklenenden Fazla İletişim Kurması Bizleri Bunaltır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	8	5,9
Katılmıyorum	22	16,3
Kararsızım	22	16,3
Katılıyorum	38	28,1
Kesinlikle Katılıyorum	45	33,3
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında öğretmenlerin %61,4'ü uzaktan eğitim süreciyle birlikte velilerin beklenenden fazla iletişim kurmasının kendilerini bunalttığını ileri sürmekte iken, %16,3'ü bu konuda kararsızlık göstermekte, %22,2'si ise aksi yönde görüş belirtmektedir. Bu veriler neticesinde öğretmenlerin çoğunun uzaktan eğitim süreciyle birlikte velilerin beklenenden fazla iletişim kurmasının kendilerini bunalttığını ifade ettiklerini ancak bu konuda önemli bir kısmın kararsız kaldığını ve aynı fikirde olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 28. (M27) Uzaktan Eğitim Uygulamasında İçerikler Üzerinde Değişiklik Yaparken Donmaların Yaşanması Sıkıntı Oluşturur.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,2
Katılmıyorum	7	5,2
Kararsızım	11	8,1
Katılıyorum	49	36,3
Kesinlikle Katılıyorum	65	48,1
Toplam	135	100,0

Tablodan da anlaşılacağı gibi örneklem grubunun %84,4 gibi büyük bir çoğunluğu uzaktan eğitim uygulamasında içerikler üzerinde değişiklik yaparken donmaların yaşanmasının sıkıntı oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu konuda kararsız olanlar %8,1, aksi yönde görüş belirtenler ise %7,4 oranında örneklem grubunda temsil edilmektedir. Görüldüğü gibi örneklem grubunun büyük çoğunluğu bu görüşü kabul etmektedir.

Tablo 29. (M28) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Ses Ve Görüntü Farklı Zamanda Gelmesi Derslerde Sıkıntı Oluşturur.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,5
Katılmıyorum	10	7,4
Kararsızım	9	6,7
Katılıyorum	45	33,3
Kesinlikle Katılıyorum	69	51,1
Toplam	135	100,0

Tabloda da görüldüğü gibi öğretmenlerin %84,4 gibi büyük bir kısmı uzaktan eğitim uygulamasında ses ve görüntünün farklı zamanda gelmesinin derslerde sıkıntı oluşturduğunu belirtmektedir. Bu konuda kararsız olanlar %6,7, aksi görüşe sahip olanlar ise %8,9 oranındadır. Elde edilen veriler neticesinde örneklem grubunun büyük çoğunluğunun uzaktan eğitim uygulamasında ses ve görüntünün farklı zamanda gelmesinin derslerde sıkıntı oluşturduğu düşüncesini kabul ettikleri ifade edilebilir.

Tablo 30. (M29) Uzaktan Eğitim Uygulamasının Zamansız Bir Şekilde Dersten Atması Sorun Oluşturur.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,5
Katılmıyorum	6	4,4
Kararsızım	6	4,4
Katılıyorum	42	31,1
Kesinlikle Katılıyorum	79	58,5
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında örneklem grubunun %89,6'lık büyük bir kısmı uzaktan eğitim uygulamasının zamansız bir şekilde dersten atmasının sorun oluşturduğunu düşünmekte iken, %4,4'lük kısım bu konuda kararsızlık göstermekte, %5,9'lük kısım ise bu görüşe katılmamaktadır. Görüldüğü gibi örneklem grubunun büyük çoğunluğu uzaktan eğitim uygulamasının zamansız bir şekilde dersten atmasının sorun oluşturduğu fikrindedir.

Tablo 31. (M30) Uzaktan Eğitim Uygulamasının Menülerinin İngilizce Olması Programı Kullanmayı Zorlaştırır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	12	8,9
Katılmıyorum	22	16,3
Kararsızım	16	11,9
Katılıyorum	41	30,4
Kesinlikle Katılıyorum	44	32,6
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında örneklem grubunun yarısından fazlasını oluşturan %63'ü uzaktan eğitim uygulamasının menülerinin İngilizce olmasının programı kullanmayı zorlaştırdığı kanaatine sahip iken, %11,9'u bu konuda kararsız kalmakta, %25,2'sine karşılık gelen dörtte biri ise bu hususa katılmamaktadır. Bu bulgular neticesinde örneklem grubunun çoğunluğunun uzaktan eğitim uygulamasının menülerinin İngilizce olmasının programı kullanmayı zorlaştırdığı fikrinde olduğu söylenebilir.

Tablo 32. (M31) Uzaktan Eğitim Uygulamasının Eski Teknolojik (Bilgisayar, Tablet, Telefon) Aletlerde Kullanımı Zor Olur.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,5
Katılmıyorum	18	13,3
Kararsızım	21	15,6
Katılıyorum	39	28,9
Kesinlikle Katılıyorum	55	40,7
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında örneklem grubunun yarısından fazlasını oluşturan %69,6 oranındaki kısım uzaktan eğitim uygulamasının eski teknolojik aletlerde kullanımının zor olduğunu ifade etmekte iken, %15,6 oranındaki kısım bu konuda kararsız kalmakta, %14,8 oranındaki kısım ise bu görüşe katılmadığını belirtmektedir. Örneklem grubunun çoğunluğunun uzaktan eğitim uygulamasının eski teknolojik aletlerde kullanımının zor olduğunu ifade etmesiyle birlikte, bu konuda kararsız kalanların ve bu görüşe katılmadığını belirtenlerin oranı da kayda değerdir.

Tablo 33. (M32) Uzaktan Eğitim Uygulamalarını Kullanabilmek İçin Yeni Teknolojik Araçların Alınması Gerekir.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	1	0,7
Katılmıyorum	8	5,9
Kararsızım	25	18,5
Katılıyorum	44	32,6
Kesinlikle Katılıyorum	57	42,2
Toplam	135	100,0

Tabloda görüldüğü gibi öğretmenlerin %74,8 gibi bir kısmı uzaktan eğitim uygulamalarını kullanabilmek için yeni teknolojik araçların alınması gerektiğini düşünmektedir. Bu konuda kararsız olanlar %18,5, bu görüşe katılmayanlar ise %6,6 oranındadır. Elde edilen bu verilere göre bu görüşün öğretmenler tarafından genel olarak kabul gördüğü söylenebilir.

Tablo 34. (M33) Uzaktan Eğitim Programında Menülerin Kolay Ulaşılabilir Olmaması İstenilmeyen Durumda Anında Müdahaleyi Engeller.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	-	-
Katılmıyorum	10	7,4
Kararsızım	23	17,0
Katılıyorum	55	40,7
Kesinlikle Katılıyorum	47	34,8
Toplam	135	100,0

Tablodaki verilere bakıldığında örneklem grubunun çoğunluğunu oluşturan %75,5'i uzaktan eğitim programında menülerin kolay ulaşılabilir olmamasının istenilmeyen durumda anında müdahaleyi engellediği fikrine sahiptir. Bu konuda kararsız olanlar %17, aksi görüş belirtenler ise %7,4 oranında örneklem grubunda temsil edilmektedir. Görüldüğü gibi öğretmenlerin çoğu uzaktan eğitim programında menülerin kolay ulaşılabilir olmamasının istenilmeyen durumda anında müdahaleyi engellediği fikriyle öne çıkmaktadırlar.

Tablo 35. (M34) Uzaktan Eğitim Uygulamasında Öğrencinin Yapmış Olduğu Çalışmaların Kontrolü Zorlaşır.

	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,2
Katılmıyorum	8	5,9
Kararsızım	22	16,3
Katılıyorum	41	30,4
Kesinlikle Katılıyorum	61	45,2
Toplam	135	100,0

Tabloda da görüldüğü gibi öğretmenlerin %75,6 gibi bir kısmı uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin yapmış olduğu çalışmaların kontrolünün zor olduğu kanaatine sahip iken, %16,3'lük bir kısım bu konuda kararsızlık göstermekte, %8,1'lik kısım ise bu görüşe katılmamaktadır. Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin yapmış olduğu çalışmaların kontrolünün zor olması örneklem grubunun çoğunluğu tarafından desteklenen bir görüştür.

Uzaktan Eğitimde Öğretmenlerin Karşılaştığı Sorunların Derecelendirilmesi

Bu kısımda uzaktan eğitimde öğretmenlerin karşılaştığı sorunların düzeylerinin dağılımını görebilmek amacıyla ölçekteki maddelere katılım düzeyleri her bir maddenin aritmetik ortalamasına bakılarak derecelendirilmiştir. Böylece uzaktan eğitimle ilgili maddelere hangi düzeyde katılım olduğu değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme Tablo 36'da gösterilen puan sınırları dikkate alınarak yapılmıştır.

Tablo 36. "Beşli Derecelemeli Ölçeğin Puan Sınırları" (Taş, 2005, s. 163)

Derece	Puan	Puan Sınırı
Çok Düşük	1	1,00 - 1,79
Düşük	2	1,80 - 2,59
Orta	3	2,60 - 3,39
Yüksek	4	3,40 - 4,19
Çok Yüksek	5	4,20 - 5,00

Tablo 37. Maddelere Katılım Düzeylerinin Derecelendirilmesi

Maddeler	X	Derece
M1	4,28	Çok Yüksek
M2	4,41	Çok Yüksek
M3	4,70	Çok Yüksek
M4	4,30	Çok Yüksek
M5	4,43	Çok Yüksek
M6	4,10	Yüksek
M7	4,13	Yüksek
M8	3,38	Orta
M9	4,11	Yüksek
M10	2,53	Düşük
M11	2,68	Orta
M12	3,23	Orta
M13	2,70	Orta
M14	2,69	Orta
M15	2,81	Orta
M16	2,78	Orta
M17	2,44	Düşük
M18	4,13	Yüksek
M19	4,20	Çok Yüksek
M20	3,78	Yüksek
M21	4,05	Yüksek
M22	4,09	Yüksek
M23	3,82	Yüksek
M24	3,79	Yüksek
M25	3,92	Yüksek
M26	3,67	Yüksek
M27	4,23	Çok Yüksek
M28	4,25	Çok Yüksek
M29	4,41	Çok Yüksek
M30	3,61	Yüksek
M31	3,94	Yüksek
M32	4,10	Yüksek

Tablo 37. Devamı Maddelere Katılım Düzeylerinin Derecelendirilmesi

Maddeler	X	Derece
M33	4,03	Yüksek
M34	4,10	Yüksek

Tablo 37’de verilen bulgulara göre uzaktan eğitimde öğretmenlerin karşılaştığı sorunların düzeyleri 2,44 puanla 4,70 puan arasında değişmekte ve öğretmenler ölçekteki maddelerin 9’una “çok yüksek”, 16’sına “yüksek”, 7’sine “orta”, 2’sine “düşük” düzeyde katılım göstermektedirler.

Öğretmenlerin “çok yüksek” düzeyde katılım gösterdikleri 9 madde sırasıyla “Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin derslere zamanında katılmamasının dersin akışını etkilemesi”, “Öğrenci ders süresince uygulamaya katılamazsa dersi telafi etmede sıkıntı yaşanması”, “Uzaktan eğitim uygulaması için gerekli teknolojik aletlerin öğrencilerde olmamasının derse katılımı güçleştirilmesi”, “Uzaktan eğitim uygulamasında öğrenci ile ders içi iletişimin sınırlı kalması”, “Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin ilgisiz davranışının öğretmenin motivasyonunu düşürmesi”, “Uzaktan eğitimde ders sırasında velilerin öğrenciden taleplerde bulunmasının sorun oluşturması”, “Uzaktan eğitim uygulamasında içerikler üzerinde değişiklik yaparken donmaların yaşanmasının sıkıntı oluşturması”, “Uzaktan eğitim uygulamasında ses ve görüntünün farklı zamanda gelmesinin derslerde sıkıntı oluşturması”, “Uzaktan eğitim uygulamasının zamansız bir şekilde dersten atmasının sorun oluşturması” şeklindedir.

Öğretmenlerin “yüksek” düzeyde katılım gösterdikleri 16 madde sırasıyla “Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencilere öğrenme düzeylerine yönelik geri dönüt verilmeye sıkıntı yaşanması”, “Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencilerle grup çalışması yapmanın sıkıntılı olması”, “Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin ders esnasında davranışlarını kontrol etmenin zor olması”, “Velilerin öğrencileri canlı derse yönlendirmesinin yetersiz kalması”, “Velilerin uzaktan eğitimle derse olan müdahalelerinin artması”, “Uzaktan eğitimde velilerin dersin işlenişini etkileyecek şekilde davranmasının sıkıntı oluşturması”, “Uzaktan eğitimde ders yapılırken velilerin gürültü çıkarmasının dersin işlenişini etkilemesi”, “Velilerin uzaktan eğitim uygulaması için internet tedarikinde sıkıntı yaşamaması”, “Uzaktan eğitimde velilerin derste sorulan sorulara öğrenci yerine cevap vermesinin sorun olması”, “Uzaktan eğitimde velilerin ders anlatırken öğretmenle derse ilgisiz iletişim kurmasının sıkıntı oluşturması”, “Uzaktan eğitim süreciyle birlikte velilerin beklenenden fazla iletişim kurmasının bizleri bunaltması”, “Uzaktan eğitim uygulamasının menülerinin İngilizce olmasının programı kullanmayı zorlaştırması”, “Uzaktan eğitim uygulamasının eski teknolojik (bilgisayar, tablet, telefon) aletlerde kullanımının zor olması”, “Uzaktan eğitim uygulamalarını kullanabilmek için yeni teknolojik araçların alınması gerektiği”, “Uzaktan eğitim programında menülerin kolay ulaşılabilir olmamasının istenilmeyen durumda anında müdahaleyi engellemesi”, “Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin yapmış olduğu çalışmaların kontrolünün zorlaşması” olarak ortaya çıkmaktadır.

Öğretmenlerin “orta” düzeyde katılım gösterdikleri 7 madde “Uzaktan eğitim uygulamasında öğretmenin sınıf disiplinini sağlamada sorun yaşamaması”, “Uzaktan eğitim uygulamasında istenilen içeriği kullanmada sıkıntı yaşanması”, “Uzaktan eğitim uygulamasının farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanarak içerik hazırlamayı sınırlandırması”, “Uzaktan eğitim uygulamasında ders ataması yapmakta sıkıntılar yaşanması”, “Uzaktan eğitim uygulamasına yönelik içeriği belirlemenin uzun sürmesi”, “Uzaktan eğitim uygulamasında üzerinde değişiklik yapabileceğimiz içerikleri bulmada zorlanılması”, “Uzaktan eğitim uygulamasında kullanılacak içeriklerin sınırlı kalması” olarak sıralanmaktadır.

Öğretmenlerin “düşük” düzeyde katılım gösterdikleri 2 madde ise “Uzaktan eğitim uygulamasında video kullanımında güçlük yaşanması” ve “Uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik içerik hazırlamanın maliyetli olması”na ilişkin ifadelerdir.

SONUÇ

Bu çalışmada ortaokullarda ve liselerde öğretim faaliyetleri gerçekleştiren öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştığı sorunlar belirlenmeye çalışılmış ve bu doğrultuda araştırmaya gönüllü katılım gösteren 135 öğretmene anket formu dağıtılmış, formları doldurmaları sağlanarak araştırma verileri toplanmıştır. Anket formuyla toplanan araştırma verileri analiz edilmiş ve elde edilen bulgulara göre uzaktan eğitimde öğretmenlerin karşılaştığı sorunların düzeylerinin 2,44 puanla 4,70 puan arasında değiştiği ve ölçekteki maddelerin 9'una "çok yüksek", 16'sına "yüksek", 7'sine "orta", 2'sine "düşük" düzeyde katılım gösterdikleri görülmüştür.

Öğretmenler, "Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin derslere zamanında katılmamasının dersin akışını etkilemesi", "Öğrenci ders süresince uygulamaya katılmazsa dersi telafi etmede sıkıntı yaşanması", "Uzaktan eğitim uygulaması için gerekli teknolojik aletlerin öğrencilerde olmamasının derse katılımı güçleştirilmesi", "Uzaktan eğitim uygulamasında öğrenci ile ders içi iletişimin sınırlı kalması", "Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin ilgisiz davranışının öğretmenin motivasyonunu düşürmesi", "Uzaktan eğitimde ders sırasında velilerin öğrenciden taleplerde bulunmasının sorun oluşturması", "Uzaktan eğitim uygulamasında içerikler üzerinde değişiklik yaparken donmaların yaşanmasının sıkıntı oluşturması", "Uzaktan eğitim uygulamasında ses ve görüntünün farklı zamanda gelmesinin derslerde sıkıntı oluşturması" ve "Uzaktan eğitim uygulamasının zamansız bir şekilde dersten atmasının sorun oluşturması" na "çok yüksek" düzeyde katılım sağlamışlardır.

Öğretmenlerin "yüksek" düzeyde katılım gösterdikleri hususlar "Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencilere öğrenme düzeylerine yönelik geri dönüt verilmede sıkıntı yaşanması", "Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencilerle grup çalışması yapmanın sıkıntılı olması", "Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin ders esnasında davranışlarını kontrol etmenin zor olması", "Velilerin öğrencileri canlı derse yönlendirmesinin yetersiz kalması", "Velilerin uzaktan eğitimle derse olan müdahalelerinin artması", "Uzaktan eğitimde velilerin dersin işlenişini etkileyecek şekilde davranmasının sıkıntı oluşturması", "Uzaktan eğitimde ders yapılırken velilerin gürültü çıkarmasının dersin işlenişini etkilemesi", "Velilerin uzaktan eğitim uygulaması için internet tedarikinde sıkıntı yaşaması", "Uzaktan eğitimde velilerin derste sorulan sorulara öğrenci yerine cevap vermesinin sorun olması", "Uzaktan eğitimde velilerin ders anlatırken öğretmenle dersle ilgisiz iletişim kurmasının sıkıntı oluşturması", "Uzaktan eğitim süreciyle birlikte velilerin beklenenden fazla iletişim kurmasının bizleri bunaltması", "Uzaktan eğitim uygulamasının menülerinin İngilizce olmasının programı kullanmayı zorlaştırması", "Uzaktan eğitim uygulamasının eski teknolojik (bilgisayar, tablet, telefon) aletlerde kullanımının zor olması", "Uzaktan eğitim uygulamalarını kullanabilmek için yeni teknolojik araçların alınması gerektiği", "Uzaktan eğitim programında menülerin kolay ulaşılabilir olmamasının istenilmeyen durumda anında müdahaleyi engellemesi" ve "Uzaktan eğitim uygulamasında öğrencinin yapmış olduğu çalışmaların kontrolünün zorlaşması"dır.

Öğretmenler, "Uzaktan eğitim uygulamasında öğretmenin sınıf disiplinini sağlamada sorun yaşaması", "Uzaktan eğitim uygulamasında istenilen içeriği kullanmada sıkıntı yaşanması", "Uzaktan eğitim uygulamasının farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanarak içerik hazırlamayı sınırlandırması", "Uzaktan eğitim uygulamasında ders ataması yapmakta sıkıntılar yaşanması", "Uzaktan eğitim uygulamasına yönelik içeriği belirlemenin uzun sürmesi", "Uzaktan eğitim uygulamasında üzerinde değişiklik yapabileceğimiz içerikleri bulmada zorlanılması" ve "Uzaktan eğitim uygulamasında kullanılacak içeriklerin sınırlı kalması"na "orta" düzeyde katılım sağlamışlardır.

Öğretmenlerin "düşük" düzeyde katılım sağladıkları tutumlar "Uzaktan eğitim uygulamasında video kullanımında güçlük yaşanması" ve "Uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik içerik hazırlamanın maliyetli olması"dır.

Çalışmada, ortaokullarda ve liselerde öğretim faaliyetleri gerçekleştiren öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştığı sorunların ortalamasının 3,75 olduğu tespit edilmiştir.

Öneriler

- Öğretmenlerin teknolojik gelişmeleri yakından takip edebilmeleri, kendi gelişimlerine katkı sağlayabilmeleri için halk eğitim kurslarında eğitim verilebilir.
- Öğretmenlerin uzaktan eğitimle ilgili olumsuz düşüncelerini bertaraf etmek ve uzaktan eğitimi etkili kullanabilmelerini sağlamak için konferans vb. etkinlikler düzenlenebilir.

EXTENDED ABSTRACT

The research aimed to determine the problems faced by teachers carrying out teaching activities in secondary schools and high schools in distance education. For this purpose, 135 teachers who carried out teaching activities in secondary schools and high schools in Korkuteli district of Antalya province in the 2021-2022 academic year and who provided education with distance education applications during the pandemic participated in the research. The "Scale for Determining the Problems Faced by Teachers in the Distance Education Process" (2021) developed by Metin and Korkman along with the personal information form was used in the research. The analyses of the scale were made by Metin and Korkman (2021). Due to the use of the same scale in the research, the analyses were not performed again. The five-point likert type scale was composed of 5 factors and 34 items. The research data were analyzed in SPSS 22.00 program. In the research, the participation levels of the items in the scale were evaluated by taking into account the percentage and frequency distributions and graded by looking at the arithmetic average of each item.

As a result of the statistical procedures performed, it has been determined that the average of the problems encountered by teachers performing teaching activities in secondary schools and high schools in distance education is 3,75. According to the findings, the levels of problems faced by teachers in distance education ranged from 2,44 points to 4,70 points, and 9 of the items in the scale were "very high", 16 "high", 7 "medium", and 2 "low" level of participation was observed. In the study, teachers can be trained in public education courses so that they can closely follow technological developments, contribute to their own development, and in order to eliminate negative thoughts of teachers about distance education and ensure that they can use distance education effectively, conferences, etc. it was suggested that events could be organized.

KAYNAKÇA

- Altunçekiç, A. (2021). Uzaktan eğitim: Öğrenci, öğretmen, teknoloji, kurum ve pedagoji. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 417-443. <http://dx.doi.org/10.29299/kefad.881870>
- Çekerol, K. (2020). *Çevrimiçi eğitim*. Nobel Yayın.
- Demir, E. (2014). Uzaktan eğitime genel bir bakış. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (39), 203-212.
- Elcil, Ş. ve Sözen Şahiner, D. (2014). Uzaktan eğitimde iletişimsel engeller. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6(1), 21-33.
- Halis, İ. (2002). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Nobel Yayın.
- İşman, A. (2011). *Uzaktan eğitim* (4. Bs.). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan eğitim*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Metin, M. ve Korkman, N. (2021). A valid and reliable scale development study to determine the problems encountered by teachers in the distance education process. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, 4(2), 215-235. <http://dx.doi.org/10.31681/jetol.911074>
- Taş, K. (2005). *Üniversite gençliğinin dindarlık kriterleri*. Alter Yayıncılık.
- Yurdakul, B. (2019). Uzaktan eğitim. Ö. Demirel (Ed.), *Eğitimde yeni yönelimler* içinde (ss. 271-288). Pegem Akademi Yayıncılık.

Beyanlar (Disclosure Statements):

1. Etik Kurul Beyanı (Ethics Committee): Araştırma kapsamında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (Karar Tarihi: 15.03.2022; Toplantı: 118; Karar: 2022/42) etik kurul onayı alınmıştır.

2. Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı (Contribution Rate): 1. Yazar %50, 2. Yazar %50 katkı sağlamıştır.

3. Çıkar Çatışması Beyanı (Conflict of Interest Statement): Yazarların, araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Bir Nitel Yaklaşım Deseni Olarak Etnografi
Ethnography as a Qualitative Approach Pattern

Figen BALAMİR

Dr., Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı
Ankara, Türkiye

Dr., Teacher, Ministry of National Education
Ankara, Türkiye

fgnbalamir@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-6448-3177>

Atıf Bilgisi / Reference Information

Balamir, F. (2023). Bir nitel yaklaşım deseni olarak etnografi, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 17(34), 38-53.

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.68955>

Makale Türü / Article Type: Yöntembilimsel / Methodological

Geliş Tarihi / Submission Date: 18.03.2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 30.03.2023

Yayımlanma Tarihi / Publication Date: 22 Haziran / June 2023

Yayımlanma Sezonu / Publication Season: Haziran / June 2023

Cilt / Volume: 17

Sayı / Issue: 34

Sayfa / Pages: 38-53

BİR NİTEL YAKLAŞIM DESENİ OLARAK ETNOGRAFI

ÖZ

Nitel araştırmalar gerçekliğin toplumsal olarak inşa edildiği ve çoklu gerçekliklerin var olduğu üzerine kuruludur. Nitel araştırmalarda araştırma problemine uygun olarak çeşitli desenler kullanılmaktadır. Geçmiş 19. yüzyıl antropologlarına dayanan etnografi, günümüzde kültür ve insan gruplarıyla ilgili yapılan tüm çalışmalarda kullanılmaktadır. Etnograf, kültürel örüntüleri tespit etmek ve inşa edilen anlam dünyasını keşfetmek için sahada uzun süre kalmalı, çalışma nesnesi olan topluluğun bütün pratiklerine katılmalıdır. Dolayısıyla araştırmacının katılımcı gözlemci olarak bulunması zorunluluk arz etmektedir. Bu noktada araştırmacı, yoğun betimleme yapmalı, saha notları tutmalı ve katılımcıların gözünden mevcut anlam dünyasını orada bulunmayanlara aktarmalıdır. Bu çalışmanın temel problemi de Türkiye’de araştırmacıların etnografi hakkındaki yeterli düzeyde malumata sahip olmaması ve etnografinin yapısından kaynaklı çeşitli zorlukları barındırması olarak belirlenmiştir. Derleme niteliğindeki bu yazıda, ilgili literatür eşliğinde etnografinin bazı güçlü ve zayıf yönlerine dikkat çekilerek araştırma sürecindeki sorunlara karşı çözüm önerileri sunulmaktadır. Araştırmacıları bu yönde teşvik etmek amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle nitel araştırma ve etnografik desenin yapısından bahsedildikten sonra, etnografik araştırmalarda karşılaşılabilecek sahaya erişim, araştırmacının içeride/dışarıda bulunması, saha notlarının yazımı ve etik gibi bazı konulara değinilmiştir. Çalışmada sahada uzun süre kalmaktan ve etnografinin yapısından kaynaklanan bazı zorluklara rağmen bu desenin, dikkatli planlandığında ve sahadaki süreç iyi yönetildiğinde incelenen alan hakkında oldukça değerli veriler sunabildiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Yöntem, Nitel Araştırma Yöntemi, Katılımcı Gözlem, Etnografik Desen.

ETHNOGRAPHY AS A QUALITATIVE APPROACH PATTERN

ABSTRACT

Qualitative research is based on the fact that reality is socially constructed and multiple realities exist. In qualitative research, various designs are used in accordance with the research problem. Ethnography, which dates back to 19th-century anthropologists, is used in all studies on culture and human groups today. The ethnographer should stay in the field for a long time and participate in all the practices of the community, which is the object of study, in order to identify cultural patterns and discover the constructed world of meaning. Therefore, it is imperative for the researcher to be present as a participant observer. At this point, the researcher should make intensive descriptions, keep field notes and convey the existing world of meaning through the eyes of the participants to those who are not there. The main problem of this study is that researchers in Turkey do not have sufficient knowledge about ethnography and that ethnography has various difficulties arising from its structure. This review article, it is aimed to draw attention to some of the strengths and weaknesses of ethnography with the relevant literature and to encourage researchers in this direction by offering solutions to the problems in the research process. In the study, firstly, the structure of qualitative research and ethnographic design is mentioned, then some issues that may be encountered in ethnographic research such as access to the field, the researcher's presence inside/outside, writing field notes or ethics are mentioned. In the study, it was emphasized that despite some difficulties arising from staying in the field for a long time and the structure of ethnography, this design can provide very valuable data about the area under study when it is carefully planned and the process in the field is well managed.

Keywords: Sociology, Method, Qualitative Research Method, Participant Observation, Ethnographic Design.

GİRİŞ

Nitel araştırmalar istisnalar ve özel durumlar ile ilgili daha derin anlama ihtiyacına cevap vermek amacıyla örüntülerin altında yatan anlamları ortaya çıkartır (Berg ve Lune, 2019, s. 13). Toplumsal dünyanın işleyişini anlamaya ve ona dair bir iç-görü edinmeye çalışılan yorumlayıcı paradigmaya dayanan nitel çalışmalarda, insanların öznel dünya görüşünün, davranış biçimini belirlediği düşüncesinden yola çıkılarak ötekilerin mantığı ve olaylara bakışı anlaşılmaya çalışılır (Neuman, 2017, s. 109). Nitel araştırmalar, az sayıdaki insanlardan elde edilen sonuçlara dayandığı için genelleme amacı taşımamaktadır. Çünkü çok sayıda kişiyle çalışılırsa derinlik ve verinin zenginliği kaybolabilmektedir (Creswell, 2019, s. 7). Az sayıda veriyle derinlemesine ve uzun süreli bir araştırma yaklaşımı olan bu çalışmalarda gerçeklik, araştırmacı ile araştırma nesnesi tarafından inşa edilmektedir. Nitel araştırmaların dayandığı epistemoloji olan yorumlayıcı paradigmaya göre sosyal olarak inşa edilen çoklu gerçeklikler bulunmaktadır. Creswell (2016, s. 42) nitel araştırmayı farklı renk ve dokuya sahip, ince iplikten ve çeşitli materyallerden oluşmuş karmaşık bir kumaşa benzetmektedir. Nitel araştırma kumaşını dokuyan farklı bakış açılarına sahip araştırmacılar, kendilerine uygun desenleri kullanarak bu kumaşı tamamlayacaklardır. Bu yönüyle bünyesinde birçok çeşitliliği barındıran şemsiye bir terim (Punch, 2016, s. 132) olan nitel bir araştırma planlanırken probleme uygun olarak çeşitli desenler tercih edilmektedir. Örneğin fenomenolojik desen ile insanların deneyimleri üzerine odaklanılırken, anlatı çalışmalarında hikâyeler; durum çalışmalarında olaylar araştırma konusudur. Diğer bir araştırma deseni olan gömülü teori çalışmasında ise sonuçta bir teoriye ulaşmak hedeflenmektedir. Bu çalışmanın konusunu da oluşturan etnografi ise Batı'da 19. yüzyılda özellikle "öteki" toplulukları keşfetmek amacıyla sahaya çıkan antropologlar tarafından kullanılmıştır. Günümüzde yeni açılımlar ve farklı bakış açılarıyla sosyal bilimciler tarafından tercih edilen etnografi, kültürel örüntüleri betimleyen, "orada" bulunmayanlara "orayı" aktaran önemli bir araştırma çeşidi olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışma, merkezinde araştırmacının bulunduğu etnografinin nasıl verimli hale getirilebileceği ile ilgilidir. Günümüzde antropoloji dışında sosyal bilimlerin birçok dalında kullanılabilen etnografi hakkında, araştırmacıların yeterli malumat ve deneyime sahip olmadıkları gerek sahada gerekse alan notlarının yazım aşamasında karşılaşılabilecekleri bazı sorunların nasıl çözülebileceği bu çalışmanın temel problemi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda genel olarak etnografinin yapısından kaynaklanan bazı kısıtlılıkların yanı sıra, Türkiye özelinde yapılan etnografilerdeki bazı sorunlara değinilmiştir. Örneğin sahada cinsiyete dayalı ayırım, özellikle bazı dinî gruplarla ilgili yapılan araştırmalarda sahaya erişim problemi, araştırmacıların düşünömsel bakış açılarının önemi, etik sorunlar gibi birtakım konular ilgili literatür eşliğinde ele alınmıştır.

Araştırmacının yaptığı uzun süreli bir yolculuk olarak da tarif edebileceğimiz etnografi, doğası gereği sahada yüz yüze ilişkilerden ve uzun süre bulunmaktan kaynaklı bazı zorluklar barındırmaktadır. Her ne kadar etnografi, yapılarak öğrenilen bir çalışma olsa da belirli bir yol haritası olmadan alana çıkmak yüzme bilmeden denize atlamak gibidir. Sonuçta görüldüğü üzere özenli bir planlama ve hazırlık sürecinin ardından saha notlarının raporlanması ve yorumlanması aşamalarını da içeren uzun soluklu bir araştırma olan etnografi, araştırmacının da kendisini geliştirdiği, keşfettiği değerli bir desendir. Diğer taraftan özellikle Türkiye gibi farklı kültürlerin bir arada yaşadığı coğrafyada grupların veya bireylerin anlam dünyasının ortaya çıkarılması için daha fazla etnografik çalışmanın gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.

1. Nitel Araştırma Deseni Olarak Etnografi

Bir keşif yolculuğu olan nitel araştırmalar, Creswell'in (2016, ss. 47-48) dediği gibi kolaylıkla ölçülemeyen değişkenleri belirleme, susturulmuş sesleri duyma ihtiyacından dolayı, önceden belirlenmiş bazı bilgileri kullanmak yerine, bir problemi keşfetmek ve konuya ayrıntılı anlayış getirmek için yapılmaktadır. Nitel araştırmalar (Toker, 2008b, s. 58) gündelik yaşamın örüntüleri başta olmak üzere bireylerin deneyimlerini, söylem ve ilişkilerin yapısını ve bunların ortaya çıkardığı anlamların önemini keşfedilmesine katkı sağlamaktadır.

Nitel düşünce, bireylerarası veya bireylerin sosyal dünya ile ilişkileri başta olmak üzere her bir ilişkinin kendine özgü yapısı olduğu ve bunların bağlamından ayrı düşünülmeceği anlayışına sahiptir (Kartarı, 2017, s. 211). Nitel araştırma desenlerinden biri olan etnografik araştırma tasarımının kalbi, saha çalışmasıdır. Aynı zamanda veri toplama yöntem ve teknikleri, verilerin analizi "etnografi yapmanın" temel unsurlarıdır (Fetterman, 2010, s. 3). Geertz'in (2010, s. 29) yoğun betimleme eylemi olarak tanımladığı kültüre dair araştırmalarda araştırmacı sadece sahayı betimlemekle yetinmeyip aynı zamanda yorumlamalıdır. Merriam'ın (2018, s. 14) ifade ettiği gibi nitel çalışmalarda insanların deneyimlerini yorumlama biçimleri ve ortak anlamlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Araştırmacının değil, katılımcıların penceresinden olaylar yorumlandığından içeriden "emik" bir bakışın esas alındığı, bu araştırmalarda gerçekliğe, yerlinin bakışıyla bakmak gerekmektedir. İçeriden birinin gerçeklik algısı, durumları, davranışları anlamak ve doğru bir şekilde tanımlamak için bir araçtır. Yerel algılar "nesnel" gerçekliğe uymayabilir, ancak araştırmacının sosyal grup üyelerinin neyi neden yaptığını anlamasına yardımcı olan en önemli göstergedir (Fetterman, 2010, s. 21). Bu nedenle sahada bazı antropologlara göre en az dört mevsimi de kapsayacak şekilde bir yıl bulunmak suretiyle kültürün ve sosyal hayatın içine tamamen dâhil olmak gerekmektedir (Hannerz, 2007, s. 363). Bu sürenin üst sınırı araştırmanın yapısıyla ve araştırmacının verilerinin doyum noktasıyla alakalıdır. Örneğin Ahearn (2001, s. 35) yaptığı etnografik çalışma için sahada altı yıl kalmıştır. Etnografya bir grubu incelerken grup tarafından paylaşılan anlamların çok önemli olduğu varsayımından hareket eder. Etnografin görevi bu anlamı açığa çıkarmaktır. Grubu doğal ortamında gözlemlemek amacıyla orada bulunularak gerçekleştirilen etnografi, süreç içerisinde evrilerle devam eden bir araştırma tarzıdır. Aynı zamanda etnografi, sınırlı veri toplama teknikleri yerine eklektik olarak birçok tekniğin bir arada kullanıldığı, uzun süreye yayılan bir teknik olup hem süreç hem de üründür. Süreç derken belirli bir araştırma yaklaşımı ve bunun ayırt edici yolla uygulanması kastedilmektedir. Ürün ise araştırma raporu anlamına gelir (Punch, 2016, ss. 154-155).

Etnografi genellikle iki aşamalı olan deneyimden oluşmaktadır. İlki, araştırma sahasında bulunarak gözlem yapmak; diğeri ise alandan ayrıldıktan sonra gözlemlerin metinleştirilmesidir. Bu iki aşamada kendisi de insan olan araştırmacı çeşitli iç çatışmalar yaşayabilmektedir. Etnografiyi diğer araştırmalardan farklılaştıran da bu deneyimlerle beraber harmanlanan alanın "yazım" aşamasıdır.

2. Etnografide Veri Toplama Süreci

Etnografik çalışmalarda veri toplama süreci sahaya adım atmakla başlar. Bundan sonra çalışma, katılımcılar ile araştırmacı arasında karşılıklı olarak inşa edilerek ilerler. Bu durumda araştırmacının sahaya önceden aşına olup olmamasına bağlı olarak sahanın içerisinde veya dışarısında bulunması, düşününsel yaklaşımı, katılımcılar ile arasındaki güç ilişkisi, sahaya olan mesafesi gibi unsurlar göz önüne alınmalıdır. Bunun dışında özellikle dini gruplarla ilgili yapılan çalışmalarda cinsiyete dayalı bazı normlara ve sahadaki etik konulara dikkat edilmelidir.

2.1. Etnografiye İlk Adım: Sahaya Giriş

Etnografik çalışmalarda en önemli zorluklardan birisi gruba dâhil olma sorunu olup, araştırılan konu, araştırmacının mizacı ve cinsiyeti gibi faktörler bu süreçte rol oynar. Araştırmacının kişilerarası iletişim konusundaki deneyimi ve girişkenliği sahaya girişteki gerginliğini azaltabilmektedir. Her ne kadar alana girme, Küçüköğlü'nün (2019, s. 127) belirttiği gibi rıza ve ısrar meselesi olsa da bunun araştırmacının kendisini de eğittiği bir dönem olduğunu söylenebilir. Çünkü çoğu zaman kendi dünya görüşünün ve gündelik hayatının uzağında bir hayata girmek ve burada uzun zaman geçirmek araştırmacıyı zorlayabilmektedir. Özellikle sahaya ilk adım atıldığında araştırmacılar kendilerini Glesne'nin (2020, s. 125) dediği gibi birinin bölgesine giren işgalci gibi hissederek, orada istenmediklerini düşünerek fazlalık oldukları hissine kapılabilirler. Bu duygu, içine girilen grubun yapısına ve araştırmacının mizacına göre kısa veya uzun sürebildiği gibi, aynı zamanda sahaya erişimin süresini de belirler. Bu sorunlarla birçok araştırmacı karşılaşmıştır. Örneğin Whyte'in (2017); alana tam olarak dâhil olmasının bir yıl; Akçaoğlu'nun (2018, ss. 50-51) ise altı ay kadar sürdüğü görülmektedir. Etnografik saha araştırması uzun zaman ve yoğun emek gerektiren bir süreçtir. Bunun bilincinde olarak sahaya erişim için *gatekeeper*¹ (eşik bekçisi) önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Bu kişiler, katılımcıların araştırmacıya güven duymasını sağlayarak sahadaki bazı hassasiyetler konusunda onlara yol gösterici olabilmektedir. Yöntem kitapları araştırmacıların bu konuda yaşadıklarından bahseden kayıtlarla doludur. Ancak etnografik araştırmalarda başlangıçta araştırmacının sahaya erişiminde önemli kolaylıklar sağlayan bu kişilerin, ilerleyen zaman içerisinde araştırmaya engel olabileme riski bulunmaktadır. Araştırmayı fazlasıyla "sahiplenen" *gatekeeper*, eğer araştırmacı çalışmanın odağının kaydığını fark etmezse beklenmedik konuların içerisinde kendisini bulabilir. Örneğin bunlar, mülakat yapılacak kişilerin belirlenmesi, gözlem amacıyla yapılan davetleri kabul etme veya reddetme hakkını kendisinde görme eğiliminde olabilirler. Bunun gibi davranışlar gösteren *gatekeeper* ile araştırmacı arasında gerilim olmaması için "incelikli" bazı stratejilerle durumun idare edilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan alana erişimin en uygun yolu, *gatekeeper* olsun veya olmasın katılımcılarla zaman geçirmeye çalışmaktır. Grubun etkinliklerine katılmak, gündelik sohbetlerine iştirak etmek, onların araştırmacıya alışmaları ve karşılıklı güven ilişkisi oluşması için önemli bir girişimdir. Glesne (2020, s. 77) bu şekilde sahaya girmenin araştırmacıya zengin veri sağlayacağını belirtir.

Saha çalışması herhangi bir etnografik araştırmanın en karakteristik unsuru olup, yapısı gereği keşifselidir (Fetterman, 2010, s. 8). Etnografik bir çalışmada gruba dair yapılan gözlemlerin, katılımcılardan ve literatürden elde edilen bilgilerle karşılaştırılarak sınanması gerekmektedir. Araştırmacı gerektiğinde sahaya tekrar dönmeli, gözlem ve görüşmelerini tekrarlamalıdır. Böylelikle sahadaki her bileşen diğer bileşenlerle olan ilişkileri ve gündelik pratikler çerçevesinde değerlendirilip yorumlanarak anlaşılmaya çalışılmalıdır. Görüldüğü gibi etnografi, nitel araştırmalarda kullanılan bütün teknikleri içeren yöntemsel bir çerçeve (Kartarı, 2017, s. 217) olarak uzun ve zorlu bir süreç gerektiren, araştırmacıyı hem geliştiren hem de yıpratıcı yolculuk olarak tarif edilebilir. Bu nedenle bu tür çalışma için yola koyulacak araştırmacıların daha önce yapılmış çalışmalara ve yöntemsel kaynaklara müracaat etmeleri gerekmektedir. Ancak bu da etnografi çalışmasının başarılı bir ürün olarak ortaya çıkması için tek başına yeterli değildir. Etnografi yolculuğu bir manzaraya bakarak tuval üzerine gördüklerini aktarma çabasına benzetilebilir. Çünkü ressam teknik olarak bilgili ve yetenekli olsa da onun sanat değeri yüksek bir tablo ortaya çıkarması için birçok deneme yapması gerekebilir. Etnografi, ancak yapılarak öğrenilebilen ve çoklu bileşenlerin rol oynadığı bir çalışma türüdür. Asker Kartarı'nın (2017, s. 218) dediği gibi bu alanda herhangi bir eğitimi olmayanlar, yapılandırılmamış görüşme veya önceden hazırlanılmasına gerek olmayan belirli bir soru

¹ Gatekeeper, etnografi çalışmalarında sahaya erişimi sağlayan kişidir.

listesi bulunmadığından yola çıkarak, etnografinin kolay bir araştırma olduğu yanlışına düşmektedirler. Gerçekten de etnografinin “esnek” yapısı alana adım atmaya düşünen birçok araştırmacıyı sonradan hayal kırıklığına uğratabilir. Bu nedenle etnografik bir çalışmaya belirli araştırma problemleri ve epistemolojik bakış açısı olmadan başlanmamalıdır. Fetterman da (2010, s. 1) buna dikkat çekerek etnografların sahaya boş bir kafayla değil; açık bir fikirle adım atmaları gerektiğini söylemektedir. Herhangi bir bakış açısı, teknik hazırlık veya çalışılan grup hakkında ön hazırlık yapılmadan araştırma sahasına girmek gerekir. Etnografik bir araştırmaya belirli kuram ile başlamak zorunluluğu olmadığı savunulsa da Kartarı'nın (2017, ss. 218-219) dediği gibi etnografik bir araştırma kuramsal çerçeve içerisinde gerçekleşmelidir. Kuramsal çerçeve oluşturmak ise belirli bir seviyede terminolojiye ve literatür bilgisine hâkim olmayı gerektirir. Terminoloji, alan ile ilgili kavramlar ve akademik dil demektir. Kuramsal çerçeve olmadan araştırma soruları belirlenemez. Araştırma sorusu araştırmacının kendisine sorduğu soru olup bu sorulara yanıt aramak için veri toplamak amacıyla görüşmecilere sorular sorulur. Etnografik araştırma sonucunda elde edilen verilerin yorumlanarak analiz edilmesi nitel tekniklerle gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle bir kuram ile araştırmaya başlamak, araştırmacıya yol haritası sunar. Aynı zamanda kuram, etnografik bir araştırma sürecinde araştırmacıya kullanması gereken uygun araçları temin etmesi ve sahaya bakarken, görmesi gereken noktalara dikkat etmesi için bir lens olarak araştırmacının önünü açmaya yarar. Creswell (2017a, s. 64) nitel araştırmalarda birçok araştırmacının kuramsal bakış açısı ve perspektif kullandığına dikkat çekerek kuramın araştırma soruları belirlenirken verilerin toplanması ve analizi sürecinde araştırmacılara yol gösterdiğini söylemektedir. Etnograflar bütünsel bakış (Fetterman, 2010, s. 18) benimsemeli ve kapsamlı olarak sahanın tarihî bağlamını da ortaya koyarak tam resmini çekmelidir. Bu aşamada alana dâhil olan araştırmacının gözlem yapması gerekmektedir. Gözlem yapmak araştırmanın en önemli bölümünü oluşturur.

2.2. İçerisi/ Dışarı

Din ile ilgili yapılan etnografilerde araştırmacıların karşısına çıkan önemli engellerden birisi de “bir yere ait olma(ma)” sorunudur. Örneğin Zırh (2017) Alevi olmayan bir araştırmacı olarak Alevi grupla ilgili yaptığı çalışmada yaşadığı deneyimden bu şekilde bahsetmektedir. Etnograf, sadece (emik) içeriden bakış açısıyla değil, aynı zamanda tüm verileri (etik) dışarıdan bir sosyal bakış açısıyla da anlamlandırılmalıdır (Fetterman, 2010, s. 11). Emik bakış açısına sahip olmak araştırmacıya, katıldığı grubun parçası olma hissini deneyimleme olanağı sağlar (Patton, 2018, s. 268). Powdermaker (1966, ss. 115-119) yaptığı alan araştırmasında “dostça” ilişkiler gerçekleştirdiği gruba her ne kadar yakın olsa da bazı küçük olaylar sırasında kendisini “dışarıda” kalmış hissettiğini itiraf eder. Grup üyeleriyle arkadaşlık yaparken araştırmacı kimliğinden tamamen sıyrılmaması gereken araştırmacı, zaman zaman yalnızlık duygusu yaşayabilir. Ayrıca araştırmacıların kendi değerleriyle çatışan bazı pratiklere dâhil olmaları gerekebilir. Bu durumda onların, araştırmacı kimliklerinden sıyrılmadan tutum sergilemeleri, duygularını grubu rencide edici tarzda açığa vurmamaları gerekmektedir. Araştırmacının “içeriden” biri olarak grubun mensubu olması veya o gruba önceden aşına olması, onun alana kolay girmesini sağlar. Aynı zamanda araştırmacı, bu şekilde grubun iç yapısına kolay nüfuz ederek dışarıdan bir araştırmacının göremeyeceği bazı ayrıntıları yakalama avantajı elde eder. Ancak grubun birtakım inanç ve pratiklerini bilmesi beklenen araştırmacı, bunları tam olarak karşılayamayınca grup tarafından dışlanabilir. Diğer taraftan araştırmacıya grup üyelerince yüklenen onları dışarıdakilere olumlu yönde tanıtmaya “misyonu” bir yük olarak onu zorlayabilir. Diğer taraftan “içeriden” olan araştırmacı “dışarıdan” bir araştırmacıya göre grubun bazı pratiklerini olağanlaştırdığından onları gözden kaçırabilir. Bu nedenle hem içeriden hem dışarıdan gözlem yapabilme becerisine sahip olması gereken araştırmacı, öz-düşünsel olarak konumunu gözden geçirmelidir. Ancak grup, araştırmacıyı tam olarak içine dâhil etmemişse gerçek veri elde etmek oldukça zordur.

Araştırmacının sahanın içerisindeki varlığı sahayı etkileyebildiği gibi kendisi de sahadan etkilenebilir. Sahadaki ötekileşme, güç ilişkileri, mağdur olma, dışlanmışlık veya kenarda kalmışlık gibi durumlar, kendisi de bir insan olan araştırmacı üzerinde etki bırakabilir. Genellikle araştırmacıların sahadaki ilk günkü fikirleri ile sahadan ayrıldıkları zamanki fikirleri arasında bulunan mesafe açılmaya müsaittir. Örneğin, uzun yıllar aralarında kaldığı grubun, düşünce yapısında yaptığı değişikliklerden bahseden ve sahada kendisini çoğu kez farklı şekillerde konumlandıran Ahearn (2001, s. 27), araştırmacının katılımcılar ve araştırmacı arasında özneler-arası olarak inşa edildiğini söylemektedir. Bu noktada Ahearn (2001), geçmişte araştırmaların öz-düşünümsel notlardan uzak bir şekilde yazıldığı eleştirisinin günümüzde ben merkezli çalışmaları ortaya çıkardığını belirtmektedir. Haraway (2009, s. 136) ise refleksivite (düşünümsellik) konusuna bir eleştiri getirerek refleksivitenin kendini görmenin ötesine geçmediğini savunarak, bunun yerine *diffraction* (kırınım) kavramını önermektedir. Kırınım, bir fizik terimi olarak dalgaların veya ışığın karşılaştığı engelleri bir yarıktan aşarak yayılması anlamına gelmektedir. Kırınım, düşünümsellikten daha geniş bir metafor olarak araştırmacıya farklı bakış açısı sağlar. Böylece sahadaki iç içe geçişleri ve farklılıkları daha geniş bir perspektifle görme imkânı elde edilmiş olur. Bu şekilde sahada araştırmacı “etnografik kırınımları” (Kükreler, 2019, s. 26) takip ederek daha sağlıklı ve derinlemesine veri elde edebilir.

2.3. Araştırmacının Konumu: Düşünümsellik

Düşünümsellik, etnografik bir çalışmanın hangi koşullarda yapıldığını, araştırmayı yönlendiren etkenleri işaret ederek araştırmacının çalıştığı konunun bir parçası olduğunun farkında olmasını ifade eder. Bu sayede araştırmacı, kendisinin ve katıldığı grupla ilişkisinin araştırma üzerindeki etkisini analiz ederek ulaştığı sonuçların güvenilirliğini sağlayabilir (Nahya ve Harmanşah, 2018, s. 24). Araştırmacılar, geçmişlerinin yorumlarını şekillendirdiğinin farkında olup, bu yorumların onların kişisel, tarihsel ve kültürel deneyimlerinden nasıl beslendiğini görerek araştırma içerisinde kendi konumlarını belirlerler (Creswell, 2017b, s. 8). Düşünümsellik, araştırmacının alan araştırması sırasında diğerlerini gözlemlediği kadar kendisini de gözlemlemesi gerektiğine dair bir kavram olup, alan araştırmalarının önemli bir unsurudur (Patton, 2018, ss. 299, 264) Davies’in (1999, ss. 11-12) belirttiğine göre 1970’li yıllardan itibaren etnografide düşünümselliğe ilgi giderek artmıştır. Oysa bu yıllardan önce metinlerde etnografin araştırma üzerindeki izi en aza indirilmeğe çalışılmıştır. Türkiye’de ise alan araştırmaları sırasında araştırmacının kendini gözlemlediği ve bunu çalışmasına yansıttığı öz-düşünümsel metinlerin sayısı az da olsa artsa da yazılan çoğu metinde araştırmacı adeta “görünmez”dir. Hâlbuki sahada araştırmacısının varlığının metinlerde görünür olması çalışmanın nesnel olmasına da önemli katkı sağlar.

Etnografik bir araştırma, sadece alandan verilerin toplanarak masa başında yazıya geçirilerek değil, alanda bizzat araştırmacının varlığıyla da şekillenen ilişkisel bir süreçte inşa edilir. Çünkü araştırmacı orada bir insan olarak bulunmaktadır. Hiçbir araştırmacı okuduğu kitaplardan, geçmişinden ve dünya görüşünden arınık bir varlık olarak sahada bulunmaz. Tedlock (2005, s. 467), bu durumu “katılımın gözlemlenmesi” (the observation of participation) kavramıyla ifade etmektedir. Bu nedenle araştırmacının kendisini de araştırmaya katarak gözlem yapması ve orada var olması gerekmektedir. Bray’ın (2019, s. 365) işaret ettiği gibi araştırmacının araştırmaya başlamadan önce kendi “kültürel makyajını” da düşünmesi gerekir. Saha gözlemi yaparken hangi bilginin sahadan; hangisinin kendi düşüncesinden kaynaklandığının farkında olması, araştırmanın nesnel yapısına da katkı sağlayacaktır. Bu konuda Creswell (2017b, s. 9) şunlara vurgu yapmaktadır:

İnsanlar tarihsel ve sosyal bakışlarına dayalı olarak kendi dünyalarında yaşayıp, onu anlamlandırır. Hepimiz kendi kültürümüzün bize sunduğu bir anlam dünyasının içinde doğduk. Böylece, nitel araştırmacılar bağlamı ziyaret ederek

ve kişisel bilgi toplayarak katılımcıların ortamını ya da bağlamı anlamaya çalışırlar. Ayrıca onlar bulduklarını yorumlarlar ve yapılan yorumlar araştırmacının kendi deneyim ve geçmişine göre şekillenir.

Bu nedenle düşünümsel bir etnografide araştırmacı ve araştırma nesnesi birbirinden ayrı olmayıp, birbirinin parçasıdır. Araştırma sürecinde bu tür etkileşimin gözlem verilerinin yazıya döküldüğü aşamada belirtilmesi, yani araştırmacının kendini de değerlendirmesi gerekmektedir (Davies, 1999, ss. 3-25). Etnografik araştırma, araştırmacı ile çalışılan topluluk arasında karşılıklı etkileşim ile şekillenen diyalojik bir etkinliktir. Böylelikle araştırmacının alandaki pozisyonu ve varlığından hem saha etkilenmekte hem de sahadan kendisi etkilenebilmektedir (Atay, 2011, s. 298). Araştırmacının alan notlarını yazıya geçirdiğinde çalışmanın gerçekleştiği koşulları, çalışmada etkili olan faktörleri göz önüne almasını da imleyen bir pratik olan düşünümsellik, aynı zamanda, “araştırmacının, çalıştığı dünyanın bir parçası olduğunun bilincinde olmasıdır” (Nahya ve Harmanşah, 2018, s. 24). Ancak böyle bir yolla ulaşılan sonuçların nesnelliği sağlanabilir.

2.4. Sahadaki Güç İlişkisi

Saha araştırmalarında araştırmacı-araştırılan arasındaki güç ilişkisi bilgi üretiminde önemli konulardan birisidir (Şentürk, 2018, s. 69). Nitel araştırmalarda araştırmacı ile katılımcılar bilgiyi karşılıklı olarak inşa ederler. Pozitivist yaklaşımların tersine araştırma sürecini demokratikleştiren bu yaklaşım, etnografik çalışmalarda yakınlık ve içten ilişkiye olanak sağlar (Nahya ve Harmanşah, 2018, s. 25). Böylelikle sahadaki bazı göstergelere bakarak araştırmacının pasif bir şekilde her şeye “katlanan” bir figür olmadığı söylenebilir. Diğer taraftan katılımcıları aynı mekânlarda gözlemek yerine, zaman zaman onları farklı ortamlarda da gözlemlemenin yollarını keşfetmek araştırmacının kişisel çabasına bağlıdır. Creswell (2017b, s. 98) sahada güç ilişkisinin varlığına şu şekilde dikkat çekmektedir:

Bu nedenle, mülakatı yapanların mülakatın kişinin durumunu nasıl geliştireceğini (bilimsel bilgi geliştirmenin yanı sıra); hassas bir konuyu mülakat esnasındaki etkileşimin katılımcılar için ne kadar stresli olacağını; katılımcıların ifadelerinin nasıl yorumlanacağı hakkında söz sahibi olup olmadığını; görüşülen kişilerin ne kadar eleştirel bir şekilde sorgulanacağını; görüşülen kişiler ve gruplar için mülakat sonuçlarının neler olabileceğini dikkate almaları gerekmektedir. Mülakatlara (ve gözlemler) veri toplayan kişi ile katılımcılar arasında güç dengesizliğinin olması sayıltısı ile başlanmalıdır.

Sahadaki bir diğer problem de yapılacak mülakatların başlı başına hiyerarşik doğaya sahip olmasıdır. Bu hiyerarşiyi en aza indirmek çalışmanın konusu, problemi ve araştırmacının düşünsel yapısına bağlıdır. Özellikle görüşme yapıldığında kayıt cihazının kapalı olduğu durumlarda araştırmacıların katılımcılarla konu dışında sohbet etmeleri, hem normal zamanlarda elde edileceğinden daha fazla bilgi alınmasını sağlar hem de katılımcılarla olan iletişimi artırır (Glesne, 2020, ss. 172-173). Diğer bir ifadeyle araştırmacının kendisini soru soran, gözlem yapan, elde ettiği verileri kariyeri için kullanan aktif özne; sahayı ise cansız, pasif bir şekilde sorularına yanıt alabileceği nesne olarak düşünmemesi gerekir. Bunun yerine araştırmacı, katılımcılarla gerektiğinde kendisine dair paylaşımlarda da bulunmalı, etkileşimli bir ortam sağlayarak olabilecek hiyerarşiyi azaltmalıdır. Çünkü 19. yüzyıldaki klasik antropolojide alanla kurulan bu tür hiyerarşik ilişki, yerini günümüzde grup izin verdiği ölçüde araştırmacının alanda bulunabildiği, çoğunlukla da karşılıklı olarak sürdürülen eşitlikçi araştırmalara bırakmıştır.

Bunun dışında özellikle dinî gruplar ile ilgili çalışmalarda araştırmacının dünya görüşünün tersine bir pratik yapması gereken durumlar da olabilir. Araştırmacı özellikle

sahaya ilk adım attığında zorlanabileceği bazı grup pratiklerine dâhil olmayabilir. Nitekim Atay (2011, s. 300) araştırmasının başlangıcında benzer bir deneyimden bahsetmektedir. Aynı şekilde Müslüman bir araştırmacı, farklı bir dinî gruba katılımcı gözlemci olarak dâhil olduğunda, ayinlere iştirak edip etmemek konusunda tereddüt etmesi hâlinde iç çatışma yaşamamak için başlangıçta bunlara katılmak zorunda değildir. Ancak ilerleyen zamanda grup ayinlerine katılmak, anlam dünyasını keşfetmek önemli olduğundan ayinlerin dışında kalmaması gerekmektedir.

Özellikle dinî gruplarla ilgili yapılan çalışmalarda hayatın olağan akışı içerisinde olanı aktarmada bir diğer sorun da katılımcıların araştırılan konuyla ilgili “doğru” bilgi verme zorunluluğu hissetmeleridir. Bazen katılımcılar “yanlış” bilgi vermekten kaçınmak amacıyla araştırmacıyı daha bilgili olduğunu düşündükleri kişilere yönlendirmeye çalışabilirler. Oysa etnografinin amacı, hayatın olağan hâlindeki örüntüleri keşfetmek olduğundan bu şekildeki bir yönlendirme sonucunda çalışmada istenen veri elde edilmeyebilir. Diğer taraftan görülmeyeni göstermek, sesi duyulmayanların sesini duyurmak amacı da taşıyan etnografik araştırmalarda araştırmacıya katılımcılarca yüklenen “misyon”da zihinsel olarak yıpratıcı olabilir. Araştırma sonunda ortaya çıkan metnin, katılımcıları rencide etmemesine veya etik açıdan olumsuz içeriğe sahip olmamasına dikkat edilmesi gerektiği gibi; “saha güzellemesi” de yapmaması gerekir.

Araştırmacının, grup üyelerinin dinî tebliğine maruz kalması karşılaşılan diğer bir zorluktur. Benzer deneyimden Amerika’da yaptığı etnografik çalışmada Blomfield (2015) de bahsetmektedir. Özellikle tebliğci yapıya sahip bazı dinî gruplarda herkesin “hidayete ermesi” arzulanmakta ve araştırmacının oradaki varlığı bir fırsat olarak görülmektedir. Bu durumda araştırmacının katılımcıları kırmadan etik kurallar gereği, orada bulunma sebebini incelikli bir şekilde hatırlatması gerekmektedir. Diğer taraftan araştırmacının kendi görüşünün “doğru” olduğunu ispat etmeye çalışmaması ve sahaya düşüncelerini “boca etme” ye kalkışmaması da önemlidir.

2.5. Sahadaki Mesafe(sizlik)

Etnografik bir araştırma hem bir yöntem hem de araştırmanın yazılı bir ürünü olduğundan etnograf sosyal, kültürel dünyayı, içeriden, emik bakış açısıyla da anlamalıdır. Bu yönüyle etnografiklar hem hikâye anlatıcısı hem de bilim insanlarıdır (Fetterman, 2010, ss. 1-2). Sahayla içli dışlı olup sahanın savunuculuğunu yapmak veya sahaya uzak durarak derine nüfuz edememek önemli sorunlardan birisidir. Uzun süre çalışılan konuya maruz kalmak sahayla özdeşleşmeye neden olabilir. Bu durumda her şey alışıldık geldiğinden gözlem sırasında bazı ayrıntılar gözden kaçabilmektedir. Buna engel olmak için araştırmacının sahadan kısa süreli olarak uzaklaşması, zihnini boşaltarak geri dönmesi bakış açısını tazeleyecektir.

Geçmişte araştırmacılar kendi kültürleri dışındaki kültürlere daha çok ilgi göstererek çalışmalarını bu yöne yoğunlaştırmışlardır. Böylesine “uzakta” olana yönelik talep araştırmacılar için birçok kolaylık sağlamaktaydı. Oysa araştırmacı, farklı bir kültüre girdiğinde daha dikkatli gözlem yapabilirken; onun aşına kültür içerisinde önceden ne olduğuna dair bir bilgiye sahip olması görüş açısını daraltabilir. Son yıllarda “arka bahçe araştırması” olarak nitelendirilen çalışmalar, araştırmacılar için alana erişim veya maliyet gibi kolaylıklar sağlasa da bazı riskler de barındırmaktadır (Glesne, 2020, s. 55). Bloch (1999, s. 167) “Bir şeyle aranızda mesafe girmesi onu daha iyi görmenizi sağlar. Yakın olmak meseleleri zorlaştırır; herhangi bir şey çok yakınınızdaysa, sizi körleştirir” demekle uzun süre araştırılan konuya maruz kalmanın konu hakkındaki ayrıntıların görülmesine engel olacağını kastetmektedir. Bu nedenle araştırmacı bakış açısını genişletmek ve Argın’ın (2003, s. 80) dediği gibi “görüntüyü bulandırma” riskini bertaraf etmek için bazen kısa süreliğine de olsa geri çekilerek alana çıkmaya ara vermesi gerekmektedir. Sahada “gözlemci olarak katılımcı” rolünü benimsemeyi tercih eden bir araştırmacı, grupla gereğinden fazla iç içe bulunarak nesnellliğini korumakta zorlanabilir (Berg ve Lune, 2019,

s. 102). Fazla yakınlıktan kaynaklı araştırılan grubun bakış açılarıyla özdeşleşme, araştırmacının nesnelliğini kaybedecek şekilde kendisini grubun bir üyesi olarak görmesi, yani yerleşme, alan araştırmalarında bir tehlike olarak görülmektedir. Ancak günümüzde pek çok araştırmacı sahada araştırmacı kimliğini bir kenara bırakmamaktadır (Berg ve Lune, 2019, s. 102).

Alandan ayrıldıktan sonra araştırmacının sahada gördüklerini yazıya aktarma süreci kendisi açısından bazı ikilemlere sebep olabilmektedir. Çünkü bizzat içinde bulunduğu dünyayı orada bulunmayanlara aktarmak ayrı bir beceriyi gerektirir. Burada neyin aktarılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Gözlem sırasında empatinin dozunu ayarlayamayan ve sahaya fazlaca yakın olan araştırmacı, grubun “doğru” tanıtımı konusunda kendisine yüklediği misyona uygun davranmada sorumluluk duyabilir. Böyle bir ikilemi etnografik çalışma yapan birçok araştırmacı yaşamıştır. Bunlardan birisi olan Cengiz (2019, s. 170) sahada kurduğu ilişkilerden dolayı ve kendilerini içtenlikle açan katılımcıların verdiği bilgileri yorumlayarak yazmanın onlar üzerinde olumsuz etki yapabileceği konusunda yazdığı metnin katılımcıları memnun etmeme endişesini taşıdığından bahsetmektedir. Buna engel olmak için araştırmacının her aşamasında şeffaf olunmalı ve metinleştirme aşamasında katılımcılarla iş birliği içerisinde bulunulmalıdır.

Diğer taraftan “katılımcı olarak gözlemci” rolünü benimseyen araştırmacı ise grupla fazla iç içe olamayarak katılımcılar arasındaki bazı nüansları, ilişkileri ve enformel normları gözden kaçırabilmektedir (Berg ve Lune, 2019, s. 102,103). Dışarıda kalarak alanla hemhal olamamanın neticesinde anlamın ortaya çıkması çok zordur. Bu nedenle araştırmacı ne sahanın savunuculuğunu yapacak konumda ne de uzak mesafede durmalıdır. Bu iki nokta göz önünde bulundurularak araştırma yürütülmelidir.

Burada etnografin duruşu önem kazanmaktadır. Yani alanla ne kadar özdeşleştiği, katılımcılarla duygudaşlık kurup kurmadığı, dikkatini çeken olayları detaylı bir şekilde anlatıp anlatmadığı gibi hususlar araştırmacının ilgi alanlarıyla ahlaki ve siyasi taahhütlerle şekillenen duruşunu yansıtmaktadır (Emerson vd., 2007, s. 360). Özellikle alan notlarının yazımında ortaya çıkan manzarada etnografin gözlem sırasında aldığı konum belli olacaktır.

2.6. Etik Sorunlar

Etik, tüm araştırmalarda dikkat edilmesi gereken önemli bir konudur. Nitel araştırmaların yüz yüze doğasından kaynaklı bazı etik problemler ortaya çıkabilmektedir. Araştırma sürecinde katılımcıları küçümseyici, rencide edici tarzda davranmak, katılımcıların mahrem bilgilerinin deşifre edilerek grubun hedef hâline getirilmesi bu tehlikelerden bazılarıdır. Etik açıdan dikkat edilmesi gereken diğer bir konu da araştırmacıların, katılımcıların gizli kalması gereken bazı bilgilerine sahip olmalarıdır. Patton (2018) da bu konuya dikkat çekerek katılımcıların söyleyebileceği ve gizli kalması gereken konular hakkında araştırmacıları uyarılmaktadır. Aynı zamanda katılımcılara bu konuda açıklama yapılmalı, kesinlikle bu bilgilerin başka kişilerle paylaşılmayacağı, kimlik bilgilerinin gizli kalacağı ve araştırma sonunda imha edileceği konusunda onlara güvence verilmelidir.

Araştırmacının yaptığı çalışma ile ilgili dâhil olduğu grup üyelerini bilgilendirmesi etik açıdan en doğru yaklaşımdır. Ancak bu konuda farklı bakış açıları bulunmaktadır. Örneğin “etik relativist” bakış açısını benimseyenler, katılımcıların bilgilendirilmesi durumunda onların davranışlarını değiştirdiğini savunmaktadırlar. Buna karşın “etik absolutist” (Berg ve Lune, 2019, s. 103,104) yaklaşımına göre ise çalışılan grubun mahremiyetine saygı göstermek için, ne olursa olsun araştırmacı kendi kimliğini açıklamalıdır. Diğer taraftan bilgilendirilmiş onam formu katılımcıların kendi istekleriyle araştırmaya katıldıklarını; bir kandırma veya manipülasyona uğramayacaklarını bilmeleri anlamlarına gelmektedir (Berg ve Lune, 2019, s. 80). Ancak özellikle dinî gruplarla ilgili yapılan etnografik araştırmalarda katılımcılara onam formu gibi resmî prosedürlerin uygulanması bazı problemlere yol açabilmektedir. Her şeyden önce araştırmacı tam katılım

sağlayarak uzun süreli gözlem yapmaktadır. Berg ve Lune'un (2019, s. 92) belirttiği gibi nitel çalışmalarda araştırmacı ile katılımcılar arasındaki ilişki devamlı ve gittikçe gelişen bir şekilde, insanların hayatına girilerek onların hayatlarının bir parçası olmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle istatistik araştırmalarındaki gibi "steril" bir ilişki yerine etnografi araştırmacı ile grubun iç içeliğine bağlı olarak etkileşimsel yapıya sahiptir. Etnografide sahada etik ilkelerine bağlı kalmak bazen yazılı prosedürlerin ötesinde "insani" unsurları da barındırmaktadır. Örneğin onam formu dinî gruplarla ilgili yapılan etnografilerde grubun dikkatini dağıtarak araştırmacıya şüphe ile yaklaşılmasına da sebep olabilir. Bu gibi durumlarda araştırmacı sözel olarak da bilgilendirme yapabilir.

Nitel araştırmalarda temel veri toplama aracı araştırmacının bizzat kendisidir. Saha notları kadar etnografik mülakat da veri kaynağı olarak kullanılabilir. Çünkü katılımcıların anlam dünyalarını kendi ifadeleriyle anlatmalarını sağlamak da önemlidir. Ancak buradaki önemli bir nokta araştırmacının sahada gözlemediği ile mülakatlarda katılımcılardan elde ettiği sonuçlar her zaman birbiriyle örtüşmeyebilir (Çağırtekin, 2019, s. 152). Dinî grup üyeleri bazen ifadelerinde aidiyet hissettikleri grubun olumlu yanlarını daha fazla öne çıkararak araştırmacının gözlemediğinin aksine veri ortaya çıkabilir. Bu durumda araştırmacı gözlemlerine de güvenmek zordur. Bir araştırmada araştırmacının kalbi katılımcı gözlemdir. Bir kültürün bireyler için ifade ettiği anlamın psikolojik gerçekliğine vakıf olabilmek ve grubu anlayabilmek amacıyla (Powdermaker, 1966, s. 9) grubun içine dâhil olmanın anlamı da budur. Diğer taraftan araştırmacının gruptaki varlığı grubun normal olmayan davranışlar göstermesine sebep olabilir. Patton (2018, s. 306) bu konuda başka bir şeye dikkat çekerek gözlem sırasında araştırmacıların görünür davranışlara odaklandıklarından, insanların gerçekte ne düşündüklerini öğrenme konusunda eksik kalabileceklerine dikkat çeker. Bu nedenle o, diğer veri kaynaklarının da kullanılmasını önermektedir. Bu durumda araştırma problemine uygun olarak mülakat yapılarak bireylerin davranışlarının altında yatan nedenlerin kendi ifadeleriyle açığa çıkarılması gerekmektedir. Etnografide gözlem sırasında araştırmacı, belirli bir soru listesi hazırlamasına gerek kalmadan gerektiği zaman katılımcılara soru sorabilir. "Gündelik sohbet tarzında mülakat" (Patton, 2018, s. 342) denilen bu şekildeki veri toplama yolu, yaygın olarak kullanılmaktadır. Sahada uzun süre katılımcılarla yüz yüze gelişen ilişkilerden dolayı Glesne (2020, s. 96) araştırmacının gerektiğinde merak ettiği konularda soru sorabileceğini belirtmektedir. Bu durumda resmî izin prosedürüne gerek yoktur.

Üniversitelerin bünyesinde bulunan Etik Kurul Başkanlıkları yapılan başvuruları, katılımcılar lehine inceleyerek etik kurallara uygun olup olmadıklarını denetlemektedir. Ancak etnografik çalışmaların esnek yapısı gereği görüşme yapmak için önceden hazırlanmış belirli bir soru listesi bulunmamaktadır. Buna rağmen etik kurul dosyasında soru listesi bulunması, araştırma yöntem ve tekniklerinin ayrıntılı olarak yazılması gerektiği belirtilmektedir. Bazen araştırmacının yazdığı bilgiler yetersiz bulunarak etik kuruldan geri çevrilmiştir. Bu da araştırmaya başlama sürecini uzatmakta ve sahaya adım atma aşamasını geciktirmektedir. Sahada ise soruları veya süreci takip eden resmî prosedür olmadığından tamamen araştırmacının inisiyatifine güvenilmesi gerekmektedir. Ayrıca etik kurul dosyasında bulunması gereken bir diğer evrak da yukarıda bahsedildiği gibi katılımcı onam formudur. Bu form, özellikle dinî gruplar gibi içe dönük kapalı oluşumlarda grup üyelerinin araştırmacıya şüphe ile yaklaşmasına sebep olmakta, araştırmacının onlarla iletişimini güçleştirmektedir. Örneğin onam formunda katılımcının adı ve soyadının yazılarak imza atması istenmektedir. Kimlik bilgilerinin yazılı bir formda bulunmasını genel olarak katılımcılar onaylama eğiliminde değildir. Bu şekildeki bir sorun karşısında araştırmacı kendisini sözel olarak ifade etmesi gerekmektedir. Bunun dışında ses kaydı ve gözlem sırasındaki not alma gibi işlemler grubun dikkatini dağıtarak gözleme ve iletişime engel olunacağı düşünüldüğünde bunlar gözlem sırasında göz ardı edilerek ertelenebilir.

2.7. Sahada Cinsiyete Dayalı Ayrım

Toplumsal cinsiyete dayalı normlar birçok alan çalışmasında yüzleşmek zorunda kalınan sorunlardan birisidir. Özellikle dinî gruplarla ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacının hemcinsleri dışındakilere ulaşması, onlarla uzun süreli yüz yüze iletişim sağlaması zordur. Bu konuda Atay (2011) ve Akçaoğlu (2018) da benzer deneyimlerden bahsetmektedirler. Ancak katı cinsiyet ayrımı konusunda hassas olmayan dinî gruplar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi Fulya Atacan'ın (1990, s. 19) Cerrahi tarikatı ile ilgili yaptığı çalışmadır. Tarikatın yapısından dolayı Atacan, erkeklerin olduğu ortamı da gözlemleyerek onlarla konuşma imkânı bulmuştur. Bir diğer çalışma da erkek araştırmacı olarak kadınların bulunduğu ortamlara bir-iki istisna dışında katılım sağlayan Toker'e (2008a, ss. 18-19) aittir. Genellikle İslamiyet ile ilgili yapılması planlanan etnografik çalışmalarda cinsiyete dayalı ayrımın göz önüne alınması gerekmektedir. Bunun dışında sahada kadın araştırmacıların evli veya nişanlı olmaları sahada kabul görme derecesini etkilemektedir. Yapılan çalışmalara bakıldığında araştırma başlangıcında yanlarında bir erkek olmaksızın "yalnız kadın" olmaktan kaynaklı tedirginlik yaşayan bazı kadın araştırmacıların bulunduğu görülmektedir. Bu durumun öz-düşünsel olarak yazılan metinde belirtilmesi gerekmektedir.

3. Gözlemlerin Raporlanması

Etnografik çalışmalarda gözlemlerin yazıya geçirilmesi çok önemli bir aşamadır. Çünkü saha notları diğer insanların sahayı görebileceği bir çeşit "gözlük" olarak tanımlanabilir. Bu nedenle saha günlüklerinin olabildiğince açık ve anlaşılır bir şekilde yazılmasına özen gösterilmelidir. Ayrıca araştırmacının çalışma sonlandığında katılımcılarla arasındaki bağı koparma zorunluluğu bulunmayıp kurulan ilişkiler devam edebilir.

3.1. Saha Günlüklerinin Yazımı

Saha notları, etnografik bir yapının tuğla ve harcı olarak (Fetterman, 2010, s. 116) temel bir unsurdur. Maanen'in (2011, s. 1) vurguladığı gibi belirli bir kültürün yazılı bir anlatımı olan etnografi, ahlaki ve entelektüel bir sorumluluk taşımaktadır. Araştırmacının içine dâhil olduğu kültürü orada olmayanlara aktarması için gördüklerini yazıya geçirmesi gerekmektedir. Yöntem kaynaklarında çeşitli şekillerde yazma eylemlerinden bahsedilmektedir. Buna göre alan notları gözlem sırasında yazılabildiği gibi sahadan ayrıldıktan sonra da en kısa sürede yazıya geçirilebilir. Goodall'ın (2000, s. 8) da dediği gibi, saha çalışmasının amacı kültürel örüntüleri tanımdır. Etnografik bir metin yazmanın amacı ise bunları ifade etmektir. Bu nedenle yazım süreci ayrı bir çabayı gerektirmektedir. Çünkü gözlem yapmak kadar sahayı orada bulunmayanlara aktarmak da oldukça önemlidir. Bu noktada araştırmacının kişisel geçmişi ve edebiyat metinleriyle hemhal olma derecesine göre yazdığı metnin kalitesi de değişecektir. Özellikle edebiyat okumaları araştırmacının betimlemesine ve yorumlama kabiliyetinin gelişmesine oldukça katkı sağlar.

Diğer taraftan özellikle kapalı gruplar ile ilgili yapılan saha araştırmalarında araştırmacının gözlem esnasında bir köşeye çekilerek gördüklerini yazmaya çalışması iki türlü olumsuzluk içermektedir: Birincisi o sırada grupla ilgili önemli olabilecek noktalar gözden kaçabilir. Diğeri ise araştırmacının bu şekilde davranması, grubun dikkatini dağıtarak ne yazdığı konusunda şüphe duymalarına ve araştırmacının tam katılımı konusunda çekimser davranmalarına sebep olabilir. Bu nedenle etkin bir saha gözlemcisinin saha dönüşlerinde gördüğü ve deneyimlediği eylemleri en ince ayrıntısına kadar yazıya geçirmesi daha uygundur. Gözlem esnasında araştırmacının "zihinsel notlar" (Emerson vd., 2015, s. 29) alması gerekmekte olup yazım aşamasında bu notlar genişletilebilir. Bu aşamada araştırmacı, grubun eylemlerini yeniden düşünerek, onları anlamaya çalışarak yorumlama fırsatı elde edecektir. Çağırtekin'e (2019, s. 141) göre

anlamak hem merakı giderip hem de bir merak kaynağıdır. Çalışma devam ettiği müddetçe anlamak ve merak döngüsü araştırmacının zihnini meşgul etmesi açısından olumlu olsa da sahaya fazla “kapılma” tehlikesine de yol açabilir.

3.2. Sahadan Ayrılma Sorunu

“Geleneksel olarak, bazı araştırmacılar katılımcıları veri toplamada ‘kullanmakta’ ve çalışma biter bitmez katılımcılarla iletişimlerini kesmektedirler. Böyle bir durum, katılımcıların istismarı ile sonuçlanır” (Creswell, 2017b). Özellikle “arka bahçe” araştırmalarında araştırmayı sonlandırarak oradan ayrılmak diğer araştırma türlerinden farklıdır. Çünkü çalışma sonlansa bile oradaki ilişkiler kopmadığı müddetçe sahadan ayrılmak gerekmemektedir (Glesne, 2020, s. 57). Etnografide sahaya dâhil olmak kolay olmadığı gibi, alandan ayrılmak da aynı şekilde kolay değildir. Zira araştırmacı sahada beraber olduğu kişilerle uzun zaman içerisinde samimi ilişkiler kurmuştur. Eğer istenilirse ayrılmak gerekmiyip katılımcılarla görüşmeye devam edilebilir. Etnografik çalışmaların diğer nitel araştırma desenlerinden en önemli farkı, alan ile iç içe olma hâlinin yoğunluğudur. Bunun bir sonucu olarak birçok araştırmacı, çalışma sonlandıktan sonra alan ile kurdukları ilişkiyi sonlandırmayarak devam ettirmiştir.

SONUÇ

Son yıllarda sosyal bilimlerde yapılan birçok çalışmada nitel yaklaşım tercih edilmektedir. Nitel çalışmalar yürütülürken araştırma problemine uygun olarak kullanılan desenlerden biri de etnografidir. Özellikle grupların kültür ve anlam dünyalarının derinlemesine keşfedilmesi için makro çalışmalar yerine etnografik araştırmaların yapılması önerilmektedir. Etnografi, uzun soluklu bir yolculuk olarak araştırmacı ve katılımcılar tarafından inşa edilerek gerçekleşen etkileşimli yapısıyla hem bir süreç hem de üründür. Bu yolculuk sonunda hiçbir araştırmacı başladığı yerdeki insan değildir. Çünkü etnografi aynı zamanda araştırmacının kendine yaptığı bir yolculuktur. Araştırma süreci içerisinde kendisiyle, geçmişle ve o zamana kadar savunduğu değerleriyle içsel bir muhasebeye tutuşan etnograf, sonuçta “başka” bir insan olarak ortaya çıkar. Ayrıca, etnografi kendisi de insan olan araştırmacının araştırma nesnesiyle arasındaki hiyerarşiyi de bulanıklaştıran eşitlikçi bir çalışma şeklidir

Bu yazıda etnografik çalışma yapmak amacıyla yola koyulan araştırmacıların yeterli deneyim ve bilgiye sahip olmadıkları da göz önüne alınarak, etnografik araştırmaların bazı zorlukları olduğu probleminden hareketle, ilgili literatüre dayalı olarak araştırmaya hazırlık, saha deneyimi ve yazım gibi çeşitli araştırma aşamaları ele alınmıştır. Buna göre, etnografinin birtakım güçlüklerine rağmen araştırmacıların bunun farkında olarak çalışmaya başlamaları ve süreci iyi yönetmeleri hâlinde araştırılan gruba dair zengin bilgi sağlayan bir araştırma deseni olduğunun öne çıkartılması amaçlanmıştır.

Bir keşif yolculuğu olan etnografik bir araştırmaya belirli teorik ve zihinsel hazırlık olmadan başlamamak gerekmektedir. Belirli bir soru listesi ve prosedür olmadığından bu çalışmaların kolaylıkla yapılacağı şeklindeki düşünceye sahip olmak hayal kırıklığına sebep olabilir. Örneğin etnografi sahaya erişim problemi başta olmak üzere, zaman ve maliyet gibi teknik kısıtlılıkların yanı sıra, gruba uyum sağlayamama, etik sorunlar, araştırmacının içsel bazı çelişkiler yaşaması gibi birçok sorunları içerebilen bir çalışma şeklidir. Öncelikle sahaya dâhil olmanın zor olduğu bu çalışmalarda bunu kolaylaştıracak kişilere (*gatekeeper*) ihtiyaç vardır. Bu kişiler başlangıçta çalışma için olumlu etkide bulunsalar da ilerleyen zamanda araştırmaya engel olabilirler. Bu nedene araştırmacı, çalışmanın kontrolünü elinde tutmalı ve edilgen bir şekilde *gatekeeper* olan kişilerin yönlendirmelerine karşı dikkatli olmalıdır.

Grubun içinde olmak veya dışında bulunmak katılımcı gözlem sırasında önemli bir problemdir. Buna göre bir gruba önceden aşına olan araştırmacılar, grup ortamına alışık

olduklarından bazı ince nüansları gözden kaçırabilirler. Bunun aksine gruba dışarıdan katılan ve grup faaliyetlerine yabancı olan araştırmacılar da birçok şeyi yeni deneyimlediklerinden daha dikkatli gözlem yapabilirler. Ancak bu iki araştırmacı tipinin de dezavantajı bulunmaktadır. “Dışarıdan” araştırmacı, gruba dâhil olmak ve uyum sağlamada problem yaşayabilirken, “içeriden” olan araştırmacılar böyle zorluklarla karşılaşmamaktadırlar. Bunun yanı sıra araştırmacıya grup tarafından yüklenen ve grubun başkalarına iyi şekilde tanıtılması “misyonu” bu çalışmaların diğer bir zorluğudur. Araştırmacılar katılımcılara orada bulunma nedenlerini açıkça belirtmeli, bunu zaman zaman onlara hatırlatmalıdırlar. Ayrıca sahanın savunuculuğu yapılmaktan da kaçınılmalıdır. Araştırmacının kendi konumunun farkında olarak gözlem notlarını yazması nesnellik açısından önemlidir.

Bir diğer konu da araştırmacıların katılımcıların mahremiyetlerine özen göstermeleri gerektiğidir. Araştırmacılar sahada uzun süre bulduklarından, çoğu zaman gizli kalması gereken bazı özel durumlara şahit olabilirler. Bu konuda hassasiyet gösterilmeli, katılımcıları, küçük düşürücü, hedef hâline getirici konuları yazmaktan kaçınılmalıdır. Üniversiteler bünyesindeki etik kurul başkanlıklarından alınan etik kurul onayı, her ne kadar bu konuda belirli bir standart belirleyerek katılımcıları korusa da sahayı denetleyecek olan sadece araştırmacıdır. Diğer taraftan etik kurulların etnografi konusunda daha bilinçlendirilmesi araştırmacıları ve katılımcıları karşılıklı olarak koruyucu prosedürleri işletmesi gerekmektedir. Örneğin bazı etik kurul başvuruları mülakat soruları gerekçe gösterilerek reddedilmekte ve düzenlenmesi istenmektedir. Halbuki etnografik çalışmalarda standart bir soru listesi bulunması zorunluluğu yoktur.

Araştırmacıları üniversitelerin maddi ve zaman açısından desteklemeleri bu tür çalışmaları teşvik edebilir. Örneğin araştırma sahası olarak belirlenen grup, akademisyenlerin çalıştıkları coğrafyanın uzağında olduğunda zaman ve maliyet açısından birçok araştırmacı etnografiden vazgeçerek, alana erişimin daha kolay olduğu yaklaşımları tercih edebilmektedirler. Ayrıca, Türkiye’de sosyal bilimlerde etnografi ile öğrencilerin daha erken bir dönem olan lisanstan itibaren tanışması için etnografinin müfredata konulması; yüksek lisans ve doktora sürecinde ise bunun geliştirilmesi etnografik çalışmaları teşvik edici yönde tesir edebilir. Böylelikle etnografik bir araştırmanın nasıl yapılması veya yapılmaması gerektiği konusunda daha bilinçli olan araştırmacılar, yaklaşımlarını belirlerken buna dikkat edebilirler.

Etnografi, sadece sahada gözlemlenenlerin araştırmacı tarafından yazıya geçirildiği bir araştırma deseni olmayıp katılımcılarla karşılıklı olarak inşa edilen bir üründür. Katılımcılarla araştırmacı arasında oluşan “etnografik bağ” sahaya adım atıldığı andan itibaren başlayan ve araştırmanın sonlanmasıyla biten bir kronolojiyle sınırlı değildir. Karşılıklı olarak kurulan bu bağ, bir ömür boyu devam edebilir. Nitekim yapılmış çalışmalara bakıldığında çalışma sonlansa bile uzun yıllar araştırmacılar ile katılımcıların seyrek de olsa görüşmeye devam ettikleri görülmektedir. Bu yazı, böylesine insani unsurların da öne çıktığı bir araştırma deseninin Türkiye’de daha fazla sayıda yapılması için bir teşvik girişimi olarak da görülmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

In qualitative research, which defends the understanding that reality is socially constructed, various designs are used in accordance with the research problem. Ethnography, one of them, is used not only in the field of anthropology but also in studies on culture and various groups. The ethnographer should stay in the field for a long time and participate in all the practices of the community, which is the object of study, in order to identify cultural patterns and discover the constructed world of meaning. Therefore, it is imperative for the researcher to be present as a participant observer. The researcher, who needs to spend a long time in the field, should make intensive descriptions, keep field notes and try to convey the existing world of meaning through the eyes of the participants to those

who are not there. Ethnography is not just a simple study event in which the researcher writes down what he/she sees, but a study pattern that is mutually constructed between the researcher and the participants from the moment they step into the field. In ethnography, it is necessary to go to the field equipped and prepared. Contrary to popular belief, ethnographic work, in which the researcher explores the field with an open mind and then interprets it is difficult. The main problem of this study is that researchers in Turkey don't have sufficient knowledge about ethnography and ethnography has various difficulties arising from its structure. In this review article, it is aimed to draw attention to some of the strengths and weaknesses of ethnography with the relevant literature and to encourage researchers in this direction by offering solutions to the problems in the research process. In this article, qualitative research and the structure of the ethnographic design are mentioned, and the issues that may be encountered in ethnographic research such as access to the field, the researcher's presence inside/outside, reflexivity, writing field notes, leaving the field and ethics are mentioned. At the end of the study, it was emphasised that despite some difficulties arising from staying in the field for a long time and the structure of ethnography, this design provides in-depth information about the culture studied when it is carefully planned and the process in the field is well managed.

KAYNAKÇA

- Ahearn, L. M. (2001). *Invitations to love: Literacy, love letters, and social change in Nepal*. The University of Michigan Press.
- Akçaoğlu, A. (2018). *Zarif ve dinen makbul: Muhafazakâr orta-üst sınıf habitusu*. İletişim Yayınları.
- Argın, Ş. (2003). *Nostalji ve ütopya arasında*. Birikim Yayınları.
- Atacan, F. (1990). *Sosyal değişme ve tarikat: Cerrahiler*. Hil Yayınları.
- Atay, T. (2011). *Batı'da bir Nakşî cemaati: Şeyh Nazım Kıbrısı örneği*. (2. Bs.). Berfin Yayınları.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (A. Arı, Çev.). (4. Bs.). Eğitim Yayınevi.
- Bloch, E. (1999). *Edebiyatta şimdiki zaman*. (K. Atakay, Çev.). *Defter Dergisi Arşivi*, 37, 167-181.
- Blomfield, B. (2015). *The Language of tears: my journey into the world of Shi'i Muslim women*. White Cloud Press.
- Bray, Z. (2019). Etnografik yaklaşımlar. D. D. Porta ve M. Keating (Ed.), (S. Gürses Çev.). (2. Bs.). *Sosyal bilimlerde yaklaşımlar ve metodolojiler: Çoğulcu bir perspektif içinde* (ss. 357-378) Küre Yayınları.
- Cengiz, A. K. (2019). Bi(r) Yerli ve öteki olmak. A. Yazıcı Yakın ve M. Kükrer (Ed.), *Etnografi: olağan-ıçi tecrübe içinde* (ss.155-175). Doğu Batı Yayınları.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). (3. Bs.). Siyasal Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017a). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (S. Beşir Demir vd., Çev.). (3. Bs.). Eğitim Kitap Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017b). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (S. B. Demir vd., Çev.). Nobel Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2019). *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri*. (H. Özcan, Çev.). (2. Bs.). Anı Yayıncılık.
- Çağırtekin, S. (2019). Biz bu şehri virajlarıyla sevdik: Tofaş kuş serisi otomobiller özelinde rutin, tutku ve modifiye. *Etnografi: olağan-ıçi tecrübe içinde* (ss. 138-154). Doğu Batı Yayınları.
- Davies, C. A. (1999). *Reflexive ethnography: A guide to researching selves and others*. Routledge, Taylor Francis.
- Emerson, R. M., Fretz, R. I., ve L. Shaw, L. (2015). *Alan çalışması: Etnografik alan notları yazımı* (A. E. Koca, Çev.). (2. Bs.). Atıf Yayınları.
- Emerson, R. M., Fretz, R. I., ve Shaw, L. L. (2007). Participant observation and fieldnotes. Atkinson, P. (Ed.). *Handbook of ethnography* içinde (ss. 352-367). Sage Publication.
- Fetterman, D. M. (2010). *Ethnography: Step-by-step*. Sage Publications.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin yorumlanması* (H. Gür, Çev.). Dost Kitabevi.
- Glesne, C. (2020). *Nitel araştırmaya giriş* (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Çev.). (6. Bs.). Anı Yayınları.
- Goodall, Jr. H. L. (Bud). (2000). *Writing the new ethnography*. Altamira Press.
- Hannerz, U. (2007). *Being there. . . and there. . . and there! reflections on multi-site ethnography*. Antonius C. G. M. Robben and & Jeffrey A. Sluka (Ed.), *Ethnographic fieldwork: An anthropological reader* içinde (ss. 359-367). Blackwell Publishing.
- Haraway, D. J. (2009). *Başka yer*. (G. Pusar, Çev.). Metis Yayınları.
- Harmanşah, R. ve Nahya, Z. N. (2018). Kendini ve ötekini yazmak: Alan araştırması ve deneyim. *Etnografik hikâyeler: Türkiye'de alan araştırması deneyimleri* içinde (ss. 17-34). (2. Bs.). Metis Yayınları.

- Kartarı, A. (2017). Nitel düşünce ve etnografi: Etnografik yöntemle düşünsel bir yaklaşım. *Moment Dergi, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 207-220. <https://doi.org/DOI:https://doi.org/10.17572/mj2017.1.207220>
- Küçüköğlü, B. (2019). Dönme dolap'a tüneyen antropolog. A. Yazıcı Yakın ve M. Kükrer (Ed.), *Etnografi: olağan-ıçı tecrübe* içinde (ss. 122-137). Doğu Batı Yayınları.
- Kükrer, M. (2019). Kovalamacanın ortasında bir antropolog: Dilenci-zabıta ilişkisine eklemlenme hikâyesi A. Yazıcı Yakın ve M. Kükrer (Ed.), *Etnografi: olağan-ıçı tecrübe* içinde (ss. 52-72). Doğu Batı Yayıncılık.
- Maanen, J. V. (2011). *Tales of the fields: On writing ethnography*. The University of Chicago Press.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.). (3. Bs.). Nobel Yayıncılık.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar: C. 1*. (S. Özge, Çev.). (9. Bs.). Yayın Odası Yayıncılık.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). (2. Bs.). Pegem Akademi Yayınları.
- Powdermaker, H. (1966). *Stranger and friend: The way of an anthropologist*. W. W. Norton ve Company.
- Punch, K. F. (2016). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar* (D. Bayrak, H. B. Aslan ve Z. Akyüz, Çev.). (4. Bs.). Siyasal Yayınları.
- Şentürk, B. (2018). Mahalle kahvesinde "abla" kabul günlerinde "hanım": Gecekonuda kadın araştırmacı olmak. R. Harmanşah, Z. N. Nahya. (Ed.), *Etnografik hikâyeler: Türkiye'de alan araştırması deneyimleri* içinde (ss. 68-85). (2. Bs.). Metis Yayınları.
- Tedlock, B. (2005). The Observation of participation and the emergence of public ethnography. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.), *Qualitative research* içinde (ss. 467-481). Sage Publications.
- Toker, İ. (2008a). *Bir yapılaşma ilişkisi olarak kadınlar ve din-başkent kadın platformu örnek olayı*- [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Toker, İ. (2008b). Nitel araştırma paradigması ve din. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26/Güz, 55-76.
- Whyte, W. F. (2017). *Köşebaşı toplumu: Bir İtalyan kenar mahallesinin toplumsal yapısı* (D. Elhüseyni, Çev.). Heretik Yayınları.
- Zırh, B. C. (2017). Alevi-olmayan bir araştırmacı olarak Alevilik üzerine çalışmak: Göç-mekânda ama evde çok-alanlı etnografi. *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 52-72.

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2147-5644

“Alternative Sociologies of Religion, Through Non-Western Eyes” Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on “Alternative Sociologies of Religion, Through Non-Western Eyes”

H. Şule ALBAYRAK

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

İstanbul, Türkiye

Assoc. Prof., Marmara University, Faculty of Theology

İstanbul, Türkiye

albayraksule@gmail.com

sule.albayrak@marmara.edu.tr

 <http://orcid.org/0000-0003-0311-5121>

Atıf Bilgisi / Reference Information

Albayrak, H. Ş. (2023). “Alternative sociologies of religion, through non-western eyes” üzerine bir değerlendirme, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 17(34), 54-58.

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.68394>

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Review

Geliş Tarihi / Submission Date: 16.02.2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 03.03.2023

Yayımlanma Tarihi / Publication Date: 22 Haziran / June 2023

Yayımlanma Sezonu / Publication Season: Haziran / June 2023

Cilt / Volume: 17

Sayı / Issue: 34

Sayfa / Pages: 54-58

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved www.toplumbilimleri.com

“ALTERNATIVE SOCIOLOGIES OF RELIGION, THROUGH NON-WESTERN EYES” ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

2017’de yayınlanan *Alternative Sociologies of Religion, Through Non-Western Eyes* adlı çalışmanın amacı Batı merkezci geleneksel sosyolojinin çoğunlukla gözden kaçırdığı din fenomeninin farklı veçhelerini, Batı dışı toplumsal yaklaşımlar sayesinde yakalamaktır. Kitabın temel soruları dikkate değerdir: “Eğer Avrupa-Amerikan sosyolojisi temel kavramlarını belli bir kültür ve tarihin dışında ortaya koyabilmiş olsaydı, bu tarihi dışarıda tuttuğumuzda nasıl olurdu?” ya da “Ya sosyoloji başka bir din ve kültüre sahip bir medeniyetin içinde ortaya çıkmış olsaydı ne olurdu?”, “Eğer sosyolojinin yerleşik kabullerini dışarıda bırakırsak dinle ilgili ne görürüz?” (s. 15). Bu sorular çerçevesinde James Spikard’ın gayesi din sosyolojisinin Avrupa-Amerika merkezci bakış açısının nasıl değiştirilebileceğini sorgulamak ve farklı dinlerin tecrübelerinden faydalanarak bu yolda bir mecra açmaktır. Bu amaçla çalışma, 3.’den 9.’uncu bölüme kadar Batı dışından ilhamla farklı toplumsal düşünme biçimlerini önce değerlendirmiş ardından toplumsal olaylara uygulayarak Batı dışı düşünme biçimlerinin de evrensel olabileceğine dikkat çekmiş ve Batı dışı sosyolojilerin açıklayıcı potansiyelini ortaya koymaya çalışmıştır. Kitabın (9.) son bölümünde yazar, Batılı beyaz bir erkek araştırmacı olarak ortaya koyduğu çalışmanın emperyalist bir uğraşı olup olmadığını post-kolonyal tartışmaları göz önünde bulundurarak cevaplamaya ve okuru, çabasının samimiyetine dair bir nevi ikna etmeye çalışmıştır.

Öncelikle, yazar “sosyolojinin var sayılan din görüşü” başlıklı 1. bölümde Amerikan sosyoloji kitaplarında dinin nasıl ele alındığına değinir; ona göre mevcut din yaklaşımları dinî hayatın tüm yönlerini kavramaktan uzaktır. Din sosyolojisine dair ders kitaplarında din, büyük oranda inançlar, organizasyonlar ve kurallar (ahlaki öğretiler) temelinde açıklanır. Asıl aşılması gereken, böylesine belirli bir din imajının sergilenmesidir (s. 26). Yazar, din sosyolojisinde kabul görmüş iki teori üzerinden (dinî Pazar modeli ve sekülerleşme teorisi) eleştirisini somutlaştırır. Pazar modeli gibi sekülerleşme teorisi de dini, inanç ve doktrinlerle özdeş görür ve dinin organizasyonel yapısına odaklanır. Kiliseyi merkezî kurum olarak alır ki Batı Hristiyanlığının etkisi burada gözlenebilir. Dinî çeşitliliği göz ardı eder, popüler dini senkretik olarak yaftalar, informal dinî grupları dikkate almaz. Ancak yazarın sekülerleşme literatüründeki tartışmaları yeterince değerlendirmedeği söylenebilir. Zira sekülerleşme kuramı organizasyonel yöne ağırlık verdiği yönünde iç tartışmaları çokça yapmış, daha analitik bir sekülerleşme kuramı için ait olmadan inanma, inanmadan ait olma, kamusal dinler, hafıza zinciri, vekil din gibi çeşitli kavramsallaştırmalarla sekülerleşme paradigmasının eksiklerini giderme yönünde türlü girişimler ortaya konmuştur.

Kitabın 2. bölümünde yazar, sosyolojide yerleşik olan din görüşünün kökenine iner ve sosyolojinin kurucularının dine yaklaşımlarının kültür bağımlı doğasına işaret eder. Yazar, dine yükledikleri anlamlar üzerinden Durkheim ve Weber gibi kurucu sosyologların Avrupa merkezci değerlendirmeler yaptıklarını ve sosyolojinin toplum bilimi olma iddiasının belli bir zaman ve yerin ürünü olduğunu savunur. Kurucuların görüşleri evrensel değildir ve din sosyologları tarafından bu yaklaşımlar merkezî açıklama aracı olarak alındığında bakış açısını sınırlandırır. Öyleyse yazarın cevabını aradığı soru yeniden gündeme gelir. “Eğer sosyoloji başka bir kültürel dünyada doğmuş olsaydı dini daha farklı nasıl anlayabilirdi?” Kitabın bundan sonraki bölümlerinde öncelikle Konfüçyüs geleneğinden, ardından İbn Haldun’dan ve son olarak Amerikan Navajo yerli dininden ilhamla bu soruya farklı yaklaşımlar çerçevesinde cevap arayan Spikard, öncelikle 3. ve 4. bölümlerde Konfüçyen alternatifine eğilir.

Klasik Çin görüşüne göre din sadece tapınakta yer almaz, kamusal ritüellerin dışında aile merkezli ritüeller gibi farklı formlarda tümüyle gündelik hayata entegre olmuştur (s. 107). Kısaca Çin’de dini çalışmak yazara göre Batıda popüler din olarak tanımlanan şeyi çalışmaya benzer. İkinci olarak Konfüçyen prensipler üzerine kurulu bir din sosyolojisi

bireyden değil ilişkilerden başlamalı ve dinin ilişkileri nasıl kurduğunu ve sürdürdüğünü soruşturmalıdır. Üçüncü olarak Konfüçyen yaklaşımda seküler ve dinsel alanlar ayrımı ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla geleneksel Çin yaklaşımına göre sekülerleşme teorisi yanlış sorular sorar. Benzer şekilde rasyonel seçim teorisi de Çin bağlamında dinle ilgili yanlış sonuçlar vermektedir, zira bu teoriler bireyi temel alır.

Spikard, alternatif din sosyolojisi arayışı için “Konfüçyüsçü yaklaşım dinle ilgili göremediğimiz neyi gösteriyor, bireyden değil ilişkilerden başlarsak dinle ilgili göremediğimiz neyi fark ederiz?” diye sorar. Sadece Çin bağlamında değil diğer toplumdaki dine ve dini yaşantıya dair de söyleyecekleri olabilir. Mesela yazar, incelediği Amerikalı bir dinî cemaatte yemeğin önemi üzerinden cemaatte kadınların rolüne dikkat çeker ve kiliseyi sosyal bir cemaate dönüştürenler kadınlardır sonucuna varır. Yazara göre Konfüçyen bir din sosyoloğu bunu insan ilişkilerinin sürdürülmesinin kutsal önemi dolayısıyla hemen fark eder. Oysa Batı sosyolojisi bu nüansı fark etmekte başarısız olabilir (s. 119) ya da bu birlikteliklerin önemini yeterince kavrayamayabilir. Zira, Batılı sosyolog ilişkilerin öneminin dinî bir mesele olduğunu fark etmeyebilir. Öte yandan, Konfüçyen anlayıştan hareketle her birey onu saran toplumsallığın bir ürünü olduğuna göre New Age pratiklerini de yazara göre fazla bireysel görmemek, sosyal ağı sorgulamak gerekir.

Spikard çalışmanın 5. ve 6. bölümlerinde İbn Haldun’un günümüz sosyolojisine yapacağı muhtemel katkılar üzerinde durur. Yazara göre İbn Haldun’un yaklaşımı, etnik aidiyetin biyolojik değil sosyal bir aidiyet olduğunu söyleyen modern biyolojinin etnik dayanışma teorisine benzer. Yazarın İbn Haldun’un etnik dayanışma teorisi geliştirdiği iddiası eleştirilebilir. Ancak bedevi toplumda nesebe dayalı aile-akrabalık asabiyeti güçlüyken hadari toplumda birlikte yaşamaktan ileri gelen asabiyetin söz konusu olduğunu söyleyen İbn Haldun’un *Mukaddime*’de modern anlamda etnisiteden ya da ırktan bahsettiğini söylemek mümkün olmasa da asabiyet kavramının potansiyeli yazarın yaptığı gibi modern anlamda etnisite asabiyetine dair konuşmaya imkân verebilir.

Dinin toplumsal hayattaki rolüne dair İbn Haldun ve Durkheim arasında karşılaştırma yapan yazar, her ikisinin de toplumu bir arada tutan şey üzerine düşündüklerini, dinin birleştirici rolüne baktıklarını ancak bu süreçte İbn Haldun’un Durkheim’ın göremediği şeyi değerlendirmesine kattığına yer verir. Durkheim grup dayanışması meselesini İbn Haldun’a kıyasla daha merkez dışında görür. İbn Haldun ise bu konuda nettir ve içerideki sıkı bağlardan (asabiyet) söz eder. Ayrıca, İbn Haldun’un din ve etnisitenin her ikisinin de asabiyetin taşıyıcıları olduğunu ve içeriden bir grup dayanışması oluşturduğunu düşündüğüne işaret eder. Ancak standart Batılı anlayışta bunlar tümüyle ayrı şeyler olarak değerlendirilir, mesela sosyoloji kitapları din ve etnisiteyi farklı bölümlerde ele alır, oysa gerçek hayatta bunlar her zaman bu kadar net ayrılmış olarak görülmez.

Yazar, İbn Haldun’dan esinlenerek din ve etnisitenin aynı kavramsal set ile açıklanabileceğini kitabın 6. bölümünde ele aldığı 1990’lardaki Balkanlarda vuku bulan çatışmalar ve Suriye örnekleri üzerinden ortaya koyar. 1981’de Balkanlarda 6 gencin Medjugorje adındaki tepede Meryem anayı gördüğünü söylemesi büyük etki yaratmış, haberin yayılmasını takiben bölgeye birçok Hristiyan gelmiş ve bölge kısa sürede hac mekanına dönmüştür. Bu örnek üzerinden yazar İbn Haldun’dan ilhamla Meryem vizyonuna bağlı gelişmelerin Hırvatlar arasındaki asabiyeti güçlendirdiğini belirtmiştir. Yazar, öte yandan Daeş’e katılım meselesinin de İbn Haldun perspektifinden açıklanabileceği kanaatindedir. Modern küresel dünyanın umut veremediği köksüz, yabancılaşmış, sağlam bir benlik duygusuna sahip olamamış, amaçsız kesimlerinden gelen kişilerin Daeş’e katılarak grup dayanışması geliştirdiğini yine İbn Haldun yaklaşımından hareketle ve Oliver Roy’a atıfla değerlendirir.

Spikard çalışmanın 7. ve 8. bölümlerinde bu defa ABD’nin güney batısındaki Navajo halkını mercek altına alır ve günümüz din sosyolojisinin Navajo yerlilerinden öğrenebilecekleri üzerinde durur. Amerikan kırsalındaki rezervasyonda yaşayan bu halkın

bir kısmı geleneksel Navajo dinini pratik etmektedir ve bu din tecrübeyle hayata geçer. Geleneksel Navajo dünya görüşü acıyı düzensizliğin sonucu görür, buna karşılık ritüeller düzeni yeniden yaratır ve dünyayı düzene sokar. Yazar, bu yaklaşımın günümüz toplumlarına uyarlanabileceği görüşündedir. Mesela Los Angeles'taki Katolik işçi cemaatinin haftalık buluşmaları cemaatin dengesini koruyucu bir işleve sahiptir. Bu haftalık ritüeller, onlara kim olduklarını hatırlatır, umut ve doğruluğu yeniden tesis eder (s. 205). Ritüele katılanlar kendilerini bir bütünün parçası görür ve ritüel boyunca kendilerini daha inançlı ve Tanrıyla bağlantılı hissederler. Yani ritüelin tecrübesi sembolik mesajı kadar önemlidir. Yazar, Navajo örneğinden hareketle ritüelin nasıl aktif biçimde dünyayı yeniden yarattığını ve ritüelin tecrübe yapısının dinde merkezi önemi olduğunu göstermek istemiştir. Oysa Spikard'a göre ana akım din sosyolojisinde ritüele hak ettiği ilgi gösterilmemiştir. Fakat ritüele ilgi gösterilmediği yönündeki eleştirisi, yazarın kitabının değerlendirmesini yapan Gauthier tarafından eleştirilmiştir (Gauthier, 2017).

Kitabın *“Elgin mermerlerini mi çalıyoruz?”* başlıklı 9. bölümünde yazar, Batı sosyolojisinin dünyaya bakışını geliştirmesi için diğer kültür ve medeniyetleri dikkate alması gerektiğini savunurken bunun emperyalist bir niyet taşımadığı konusunda okuyucuyu ikna etmeye çalışır. Yazar, düşünce ve akademik dünyadaki güç ilişkilerinin küresel dünyadaki güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını farkındadır. Avrupa ve Amerikan kolonyalizminin şekillendirdiği bir dünyada güçlüler güçsüzlerin kaynaklarını, üretimlerini ve fikirlerini temellük etmişler ve tüm bunlar kendi çıkarlarına uygun şekilde kullanılmıştır. Yazar bu hususa şöyle dikkat çeker: *“Nijeryalı yazar Jarune Uwujaren diyor ki: ‘Batılılar kendi kültürlerini dayatırken karşılığında istediklerini alıyorlar, biz bunu kültürel alışveriş olarak görüyoruz. Aslında bu bir alışveriş değil, ideallerini komşuna dayatırken onların aile yadigarı değerli eşyalarını çalmaktır”* (s. 233). Bu durum post-kolonyal teori başta olmak üzere son dönemlerde tartışılmaktadır. Yazar, bu tartışmalara vakıf olduğunu ve çalışmasına gelebilecek eleştirilere hazır olduğunu göstermek istercesine kolonyalist yaklaşımı ve bu çerçevedeki teorik eleştirel katkıları etraflıca ele alır ve kendi yaklaşımının oryantalist yaklaşım ya da post-kolonyal teoriden ayrılan taraflarını ortaya koyar.

Günümüz din sosyolojisi toplumun yaratımını dinî bir eylem olarak görmez, din ile etnisite arasındaki ilişkiyi toplumsal dayanışma formu olarak değerlendirmez ya da ritüelin restoratif gücüne değinmez. Tüm bunlar yazara göre kolonize edilen güçlere kulak vermeyerek sosyolojinin neler kaçırdığını göstermektedir. Kolonize olan toplumlar aynı zamanda kendilerini nasıl anlamaları gerektiği konusunda ikna edilirler. Batılı bilgi yolları evrenselleştirilir ve tek anlama yolu olarak sabitlenir; diğer anlama ve ifade yolları ise marjinalleştirilir, folklor, mitoloji ya da batıl inanç olarak tanımlanır (s. 236). Kısaca sosyal bilimlerdeki yerleşik Batı merkezci evrensellik iddiasıyla Batı dışı toplumların sunduğu açıklayıcı imkânlar berhevâ edilir. Spikard'a göre asıl sorun yanlış bir evrenselcilik fikrindedir ki bu bir toplumun sosyo-kültürel durumundan çıkan fikirlerin bilimsel kabul edilip diğer toplumların tarihsel, kültürel durumlarının bilimsel olmadığını söylemektedir. Yazar, kitap boyunca dini daha iyi anlamak için Batı dışı perspektiflerin evrenselliğine kapı açarken sosyolojik fikirlerin kültür ve tarih bağlamlarını göz ardı etmez ama kültürler arası alışverişin mümkün olduğu kanaatindedir. Aslında böylesi bir alışveriş dini daha iyi anlayabilmek için gereklidir. Zira mesele sadece Batılı fikirlerin evrenselcilik iddiası değildir. Yazara göre Batılı sosyoloji sadece Batı dışını değil Batıyı da yanlış ya da eksik anlar. Bu açıdan Spikard'ın bakışı daha çok Raewyn Connell'in Güneyli Teorisiyle benzerlik gösterir. Bu teori Batı dışı toplumların seslerini sosyolojik kanona dahil etmeye çalışırken Batı dışı entelektüel kaynakları sosyolojik kullanıma açar ve biri diğerine ne söyler bunu anlama çabasıdadır. Diğer toplumların ve geleneklerin Batılı sosyolojiye öğretebileceklerine açık olmak gerektiğini kitabı boyunca savunan Spikard, kitabın sonunda beyaz Batılı sosyologlara şöyle seslenir: *“Sömürgeciliğin izlerini aşmak ve hakiki bir küresel dünya oluşturmak için sosyal ve entelektüel avantajlara sahip olmaya alışkın olan bizler, bilinçsiz at gözlüklerimizi çıkarmalı ve dikkatli olmalıyız”* (s. 254).

Yazarın sade ve anlaşılır bir dille ortaya koyduğu çalışmasında Batı dışı toplumsal fikirlere yerleşik din sosyolojisinde alan açma çabası önemli bir girişimdir ve yalnız söylemsel bir farkındalık oluşturmakla kalmayıp Batı dışı toplumsal fikirleri muhtelif vakalara uygulayarak günümüz din sosyolojisine sunduğu katkılar takdire şayandır. Ancak yazarın tüm dikkatine rağmen mevcut bilim paradigmasının hâkim kodları sebebiyle bu ilginin beyaz Batılı bir sosyal bilimci tarafından ortaya konmasının mevcut güç ilişkileriyle bağlantılı sonuçları olduğunu söylemek mümkündür. Zira yazarın ele aldığı alternatiflerden örneğin İbn Haldun’a yönelik son dönemde artan bir ilgi gözlenmekle birlikte bu alaka sınırlı düzeyde kalmıştır. Beyaz bir Amerikalı sosyolog sıfatıyla Spikard’ın İbn Haldun’un din sosyolojisine sunabileceği katkılara işaret etmesi günümüz sosyal bilimcilerinin (Batıda ve Doğuda) İbn Haldun’a ilgi duymasına ve kavramlarının meşruiyetine yönelik inancın artışına yol açıyorsa (ki bu oldukça muhtemeldir), yazarın işaret ettiği kolonyalist güç ilişkilerinin burada da kendisini gösterdiğinden bahsedilebilir. Zira, Batı dışı toplumsal düşüncenin değer ve önemi için yine Batılı epistemik merkezlerin onayına ihtiyaç duyulmaktadır. Her ne kadar mevcut olan bu güç dengesizliğinin Spikard’ın çağrıda bulunduğu daha eşit bir dünyanın inşasına ne derece imkân vereceği kestirilemese de yazarın ortaya koyduğu eser, Batılı bilgiye alternatif oluşturmaya yardımcı olması açısından bir adım sayılabilir. Bu önemli misyona yaptığı katkı sebebiyle kitabın Türkçeye tercüme edilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Gauthier, F. (2017). Sur James V. Spickard, “Alternative sociologies of religion. *journal du mauss*. 15 October. Erişim 5 Şubat 2023, <http://journaldumauss.net/?Sur-James-V-Spickard-Alternative-Sociologies-of-Religion>

Spikard, J. (2017). *Alternative sociologies of religion, through non-western eyes*. New York University Press.